

κωγ β.β

ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ
ΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ.

ΜΕΤΕΧΟΝΤΕΣ ΣΠΟΥΔΑΣΤΕΣ

Λύρατζη Άννα

Μάστορας Δημήτρης

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ

Αθανασία Στρατίκη-Πανταζάκα

Καθηγήτρια Εφαρμογών

Πτυχιακή για τη λήψη του πτυχίου στην κοινωνική εργασία
από το τμήμα Κοινωνικής Εργασίας της Σχολής Επανελεμιάτων
Υγείας και Πρόνοιας του Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού
Ιδρύματος (Τ.Ε.Ι) Πάτρας.

Πάτρα 22-3-1994

ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ	850
----------------------	-----

Η επιτροπή για την έγκριση της πτυχιακής εργασίας

Αθανασία Στρατίκη - Πανταζάκα

Καθηγήτρια Εφαρμογών Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας

Σ.Ε.Υ.Π. Τ.Ε.Ι ΠΑΤΡΑΣ

Μαρία Χαραλάμπους

Καθηγήτρια Εφαρμογών Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας

Σ.Ε.Υ.Π. Τ.Ε.Ι. ΠΑΤΡΑΣ

Γεωργία Ζαφειροπούλου

Καθηγήτρια Εφαρμογών Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας

Σ.Ε.Υ.Π. Τ.Ε.Ι. ΠΑΤΡΑΣ

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ

Ευχαριστούμε την υπεύθυνη καθηγήτρια Κα Στρατική - Πανταζάκα Αθανασία, για τις κατευθύνσεις και τις υποδείξεις που βοήθησαν σημαντικά στην διεξαγωγή και τη συγγραφή της συγκεκριμένης μελέτης. Επίσης ευχαριστούμε το προσωπικό της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Πατρών, για τις υπηρεσίες και τη βοήθεια που μας προσέφερε, στην προσπάθειά μας για τη συλλογή των απαραίτητων στοιχείων, για την διεκπεραίωση αυτής της μελέτης.

" Είναι επείγον να πεισθεί η εποχή μας, χωρίς άλλη καθυστέρηση, πως με το ν'αρνηθεί την άσκηση του πατρικού ή μητρικού της ρόλου προκειμένου να ξυπνήσει τον ανθρωπισμό στον άνθρωπο, δεν έχασε μόνο την πολιτική της αξιοπρέπεια και την ευχαρίστηση που απελάμβαναν οι πατέρες, μέσα σ'όλες τις κοινωνικές συνθήκες, αλλ'εγκρέμισε το ιερότερο θεμέλιο μιας ανής οικογενειακής ζωής, ευγενικής και χριστιανικής".

J.H. PESTALOZZI

Από το βιβλίο του Κοσμιόπουλου
"Ψυχολογία και Οδηγητική της
παιδικής και νεανικής ηλικίας"

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελίδα
ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ	I
ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ	III IV
Κεφάλαιο I	1
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
Το πρόβλημα	5
Σκοπός της μελέτης	7
Ορισμοί όρων	8
Κεφάλαιο II - ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	13
Κεφάλαιο III	
ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΑΛΛΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΚΑΙ ΣΧΕΤΙΚΩΝ	
ΜΕ ΤΟ ΘΕΜΑ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ	
Α. Ιστορική, εξέλιξη της Οικονομίας	15
Λειτουργίες οικονομίας	29
Μορφές οικονομίας	34
Β. Ιστορική εξέλιξη της τεχνικής προόδου	48
Μέσα Μαζικής ενημέρωσης σαν μία μορφή	
τεχνολογικής εξέλιξης	57
Γ. Επιπτώσεις των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης	
στην Οικονομία	75

Κεφάλαιο IV	
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ	109
Συμπεράσματα	109
Εισηγήσεις	112
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	118
Γελιογραφίες	119
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	122

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

Η ανάπτυξη και εξέλιξη των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας και ενημέρωσης δημιούργησε μία σειρά επιπτώσεων στην οικογένεια. Οι επιπτώσεις αυτές διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της οικογένειας. Η μελέτη που ακολουθεί αναφέρεται στην εξέλιξη της τεχνολογικής προόδου, στα κυριώτερα Μ.Μ.Ε, καθώς και στις συνέπειες θετικές και αρνητικές των Μ.Μ.Ε., στον τρόπο λειτουργίας της οικογένειας, στους ρόλους γονέων, παιδιών, στις διαπροσωπικές σχέσεις, καθώς και στις σχέσεις των παιδιών της οικογένειας με το στοιχείο και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον.

Για την επίτευξη της παρακάτω μελέτης, πραγματοποιήθηκε βιβλιογραφική ανασκόπηση του θέματος, ώστε να βρεθούν όλα τα στοιχεία, εκείνα που φανέρωναν την έκταση του προβλήματος, τα χαρακτηριστικά των διαφόρων μορφών οικογένειας, καθώς και των σύγχρονων Μ.Μ.Ε., με ιδιαίτερη μνεία και αναφορά σ'αυτά και στο σημαντικό ρόλο που διαδραματίζουν στις σημερινές σύγχρονες κοινωνίες, ως φορείς με έντονη επίδραση πάνω στην οικογένεια. Αυτό που πρέπει να τονιστεί, είναι, ότι η μελέτη που παρουσιάζεται είναι βιβλιογραφική και δεν περιλαμβάνει ερευνητικό μέρος. Ο λόγος είναι, διότι το θέμα είναι ευρύ, πλατύ με πολλές διαστάσεις, με αποτέλεσμα τυχόν ερευνητική διαδικασία να μας οδηγούσε σε λάθος συμπεράσματα.

Όπως προέκυψε από την βιβλιογραφική ανασκόπηση, το πρόβλημα των Μ.Μ.Ε. και επίδρασή τους πάνω στον τρόπο λειτουργίας της οικογένειας, είναι αρκετά σοβαρό. Με βάση τη βιβλιογραφία που συγκεντρώθηκε, το συμπέρασμα ήταν ότι η εξάπλωση των ΜΜΕ, είχε τόσο θετικές όσο και αρνητικές επιπτώσεις. Αξίζει να σημειωθεί όμως, ότι οι αρνητικές συνέπειες υπήρξαν περισσότερες και σε μεγαλύτερο βαθμό πάνω στην οικογένεια, σύμφωνα με τους περισσότερους μελετητές που έχουν ασχοληθεί με το πρόβλημα.

Τέλος, κλείνοντας την βιβλιογραφική μελέτη, γίνονται κάποιες ειδηγήσεις και ασκείται κριτική, παραθέτονται κάποιες προτάσεις, με σκοπό την πληρέστερη και σφαιρικότερη αντιμετώπιση του προβλήματος της ραγδαίας εξάπλωσης των ΜΜΕ, και των συνεπειών της πάνω στην οικογένεια αλλά και στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

Εισαγωγή

Από την εποχή της αρχαιότητας ακόμη, ο άνθρωπος γεννιόταν και μεγάλωνε με την οικογενειακή φροντίδα και εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από τη λειτουργία των οικογενειακών και συγγενικών συστημάτων. Τα οικογενειακά αυτά συστήματα εμφάνισαν στο πέρασμα των αιώνων διαφορετικές μορφές και διαφορετικές επιδράσεις στα μέλη τους, ανάλογα με τις καταστάσεις που κυριαρχούσαν σε κάθε εποχή και οι οποίες επηρέαζαν το θεσμό της οικογένειας και τη λειτουργία του. Επομένως η οικογένεια από την εμφάνισή της έως σήμερα έχει υποστεί σημαντικές αλλαγές. Στο πέρασμα των αιώνων, διάφοροι παράγοντες όπως πόλεμοι, αρρώστιες, έντονα φαινόμενα (σεισμοί, πλημμύρες κ.λ.π.), έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη των οικογενειακών σχημάτων και στην μεταμόρφωσή τους.

Ιδιαίτερα η οικογένεια τους τελευταίους αιώνες και κυρίως στον αιώνα που διανύουμε παρουσίασε σημαντικές αλλαγές, επηρεαζόμενη σε μεγάλο βαθμό από την εξέλιξη της τεχνικής και κυρίως των Μέσων Μ. Ε., χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν επηρέασαν και άλλοι εξίσου σημαντικοί παράγοντες, όπως π.χ. η βιομηχανική επανάσταση, η αστικοποίηση, η πρόοδος της ιατρικής και των άλλων επιστημών κ.λ.π.

Στην εποχή μας τα ΜΜΕ, αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινής μας ζωής. Η εξέλιξή τους, ήταν ραγδαία. Με τις μορφές που εμφανίστηκαν, αρχικά με τον τύπο και στην συνέχεια με τον κινηματογράφο, το ραδιόφωνο και την τηλεόραση, επέδρασαν αποφασιστικά στη ζωή των ανθρώπων και ειδικότερα στη ζωή της οικογένειας και στον τρόπο λειτουργίας της.

Σύμφωνα με την Κατάκη (1984), μέσα στις τελευταίες δεκαετίες, η εξέλιξη των ανθρωπίνων κοινωνιών ήταν τόσο αστραπιαία, στο στάδιο που ονομάστηκε εποχή της πληροφορικής. Οι συνεχείς, βαθιές, ταχύρρυθμες αλλαγές, και κυρίως από την εξέλιξη των σύγχρονων μέσων, δημιούργησαν στην οικογένεια αλλαγή αντιλήψεων, αξιών, επικοινωνίας και τρόπων συμπεριφοράς. Κατά την ίδια, η εποχή μας χαρακτηρίζεται από μία συνεχή αλλαγή η οποία συμπαρασύρει μαζί της κάθε παραδοσιακό στοιχείο της οικογένειας. Η επικοινωνία μας πολύ σπάνια είναι μέρος μιας εσωτερικά οικογενειακής διαμορφωμένης σχέσης. Τις περισσότερες φορές αποτελεί την επέκταση της επίδρασης των ΜΜΕ πάνω στους ανθρώπους.

Αποκτούμε κομπιούτερς για να αριθμήσουμε τη σχέση μας με το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο και να επιλέξουμε τους προσωπικούς μας στόχους ή τους συντρόφους μας. Βλέπουμε στην τηλεόραση συζητήσεις για τον τρόπο αντιμετώπισης των

παιδιών και προσπαθούμε να τις μιμηθούμε. Αγοράζουμε εκείνα τα προϊόντα που μας πλάσσουν μέσα από τις διαφημίσεις των ΜΜΕ χωρίς να αναρωτιώμαστε αν είναι χρήσιμα και απαραίτητα. Με λίγα λόγια, τα ΜΜΕ, επιδρούν αποφασιστικά σε κάθε τομέα της ζωής των ανθρώπων.

Μέσα σ' αυτή την κατάσταση που επικρατεί στις ημέρες μας, αναζητούμε τους ρόλους μας μέσα στην οικογένεια, ψάχνουμε τις κοινωνικές ομάδες που ανήκουμε, προσπαθούμε να βρούμε με τα άλλα μέλη της κοινωνίας και να δημιουργήσουμε τις κατάλληλες οικογενειακές σχέσεις. Έτσι λοιπόν οδηγούμαστε σιγά - σιγά σε αλλοτρίωση από τον όγκο των μηνυμάτων που δεχόμαστε καθημερινά και που η ανθρώπινη δυνατότητα αδυνατεί να συνθέσει. Όσα από τα μηνύματα δεν καταφέρουμε να αφομοιώσουμε, παραμένουν θόρυβος ο οποίος τις περισσότερες φορές λειτουργεί εναντίον της ανθρώπινης λειτουργίας και επικοινωνίας. Οι οικογενειακοί ρόλοι, άρχισαν σιγά - σιγά να αλλάζουν, να αμφισβητούνται και τελικώς να μεταβάλλονται μέσα στο σύγχρονο τρόπο ζωής.

Σήμερα πολλοί είναι εκείνοι που πιστεύουν ότι ο ρόλος του πατέρα και της μητέρας έχει μεταμορφωθεί τόσο, σε βαθμό τέτοιο που να έχουν γίνει ανώριστοι σε σχέση με το παρελθόν. Η μητέρα έχει αναλάβει εργασίες οι οποίες θα ήταν πρωτοποριακές για την οικογένεια πριν από κάποιους αιώνες. Δεν ασχολείται αποκλειστικά με τα παιδιά αλλά ζει και

ερονάζεται αρκετές ώρες μακριά από το οικογενειακό πλαίσιο. Έχει αναπτύξει μία ιδεολογία, ένα τρόπο σκέψης τέτοιο, ο οποίος δείχνει αρκετά μακρινός από τον τρόπο σκέψης που κυριαρχούσε πριν από κάποιους αιώνες ή δεκαετίες και σαφώς επηρεασμένος από την εξέλιξη της τεχνικής προόδου (μέρος της οποίας αποτελούν και τα ΜΜΕ). Αυτή δημιούργησε τις συνθήκες εκείνες που επέτρεψαν την πρόοδο της γυναίκας - μητέρας από την οικογένεια και την απασχόλησή της σε τομείς και χώρους εργασίας μακριά από αυτήν. Ο πατέρας με τη σειρά του, δείχνει κι αυτός σημαντικές αλλαγές στο ρόλο του μέσα στην οικογένεια. Η ταυτότητα του αρχηγού έχει αδρανήσει στις μέρες μας και σε πολλές περιπτώσεις έχει εκλείψει. Η σχέση ανισότητας που κυριαρχούσε στο παρελθόν μέσα στους οικογενειακούς κόλπους, έχει κάπου εξισορροπηθεί, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι υπάρχει πλήρης ισοότητα.

Όλες οι παραπάνω αλλαγές στους ρόλους των γονέων είναι αποτέλεσμα του σύγχρονου τρόπου ζωής, ο οποίος διαμορφώνεται κυρίως μέσα από την τηλεόραση, το ραδιόφωνο, τον κινηματογράφο, τον τύπο. Η εξέλιξη των παραπάνω μετέβαλε σημαντικά εκτός από τους οικογενειακούς ρόλους, την επικοινωνία, τις σχέσεις και τον ελεύθερο χρόνο της οικογένειας.

Σήμερα τα οικογενειακά σχήματα έχουν χάσει την επαφή που διατηρούσαν σε παλιότερες εποχές, διατηρούν επαφές και

σχέσεις επιφανειακές, επικοινωνούν ελάχιστα μεταξύ τους και αφιερώνουν τον περισσότερο ελεύθερο χρόνο τους σε δραστηριότητες οι οποίες δεν προωθούν την οικογενειακή ενότητα, αλλά είναι ξένες και δεν βοηθούν την συνέχιση και την διατήρηση των οικογενειακών αρχών και αξιών.

Καταλήγουμε λοιπόν στο συμπέρασμα, ότι τα τελευταία χρόνια αλλάζει ραγδαία ο τρόπος που σκεφτόμαστε και που ενεργούμε ως άτομα, ως μέλη της οικογένειας και άλλων κοινωνικών ομάδων. Ο θεσμός της οικογένειας λοιπόν, περνά μια βαθιά κρίση, κρίση η οποία άρχισε να εμφανίζεται τις τελευταίες δεκαετίες με την εξάπλωση της βιομηχανικής επανάστασης, την μεγάλη ανάπτυξη της τεχνικής προόδου, και κυρίως τη ραγδαία εξάπλωση των σύγχρονων μέσων Μ.Ε., τα οποία έχουν δημιουργήσει αναταραχή στις παραδοσιακές οικογενειακές δομές.

Το πρόβλημα

Το πρόβλημα της επίδρασης που ασκούν τα ΜΜΕ πάνω στην οικογένεια, είναι ένα φαινόμενο πανκόσμιο. Άρχισε να εμφανίζεται ιδιαίτερα έντονα τις τελευταίες δεκαετίες και κυρίως με την είσοδο της τηλεόρασης μέσα στην κοινωνία που ζούμε. Οι συνέπειες της εξάπλωσης των μαζικών μέσων είναι μεγάλες και επιδρούν αποφασιστικά στους ανθρώπους και στη λειτουργία των σύγχρονων κοινωνιών.

Τα τελευταία χρόνια πραγματοποιήθηκαν πολλές έρευνες από πολλούς θεωρητικούς, κοινωνιολόγους και ψυχολόγους, σχετικά με το πρόβλημα της επίδρασης που έχουν τα ΜΜΕ πάνω στην οικογένεια ειδικότερα και στην κοινωνία γενικότερα. Οι έρευνες αυτές, όπως παρατηρεί η Σεραφετινίδου (1987), κατέληξαν σε πορίσματα και συμπεράσματα που κυριολεκτικά τσολπίλισαν προγενέστερες υποθέσεις και θεωρίες ως προς την κοινωνική επίδραση των ΜΜΕ. Στο πρώτο μέρος του αιώνα η κυρίαρχη αντίληψη για την επίδραση των μαζικών επικοινωνιών μπορούσε να συνοψιστεί σε τρεις βασικές προτάσεις: πρώτον, στις σύγχρονες μαζικές κοινωνίες οι πρωτογενείς ομάδες έχουν στην ουσία καταλυθεί, έτσι ώστε οι άτυπες και διαπροσωπικές επικοινωνίες να παίζουν ένα σχετικά δευτερεύοντα ρόλο στην κοινωνική ζωή. Δεύτερον, το κοινό των μέσων επικοινωνίας, είναι μία μάζα απομονωμένων ατόμων, χωρίς ισχυρούς διαπροσωπικούς θεσμούς. Τρίτον, τα ΜΜΕ είναι παντοδύναμα. Μπορούν να επηρεάζουν τις στάσεις και τη συμπεριφορά του κοινού τους κατά βούληση και συνεπώς, όποιος ελέγχει τα μέσα μπορεί να χειραγωγήσει τα μέλη αυτής της μάζας χωρίς μεγάλη δυσκολία.

Οι εμπειρικές μελέτες που πραγματοποιήθηκαν μεταπολεμικά, όπως αναφέρει η Σεραφετινίδου, έθεσαν υπό αμφισβήτηση τις παραπάνω τρεις θέσεις. Καταρχήν, έδειξαν ότι η εικόνα του κοινού των ΜΜΕ, ως μία μάζα απομονωμένων ατόμων, αντικαταστάθηκε από μία άλλη εικόνα, που τονίζει,

τα κανάλια της διαπροσωπικής επικοινωνίας μέσα στους κόλπους του κοινού, τη δομημένη φύση αυτού του κοινού και την επιρροή που ασκούν οι πρωτογενείς ομάδες και οι διαπροσωπικές σχέσεις σε εξωτερικές προσπάθειες αλλαγής κοινών παραδόσεων και τρόπων ζωής.

Το πρόβλημα της επίδρασης των ΜΜΕ, σύμφωνα με τους περισσότερους μελετητές, αγνίζει όλους τους τομείς λειτουργίας της οικογένειας. Σήμερα εμφανίζουν αλλαγές τόσο οι ρόλοι των γονέων και των παιδιών, όσο και η διαπροσωπική επικοινωνία και οι σχέσεις των ατόμων μελών της οικογένειας. Αλλαγές οι οποίες είναι απόρροια του σύγχρονου τρόπου ζωής και της σύγχρονης τεχνολογίας των ΜΜΕ, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν έχουν επιδράσει και άλλοι παράγοντες στην δημιουργία αυτών των αλλαγών.

Σκοπός της Μελέτης

Ο σκοπός αυτής της βιβλιογραφικής μελέτης, είναι η συλλογή στοιχείων, ενδεικτικών της κατανόησης του προβλήματος, της επίδρασης των ΜΜΕ πάνω στην οικογένεια και ειδικότερα των αλλαγών πάνω στον τρόπο λειτουργίας της.

Συγκεκριμένα, σκοπός μας είναι να κάνουμε μία ιστορική αναδρομή της οικογένειας από την εποχή της εμφάνισής της ως

τις μέρες μας. Θα αναφέρουμε τις μορφές οικογενειών που εμφανίστηκαν στο πέρασμα των αιώνων. Στην συνέχεια, θα μελετήσουμε την εξέλιξη της τεχνικής και ειδικότερα των σύγχρονων μέσων μαζικής επικοινωνίας, κάνοντας μία αναφορά, μια ιστορική αναδρομή των διαφόρων μορφών μέσα από τις οποίες τα μαζικά μέσα ασκούν επιδράσεις στην οικογένεια. Μορφές όπως τύπος, ραδιόφωνο, κινηματογράφος, τηλεόραση.

Ακολούθως θα γίνει μια αναφορά των επιπτώσεων που ασκούν οι παραπάνω μορφές στις διαπροσωπικές σχέσεις, στην αλλαγή ρόλων καθώς και στην συμπεριφορά των σύγχρονων παιδιών του οικογενειακού πλαισίου. Με λίγα λόγια, θα γίνει μία εκτενής παράθεση των συνεπειών των σύγχρονων μέσων πάνω στην οικογένεια και την λειτουργία της.

Ορισμοί όρων

Η ανάλυση όρων των κυριότερων όρων που περιλαμβάνει η πτυχιακή μας εργασία, είναι χρήσιμο να αναφερθούν σε αυτό το κεφάλαιο, προκειμένου να γίνει ευκολότερα κατανοητή στον αναγνώστη η μελέτη που ακολουθεί.

Σύμφωνα με τον Τσαοδάκη (1990), τα Μ.Μ.Ενημέρωσης και Επικοινωνίας "είναι μια διαδικασία, στα πλαίσια της οποίας πρόσωπα ή ειδικές κοινωνικές ομάδες χρησιμοποιούν τεχνικά

μέσα (εγκαταστάσεις), όπως τύπος, κινηματογράφος, ραδιόφωνο, τηλεόραση, για να μεταδώσουν σε ένα ανώνυμο, ετερογενές και διασκορπισμένο κοινό, συμβολικά περιτεχόμενα, αξίες."

Ο R. M. MacIver γράφει ότι "η οικογένεια είναι μία ομάδα, που προσδιορίζεται από μία ετερόφυλη σχέση, επαρκώς ακριβή και διαρκή, ώστε να προβλέπει την τεκνοποιία και την ανατροφή των παιδιών."

Ο R. H. Lowie γράφει ότι "η οικογένεια είναι η κοινωνική μονάδα που βασίζεται στο γάμο." Οι R.L. Beals και H. Hoizer προσδιορίζουν την οικογένεια σαν "μία κοινωνική ομάδοποίηση, τα μέλη της οποίας είναι ενωμένα με δεσμούς συγγένειας."

Ο Τσαούσης (1985), δίνει τον εής ορισμό: "Η οικογένεια είναι ομάδα ευρύτερη από το ζευγάρι που αποτελεί τη διαρκή και νόμιμη γεννητήσια ένωση. Περιλαμβάνει τους συζύγους, τα τέκνα τους και συχνά τρίτα πρόσωπα που συνδέονται με τους συζύγους με στενούς συγγενικούς δεσμούς."

Ο Tom Burns (1972), υποστηρίζει ότι, "τεχνολογία σημαίνει το σύνολο ή ένα οργανωμένο τμήμα γνώσεων που υπάρχουν ως προς:

α) επιστημονικές αρχές και ανακαλύψεις και

β) τις υπάρχουσες και τις προγενέστερες βιομηχανικές διαδικασίες, τις πηγές ενέργειας και τα αποθέματα υλικών, καθώς και τις μεθόδους διακινήσεως και επικοινωνίας, που θεωρούνται ότι έχουν σχέση με την παραγωγή ή την βελτίωση των αγαθών και των υπηρεσιών".

Ο Σταφυλίδης (1992), δίνει τον παρακάτω ορισμό: "η τεχνολογία είναι η επιστημονική έρευνα των μέσων της τεχνικής και των μεθόδων που χρησιμοποιούνται σε διάφορους κλάδους της βιομηχανίας".

Ο Kurt Lewin (1972), αναφέρει ότι "αλλοτρίωση σημαίνει διάσταση ή αποχωρισμός ορισμένων μερών ή του συνόλου της προσωπικότητας από σημαντικές απόψεις του κόσμου και της εμπειρίας". Με την γενικότητα της διατύπωσης αυτής, ο όρος σύμφωνα με τον Kurt αναφέρεται:

α) σε μια αντικειμενική κατάσταση αποξένωσης ή αποχωρισμού,

β) στην κατάσταση της προσωπικότητας που αισθάνεται αποξενωμένη και

γ) στην παρορμητική κατάσταση που τείνει προς την αποξένωση,

Σύμφωνα με τον Σταφυλίδη (1992), επίπτωση ορίζεται, "η επιβάρυνση, το άσχημο αποτέλεσμα, η κακή συνέπεια".

Ο Henry W. Ehrman υποστηρίζει ότι η επιρροή, "προσδιορίζει οποιαδήποτε αιτία που κάνει άτομα ή ομάδες, σε οποιοδήποτε κοινωνικό και -κυρίως- πολιτιστικό πλαίσιο και αν βρίσκονται να παρεκκλίνουν από την προβλεπόμενη γραμμή συμπεριφοράς. "Πιο συγκεκριμένα ο όρος χρησιμοποιείται για να προσδιορίσει τις αλλαγές στην συμπεριφορά ενός προσώπου ή μιας ομάδας, οι οποίες οφείλονται στην προεξώφληση των αντιδράσεων των άλλων.

Ο Ουμπέρτο Έκο (1987), αναφέρει ότι, "η τηλεόραση είναι μία υπηρεσία: ένα τεχνικό μέσο επικοινωνίας, μέσω της οποίας μπορούν να διοχετευτούν στο κοινό διάφορα ήδη επικοινωνιακού λόγου, καθένα από τα οποία αντιστοιχεί, πέρα από τους τεχνικοεπικοινωνιακούς νόμους της υπηρεσίας, και στους τυπικούς νόμους του συγκεκριμένου λόγου".

Ο Σταφυλίδης (1992), αναφέρει ότι, "το ραδιόφωνο είναι ένα δέκτης ηλεκτρομαγνητικών κυμάτων, με τον οποίο γίνεται η λήψη και η αναμετάδοση των ραδιοφωνικών προγραμμάτων".

Ο Βραχνάς (1988), αναφέρει ότι, "τύπος ή τυπογραφία, είναι η τέχνη με την οποία γίνεται αναπαραγωγή κειμένων σε μεγάλο αριθμό αντιτύπων, με στοιχεία κινητά ή και άλλες

μεθόδους και με πίεση της σχηματιζόμενης σελίδας, μεταμελάνωση, πάνω σε χαρτί".

Σύμφωνα με τη Νέα Δομή, με τον όρο κινηματογράφος "εννοούμε ένα μέσο έκφρασης και παρουσίασης, το οποίο, ξεκινώντας από μία σειρά ακίνητων εικόνων, ανασυνθέτει την κίνηση".

Ο Edmund H. Vol Kart (1972), αναφέρει ότι, ο όρος διαπροσωπικές σχέσεις "σημαίνει οτιδήποτε διαδραματίζονται μεταξύ ενός άλλου προσώπου (ή άλλων προσώπων) και αναφέρεται στην αντίληψη, την αξιολόγηση, την κατανόηση και τον τρόπο αντιδράσεως".

Σύμφωνα με τον Γκίκα (1985), διαπροσωπική σχέση, "είναι η σχέση δύο ή περισσότερων προσώπων, είναι η απλή επικοινωνία μεταξύ δύο ή περισσότερων προσώπων".

Σύμφωνα με τον Βάρσο (1983), οικογενειακοί ρόλοι "είναι το σύνολο των δραστηριοτήτων και συμπεριφορών που συνιστούν μία συγκεκριμένη θέση μέσα σ'ένα δεδομένο οικογενειακό σύστημα".

Οι παραπάνω ορισμοί πιστεύουμε ότι καλύπτουν τις πιο βασικές και σπουδαίες έννοιες, από αυτές που αναφέρονται στην παρακάτω μελέτη. Μικρότερης σημασίας έννοιες, επεξηγούνται μέσα στο κείμενο με χρήση παραπομπών.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η μελέτη που παρουσιάζεται έχει ως αντικειμενικό σκοπό την ανάλυση των κυριότερων Μ.Μ.Ε., καθώς και την εξέλιξη των διαφόρων μορφών οικογένειας στο πέρασμα των αιώνων από την εμφάνιση των πρώτων οικογενειακών σχημάτων έως σήμερα. Ακόμη σκοπός της μελέτης είναι η παρουσίαση των ΜΜΕ πάνω στην οικογένεια.

Τα κυριότερα Μ.Μ.Ε. που αναφέρονται στην συγκεκριμένη εργασία είναι : η τηλεόραση, το ραδιόφωνο, η τυπογραφία και ο κινηματογράφος. Με τον όρο όμως ΜΜΕ, οι κυριότεροι μελετητές αναφέρονται στο ραδιόφωνο και κατά κύριο λόγο στην τηλεόραση, μια και αυτά είναι οι κύριοι εκφραστές της μετάδοσης των διαφόρων μηνυμάτων στους ανθρώπους. Έτσι περισσότερο αναλύονται αυτά τα δύο στην συγκεκριμένη εργασία.

Σκοπός της μελέτης που έγινε για τις ανάγκες αυτής της πτυχιακής είναι η συλλογή στοιχείων, ενδεικτικών της έκτασης του προβλήματος της ραγδαίας εξάπλωσης των ΜΜΕ και των επιπτώσεών τους πάνω στην οικογένεια. Επίσης ο βαθμός επίδρασης πάνω στις διαπροσωπικές σχέσεις, στους ρόλους (γονέων, παιδιών) καθώς και τη συμπεριφορά των παιδιών της οικογένειας μέσα και έξω από αυτή (σχολείο, ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον κ.τ.λ.).

Πρέπει να τονιστεί ότι η μελέτη που θα παρουσιαστεί, είναι βιβλιογραφική και δεν περιλαμβάνει ερευνητική διαδικασία, γιατί ακριβώς το αντικείμενό της είναι ευρύ, πλατύ και καλύπτει ένα ευρύ φάσμα, με αποτέλεσμα να είναι αδύνατη η πραγματοποίηση έρευνας. Η λήψη δειγματολογικού πληθυσμού δεν είναι ικανή να δώσει χρήσιμα συμπεράσματα και περισσότερο έγκυρα από αυτά που ήδη υπάρχουν στην βιβλιογραφία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΑΛΛΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΚΑΙ ΣΧΕΤΙΚΩΝ ΜΕ ΤΟ ΘΕΜΑ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Α. Ιστορική εξέλιξη της Οικογένειας.

Η οικογένεια αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους κοινωνικούς δεσμούς. Ανεξάρτητα από τις μορφές με τις οποίες εμφανίζεται κάθε φορά, την συναντάμε σε όλες ανεξαιρέτα τις κοινωνίες, πράγμα που δείχνει, όπως πιστεύουμε, ότι αποτελεί μια από τις κύριες μορφές της συλλογικής ζωής του ανθρώπου. Όπως παρατηρεί ο Τσαούσης (1985), η οικογένεια έχει σαν πυρήνα και αφετηριακό της σημείο την ένωση δύο ετεροφύλων προσώπων. Η Μουσούρου (1989), αναφέρει ότι η οικογένεια έχει κοινωνικούς σκοπούς οι οποίοι συνωρίζοντας στην εξασφάλιση της συνέχειας της κοινωνίας από τη μία γενιά στην άλλη.

Η Σεραφετινίδου (1987), αναφέρει ότι σε όλη την διάρκεια του περασμένου αιώνα και τουλάχιστον στα πρώτα 30 με 50 χρόνια του σημερινού, η οικογένεια αποτελούσε το βασικότερο και σημαντικότερο φορέα κοινωνικοποίησης. Ήταν όπως αναφέρει "ο πρωτογενής φορέας κοινωνικοποίησης, δηλαδή ο χώρος (ομάδα) μέσω της οποίας τα άτομα διδάσκονταν για πρώτη φορά τους κοινωνικούς ρόλους. Οι αξίες, κοινωνικοί

κανόνες και πρότυπα συμπεριφοράς σε αυτά τα πρώτα χρόνια της ζωής τους, μέσω της στενής καθημερινής και συναισθηματικά φορτισμένης διαπροσωπικής σχέσης με τους γονείς - και ιδιαίτερα με τη μητέρα - θα σφράγιζαν όλη την μετέπειτα κοινωνικοψυχική εξέλιξη.

Όπως υποστηρίζει ο Λιαρομάτης, ο θεσμός της οικογένειας είναι αντικατάσταστος, ιερός, άγιος, αιωνόβιος. Είναι ο πρώτος πυρήνας της ζωής, ο χώρος μέσα στον οποίο ζει και αναπτύσσεται το κάθε παιδί.

Ο Κουκούλης (1988) συμφωνεί και αναφέρει ότι η οικογένεια αποτελεί την βασική κοινωνική μονάδα ενωμένη όχι με υπολογισμούς και σκοπιμότητες αλλά με δεσμούς συναισθηματικούς. Ο ίδιος αναφέρει ότι η οικογένεια αποτελεί το συνδετικό κρίκο μεταξύ των μελών. Είναι μια μικρή κοινωνία ανάπης που παρέχει τόσο στους συζύγους όσο και στα παιδιά την πρώτη βασική δυνατότητα προσωπικής ολοκλήρωσης.

Ο Λιαρομάτης αναφέρει ότι η οικογένεια είναι το πρώτο βιολογικό κύτταρο. Από αυτή προέρχεται όλη η ζωή του ανθρώπου, της κοινωνίας, της πολιτείας, του κράτους, της βοσκοευτικότητας, της τέχνης, της ανθρωπότητας.

Ο Χατζηφώτης (1978) αναφέρει επίσης ότι η οικογένεια είναι βασικό κοινωνικό κύτταρο το οποίο θεμελιωδώς

αποτελείται από τους γονείς και τα τέκνα. Στην ίδια εγκυκλοπαίδεια αναφέρεται η εξέλιξη της οικογένειας, παρατηρεί ότι η μορφή της κατά τις διάφορες εποχές υπήρξε ανάλογη με το σύστημα γάμου και τους λοιπούς παράγοντες (μονογαμία, πολυγαμία, πολυανδρία κ.λ.π.).

Ο Λιαρομάτης κάνοντας λόγο για την εμφάνιση της οικογενειακής συμβίωσης, αναφέρει τα εξής: Η οικογενειακή σύνθεση παρουσιάζεται ανέκαθεν σαν μια ιδιότυπη κοινότητα. Αντίθετα προς την συμβίωση με τα ζώα, η ανθρώπινη οικογένεια δεν έχει συμπτυχθεί μόνο από φυσικούς και φυσιολογικούς παράγοντες. Οι Αιτίες της δημιουργίας πάντα κατά τον Λιαρομάτη είναι οι εξής:

1) Η οικογενειακή κοινότητα είναι μεν μια σωματική και βιολογική ένωση, κυρίως όμως είναι μια μυστηριώδης ψυχική ενότητα, μια πνευματική και ολόψυχη συμβίωση.

2) Η αμοιβαία έλξη και η ανάγκη των δύο συζύγων και

3) Η ισοβιότητα και η τεκνογονία, που διακρίνει την οικογένεια.

Η πρωταρχική μορφή οικογένειας βρίσκεται κατά τον Μορσάν στις προϊστορικές βαθμίδες του πολιτισμού. Ο ίδιος αναφέρει ότι η εξέλιξη της οικογένειας συμβαδίζει, δεν παρουσιάζει όμως χαρακτηριστικά σημάδια στο πέρασμα των διαφόρων περιόδων (βαρβαρότητα, άγρια κατάσταση).

Ο Λιαρομάτης λέει ότι η πρωταρχική μορφή οικογένειας βρίσκεται στους άγριους νομαδικών λαούς. Στην πρωτόγονη ζωή του ανθρώπου. Εκεί συναντάμε την πολυγαμική οικογένεια, δηλαδή έναν σύζυγο με πολλές γυναίκες. Παράλληλα με την πολυγαμική, συνεχίζει ο Λιαρομάτης, βαδίζει και η πολυανδρική, δηλαδή μία σύζυγος, πολλοί άνδρες.

Η οικογένεια στην εξέλιξή της πέρασε από όλες τις κοινωνίες (αγροτική, βιομηχανική) και σε κάθε μία από αυτές παρουσιάζονται διαφορετικά, επηρεαζόμενη συνήθως από τις εξελίξεις της κοινωνικής αλλά και τεχνολογικής προόδου. Στην αγροτική κοινωνία όπως αναφέρει η Κοινωνιολογία Δ'δέσσης (1983), η οικογένεια και το νοικοκυριό θεωρούνται ως θεμελιώδη στοιχεία. Οι συγγενικές σχέσεις ^{καθίσταν} τις οικονομικές σχέσεις μέσα σε μία κοινότητα. Ο τρόπος π.χ. που οι νεώτεροι κληρονομούν απ'την προηγούμενη γενιά καθορίζει τον τρόπο με τον οποίο μεταβιβάζονται τα μέσα παραγωγής - γη και εργαλεία - στο εσωτερικό της κοινότητας. Η οργάνωση του νοικοκυριού, δηλαδή αν οι άνθρωποι κατοικούν σε εκτεταμένες οικογένειες ή σε μικρότερες συγγενικές μονάδες, έχει επίπτωση στην οργάνωση της εργασίας μέσα στην διαδικασία παραγωγής. Ακόμη ποιοί θεωρούνται συγγενείς και ποιοί όχι έχει άμεση επίδραση στον τρόπο που παντρεύονται οι άνθρωποι ή στον τρόπο που δημιουργούνται ομάδες ανθρώπων μέσα στην ίδια κοινότητα. Τα σόντια ή οι γενιές παίζουν τεράστιο ρόλο στην οργάνωση της κοινότητας γιατί καθορίζουν

σχέσεις αλληλοβοήθειας, εμπιστοσύνης ή συνεργασίας μεταξύ ορισμένων μελών της. Το ίδιο βιβλίο συνεχίζει αναφέροντας ότι σε πολλές αγροτικές κοινωνίες πρέπει να ανήκει σε κάποιο σόϊ για να έχεις το δικαίωμα να ανήκεις στην κοινότητα. Η συγγένεια δηλαδή βλέπουμε ότι αυτή την εποχή λειτουργεί πολλές φορές ως παράγοντες κοινωνικοποίησης και κοινωνικής συνοχής.

Όπως αναφέρει στην συνέχεια η κοινωνιολογία Δ'δέσμης, το νοικοκυριό, δηλαδή η ομάδα που κατοικεί κάτω από την ίδια στέγη, είναι η πιο μικρή οικονομική μονάδα στα πλαίσια της αγροτικής κοινωνίας και οικονομίας. Ο καταμερισμός της εργασίας στην οικογένεια και οι ρόλοι που αντιστοιχούν σε κάθε μέλος της βρίσκονται πολύ συχνά σε άμεση σχέση με τον τρόπο που το νοικοκυριό ως οικονομική μονάδα, εκμεταλλεύεται την περιουσία του, για να μπορεί να συντηρείται και να αναπαράγεται (Κοινωνιολογία Δ'δέσμης 1983).

Η πυρηνική οικογένεια όπως αναφέρει η Σεραφετινίδου (1987) ήταν ένα φαινόμενο και προϊόν της ανέλιξης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Η καταπιταλιστική κοινωνία της έδωσε ζωή, κοινωνική υπόσταση, ηθική και συναισθηματική βαρύτητα για πρώτη φορά στην ιστορία του ανθρώπου. Παλιότερα συνεχίζει η ίδια, η πυρηνική οικογένεια αποτελούσε τμήμα ενός πολύ ευρύτερου οικογενειακού

συστήματος που αγκάλιασε πολλές γενιές και πολλούς βαθμούς συγγένειας. Ως μέρος αυτού του συστήματος, η πυρηνική οικογένεια δεν είχε καμιά κοινωνικο - οικονομική υπόσταση, αλλά ούτε και συναισθηματική και ηθική σημασία. Το άτομο ταυτιζόταν και αφοσιωνόταν στην εκτεταμένη οικογένεια και αποκτούσε την ταυτότητα του σε αυτό το εκτεταμένο σύστημα συγγένειας, όχι στην πυρηνική οικογένεια.

Η πυρηνική οικογένεια έγινε ο θεσμός που περισσότερο από οποιονδήποτε άλλο ήταν αφιερωμένος όπως αναφέρει ο Λιαρομάτης, στις προσωπικές ανάγκες των μελών της, ο χώρος αναζήτησης και εξεύρεσης της προσωπικής ταυτότητας και επιτυχίας. Αυτός ο καινούργιος ρόλος της οικογένειας όπως αναφέρει ο ίδιος οφείλεται και είναι απόρροια του πολιτισμού και της νοοτροπίας της εποχής.

Η Σεραφετινίδου (1987) αναφέρει ότι ο καινούργιος ρόλος της οικογένειας μέσα στην αστική κοινωνία καθόρισε τόσο την μορφή όσο και τον τρόπο λειτουργία της από τις αρχές του 19ου αιώνα μέχρι περίπου τα μέσα του 20ου αιώνα. Κύρια λειτουργία της έγινε η κοινωνικοποίηση των παιδιών. Μέσα στην οικογένεια οι γονείς έπρεπε να βρούν καταφύγιο από τις αντιξοότητες και πιέσεις της έξω ζωής". (Σεραφετινίδου 1987 σελ. 92).

Παράλληλα, όπως τόνισε ο Τάλκοτ Πάρσους (1956), η οικογένεια έγινε χώρος μέσα στον οποίο πραγματοποιούνται η

σταθεροποίηση της προσωπικότητας των ενηλίκων, δηλαδή των γονιών. Η πυρηνική οικογένεια όπως αναφέρει ο Ζαρέτσκι (1979), έγινε ο θεσμός που περισσότερο από οποιονδήποτε άλλον ήταν αφιερωμένος στις προσωπικές ανάγκες των μελών της, ο χώρος όπως ο ίδιος τονίζει "της αναζήτησης και εξομοίωσης της προσωπικής ταυτότητας και ευτυχίας."

Ο καταμερισμός εργασίας που επικράτησε μέσα στους κόλπους της πυρηνικής οικογένειας, διευκόλυσε όπως τονίζει η Σεραφεινίδου (1987) και εξυπηρέτησε την λειτουργία της οικογενειακής μονάδας, σαν καταφύγιο από την σκληρότητα, τον συναγωνισμό αλλά και την χυδαιότητα του βιομηχανικού καπιταλισμού. Οι γυναίκες ταυτίστηκαν με την συναισθηματική ζωή και την ψυχική ισορροπία της πυρηνικής οικογένειας, οι άντρες περισσότερο με τον αγώνα για την οικονομική επιβίωση και ανάπτυξη. Τα καθήκοντα της συζύγου - μητέρας επεκτάθηκαν εκτός από την φροντίδα των παιδιών και του νοικοκυριού, στην διαφύλαξη των ανθρώπινων αξιών, όπως αγάπη, συντροφικότητα, συμπαράσταση, προσωπική ολοκλήρωση, μέσα στους κόλπους της οικογένειας.

Αντίθετα ο άντρας ανέλαβε τον ρόλο του βιοπαλαιστή και ταυτόχρονα του προσιάτη της οικογένειας από τον έξω κόσμο. (Σεραφεινίδου 1987).

Επιπλέον η προσπάθεια αυτή της πυρηνικής οικογένειας να λειτουργήσει σαν καταφύγιο, κάστρο και οχυρό για τα μέλη

της, οδήγησε όπως αναφέρει ο Edmund Leach (1982), σε τέτοιο φόρτισμα των διαπροσωπικών τους σχέσεων, σε σχέσεις εξάρτησης και απορρόφησης της προσωπικότητας του ενός από τους άλλους, ώστε να κάνει όλο και περισσότερα άτομα να αρχίσουν να βλέπουν την οικογένεια σαν μια φυλακή.

Αυτή ήταν σε γενικές γραμμές η πραγματικότητα της πυρηνικής οικογένειας, μια πραγματικότητα που τα τελευταία 30 με 50 χρόνια περίπου όπως αναφέρει η Σεραφετινίδου (1987) αμφισβητείται, απορρίπτεται και μεταβάλλεται ραγδαία. Οι λόγοι και τα αίτια όπως υποστηρίζει είναι πολλά. Κύρια αιτία αυτού του μετασχηματισμού που γνώρισε η πυρηνική οικογένεια είναι η εξέλιξη των παραγωγικών σχέσεων της καπιταλιστικής κοινωνίας, και συγκεκριμένα η εισβολή κεφαλαίου και συνακόλουθη κεφαλοποίηση χώρων και τομέων της κοινωνικής ζωής που όπως αναφέρει η ίδια πιο μπροστά ανήκαν στην σφαίρα της ιδιωτικής ζωής ή του εσωτερικού κόσμου. Μία άλλη αιτία αυτού του μετασχηματισμού της πυρηνικής οικογένειας είναι η επανγγελματική και κοινωνική χειραφέτηση της γυναίκας. Παράλληλα η σύγχρονη κοινωνία όπως τονίζει απέσπασε από τα χέρια της οικογένειας και ειδικότερα της γυναίκας, λειτουργίες δραστηριότητες και αρμοδιότητες, τις οποίες συγκέντρωσε σε ιδιωτικές επιχειρήσεις ή κρατικά συγκροτήματα μαζικής κλίμακας.

Η σύγχρονη οικογένεια έχει χάσει όπως αναφέρει ο Τσαούσης (1985), ένα μεγάλο μέρος των λειτουργιών της

κοινωνικοποίησης και της αμοιβαίας αγωγής και προστασίας των μελών της. Τις λειτουργίες αυτές τις έχουν αναλάβει το σχολείο και οι διάφοροι πολιτικοί και προνοιακοί θεσμοί του σύγχρονου κράτους. Η οικογένεια δηλαδή χάνει ένα μέρος λειτουργιών και δραστηριοτήτων που ως τώρα αποτελούσαν βασικό στοιχείο έμπρακτης αλλά και συνεχούς βεβαίωσης της κοινωνικής ενότητας και συνοχής.

Όπως παρατήρησε ο Φιλίπ Αριές, ήταν στα τέλη του 18ου αιώνα που η πυρηνική οικογένεια απόκτησε για πρώτη φορά ιδιωτική ζωή. Τα μέλη έπαψαν να καταναλώνουν τον περισσότερο χρόνο στις πλατείες, τους δρόμους και τα πανηγύρια, και κύριος τόπος κοινωνικής συναναστροφής έγινε το σπίτι. Επιπλέον όπως τονίζει ο ίδιος άλλαξε ριζικά ο τρόπος δικαίωσης της αστικής οικογένειας μέσα στο σπίτι, έτσι ώστε να προστατευτεί ο ιδιωτικός χαρακτήρας της οικογενειακής ζωής, από την συνεχή ροή των επισκεπτών που τότε αποτελούσε αναπόσπαστο στοιχείο της αστικής οικογένειας του 17ου - 18ου αιώνα. Άρχισε με λίγα λόγια η οικογένεια να κρατά την κοινωνία σε απόσταση και διευρύνει περισσότερο την ιδιωτική της ζωή (Ariès 1973).

Είναι δύσκολο να καθοριστεί το ιστορικό ορόσημο που αποτελεί την αρχή των ουσιαστικών μεταβολών της πυρηνικής οικογένειας. Ήδη η εμφάνιση της αστικής οικογένειας αποτελεί μία παραλλαγή της πυρηνικής μορφής, ιδίως σ'ότι αφορά την θέση της γυναίκας. (Λιταρομάτης).

Από τα μέσα περίπου του 18ου αιώνα μπορεί να γίνει ο καθορισμός τέτοιων χρονικών οροσήμων, αφού τότε όπως υποστηρίζει ο Λιαρομάτης, αρχίζουν να σημειώνονται αποφασιστικές μεταβολές στον θεσμό της οικογένειας.

Η διάλυση της πατριαρχικής μορφής οικογένειας συμπληρώνεται με την βιομηχανική επανάσταση. Η βιομηχανική παραγωγή δεν μπορεί να γίνει στο σπίτι και χρειάζεται αριθμός εργατών πολύ μεγαλύτερος από τον αριθμό των μελών μιας οικογένειας. Η οικογένεια ως παραγωγική μονάδα διαλύεται. Τα υλικά αγαθά που χρειάζεται, τα προμηθεύεται πλέον με ανταλλαγή. Τα μέλη αναζητούν εργασία έξω από το οικογενειακό περιβάλλον. Αποκτούν έτσι νέα επαγγελματική οντότητα, που γίνεται εξίσου σημαντική με την ιδιότητα αυτών σαν μέλη της οικογένειας. Είναι η εποχή που τα άτομα χειραφετούμενα οικονομικά αποκτούν μεγαλύτερη ανεξαρτησία από την οικογένεια. Η οικονομοτεχνική εξέλιξη μαζί με την επίδραση των νέων ιδεών βοηθούν να αλλάξουν σιγά - σιγά την μορφή της οικογένειας (Λιαρομάτης).

Στις μέρες μας η οικογένεια όπως υποστηρίζει η Σεραφετινίδου (1987), ανοίγει διάπλατα τις πόρτες της στην κοινωνία, αλλά με την διαφορά ότι τώρα, δεν εισβάλλει η "κοινότητα", αλλά η "κοινωνία της μάζας". Σήμερα τα παιδιά περνούν τις περισσότερες ώρες της ημέρας τους έξω από τον οικογενειακό τους χώρο, σε ιδρύματα κερδοσκοπικού και

γραφειοκρατικού χαρακτήρα, δηλαδή στους ιδιωτικούς και δημόσιους παιδικούς σταθμούς, νηπιαγωγεία και δημοτικά σχολεία που ολοένα και περισσότερο υποκαθιστούν την οικογένεια ως πρωτογενή φορέα κοινωνικοποίησης του ατόμου. Εκείνο που κατά την ίδια έχει ιδιαίτερη σημασία, είναι ότι οι νέοι αυτοί φορείς κατά κανόνα είναι πιο απρόσωποι, ιδιοτελείς και προπάντων ισοπεδωτικοί από ότι ήταν η οικογένεια. Κατά συνέπεια τα παιδιά κοινωνικοποιούνται μέσα σε χώρους που ευνοούν, την ανάπτυξη απρόσωπων, τυποποιημένων και συναισθηματικά επιφανειακών διαπροσωπικών σχέσεων, με άλλα λόγια οδηγούν στην μαζικοποίηση του ανθρώπου από παιδικής ηλικίας.

Η σημερινή κοινωνία όπως υποστηρίζουν οι Δοξιάδη - Ζαχαροπούλου, υπερασπίζεται την οικογένεια γιατί έχει ανάγκη να διατηρήσει το θεσμό αυτό που λειτουργεί σαν μια κοινωνική, όπως την ονομάζουν "μήτρα", όπου μεταβιβάζονται και αναπαράγονται οι κύριες όψεις της επικρατούσας ιδεολογίας. Η οικογένεια θέτει προβλήματα οικονομικά, κοινωνικά και ψυχολογικά. Προβλήματα που συνδέονται με τις απότομες αλλαγές στον τρόπο ζωής, με την εκβιομηχάνιση και κατά συνέπεια με την αστυφιλία, με την εργασία των δύο γονιών έξω από το σπίτι, με την υποκατάσταση των γονιών από το νηπιαγωγείο ως και την τηλεόραση, αλλαγές οι οποίες δεν επιτρέπουν την διατήρηση των παραδοσιακών τρόπων λειτουργίας της οικογένειας, και που έχουν διασπάσει την ενότητα οικογενειακού πλαισίου.

Όπως αναφέρουν οι Δοξιάδη και Ζαχαροπούλου, η οικογένεια έχασε την ικανότητα της να παίζει αποτελεσματικά το ρόλο του κυρίου φορέα κοινωνικοποίησης "το ρόλο του βασικού κυττάρου".

Ο Τσαούσης αναφέρει, ότι στις σημερινές βιομηχανικές κοινωνίες το άτομο τείνει να είναι όλο και περισσότερο φορέας ατομικών δικαιωμάτων, που στρέφονται άμεσα προς το ευρύ και απρόσωπο κοινωνικό σύνολο και του εξασφαλίζουν την βασική κάλυψη απέναντι στις κύριες ανάγκες του και τους σημαντικότερους κινδύνους της ζωής του. Καταλήγοντας για το σύγχρονο κράτος πρόνοιας, αναφέρει, ότι επιδίωξή του είναι η επίτευξη ενός θεμελικού σκοπού κοινωνικής δικαιοσύνης, να προσπαθεί να εξασφαλίσει την προστασία του ατόμου. Δημιουργεί έτσι συνεχώς νέους φορείς μέριμνας και παροχής υπηρεσιών, εξειδικευμένους θεσμούς, και διαμορφώνει μία νέα χαρακτηριστική κοινωνία την οποία ο Τσαούσης ονομάζει ιδρυματική.

Ο θεσμός της οικογένειας στην βιομηχανική κοινωνία έχει υποστεί πολλές και ποικίλλες σε περιεχόμενο μεταβολές. Αυτές οφείλονται κυρίως, στην άνοδο της αστικής τάξης, η οποία επέβαλε ένα νέο τρόπο ζωής, και στις κοινωνικές συνθήκες που αναπτύχθηκαν στις βιομηχανικές πόλεις και την σύγχρονη κοινωνία.

Η οικογένεια στην βιομηχανική κοινωνία σύμφωνα με την "Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια" (τόμος Δ'), δεν είναι ουδεμία, παραγωγική ή ερνατική κοινότητα. Τα περισσότερα καθήκοντα προστασίας, μέριμνας, εφοδιασμού της οικογένειας μεταβιβάστηκαν σε μεγάλες οργανώσεις της κοινωνίας. Οι πολιτιστικές και άλλες λειτουργίες της υπέστησαν μία σημαντική μείωση. Η συνέπεια αυτής της εξαφάνισης των λειτουργιών είναι ο αποχωρισμός της οικογένειας από την κοινωνία. Ταυτόχρονα μεταβάλλεται το μέγεθος και η δομή της οικογένειας. Τυπικό φαινόμενο στην νεότερη βιομηχανική κοινωνία όπως τονίζει η εγκυκλοπαίδεια, είναι ο μετοχηματισμός της οικογένειας σε οικογένειες δύο γενεών, που συνίσταται από τους γονείς και τα ανήλικα τέκνα, ο αριθμός των οποίων συνήθως είναι μικρός. Η σύμκρυνση της οικογένειας καθορίζεται από την γενική μεταβολή των κοινωνικοοικονομικών όρων και των ηθικών αντιλήψεων. Ο κυριαρχικός τύπος της σύγχρονης μικρής οικογένειας χαρακτηρίζεται ως οικογένεια συζύγων. Η σύγχρονη αυτή μορφή οικογένειας διέλυσε την πατριαρχική μορφή οικογένειας.

Καθώς η κοινωνία γίνεται πλέον πιο σύνθετη και αποκτά περιπλοκότερη οργάνωση, διάφορες βασικές λειτουργίες της οικογένειας όπως παρατηρεί ο Τσαούσης (1985), αποδεδεμεύονται και αυτονομούνται, έτσι που ιδιαίτεροι πια σκοποί να επιτελούνται από νέους εξειδικευμένους θεσμούς. Από τις πρώτες λειτουργίες που αυτονομήθηκαν στην

αοχαιότητα ακόμη, ήταν η πολιτική και η θρησκευτική. Σταδιακά παρακολουθείται μια αποδυνάμωση των υπεροικογενειακών σχηματισμών. Αναπτύσσεται πλέον μία μορφή σύγχρονης οικογένειας με περιορισμένες λειτουργίες, οι οποίες όπως τονίστηκε παραπάνω, δεν εκτελούνται αποκλειστικά από την ίδια την οικογένεια αλλά μοιράζονται με άλλους εξειδικευμένους θεσμούς.

Παρόλους τους κινδύνους και τους κραδασμούς, η οικογένεια διατηρείται κατά τρόπο εκπληκτικό όπως τονίζει η "Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια" μέσα στην βιομηχανική κοινωνία. Αποτελεί δε, σημαντικό παράγοντα σταθεροποίησης παρά το γεγονός ότι οι λειτουργίες της περιορίζονται σημαντικά.

Όπως υποστηρίζει ο Σπράνκερ (1936), η σημερινή εξέλιξη, δηλαδή η ανάπτυξη της μηχανής και γενικά του εξωτερικού πολιτισμού έχουν οδηγήσει στην απομάκρυνση του ανθρώπου από τις πνευματικές αξίες, που είναι το θεμέλιο κάθε ζωής και προόδου. Μέσα σ' αυτή την εξέλιξη η οικογένεια και ο πολιτισμός εκφυλλίζονται και συνκαταρρέουν, παρασύροντας μαζί τους την παράδοση αιώνων πάνω στην οικογένεια.

Στην σύγχρονη βιομηχανική - αστιακή κοινωνία όπως υποστηρίζει η Κοινωνιολογία Δ'δέσμης (1983), πολλές από τις λειτουργίες της παραδοσιακής οικογένειας έχουν

εξασθενήσει, αλλοιωθεί ή αναληφθεί από άλλους εξειδικευμένους φορείς (νηπιαγωγεία, νοσοκομεία, νηροκομεία, συμβουλευτικές υπηρεσίες, ασφαλιστικά ταμεία κ.λ.π.). Στην σύγχρονη κοινωνία η οικογένεια λειτουργεί κατά κύριο λόγο ως ομάδα κατανάλωσης και συνδέεται με την παραγωγή μέσω των οικονομικά ενεργών μελών της, δηλαδή μέσω των μελών της που έχουν επαγγελματική απασχόληση. (Κοινωνιολογία Δ' δέσμης 1983)

Λειτουργίες οικογένειας

Όπως αναφέρει η Μουσούρου (1989), οι λειτουργίες της σημερινής οικογένειας μπορούν να συνοψιστούν στις ακόλουθες τέσσερις κατηγορίες:

- α) Αναπαραγωγικές
- β) Οικονομικές
- γ) Εκπαιδευτικές
- δ) Ψυχολογικές

Η ταξινόμηση αυτή καλύπτει μία σειρά από λειτουργίες που όπως τονίζει η Μουσούρου, γίνονται προοδευτικά λιγότερες και διαφοροποιούνται καθώς η κοινωνία εκσυγχρονίζεται, καθώς δηλαδή η κοινωνία μετατρέπεται σταδιακά από αγροτική - γεωργική - παραδοσιακή σε σύγχρονη - αστική.

α) Αναπαραγωγική λειτουργία

Πρόκειται για την απαραίτητη λειτουργία εξασφάλισης της βιολογικής αναπαραγωγής της κοινωνίας. Τα παιδιά είναι, επίσης απαραίτητα για την δημιουργία της οικονόμειας ως ομάδες και για την εξασφάλιση της συνέχειας των συγγενικών δεσμών.

β) Οικονομικές λειτουργίες

Οι οικονομικές λειτουργίες της οικονόμειας διαφοροποιούνται περισσότερο από τις άλλες σαν αποτέλεσμα του κοινωνικοοικονομικού εκσυγχρονισμού. Έτσι σε μια παραδοσιακή κοινωνία οι οικονομικές λειτουργίες συνίστανται σε μία ποικιλία δραστηριοτήτων και καθιστούν την οικονόμεια ως μία πλήρη οικονομική μονάδα (μονάδα παραγωγής και κατανάλωσης). Στην σύγχρονη βιομηχανική - αστική κοινωνία οι οικονομικές λειτουργίες της οικονόμειας περιορίζονται, η οικονόμεια πλέον λειτουργεί κατά κύριο λόγο ως μονάδα κατανάλωσης και όχι ως πλήρης οικονομική μονάδα όπως στις παραδοσιακές κοινωνίες.

γ) Εκπαιδευτικές λειτουργίες

Είναι λειτουργίες απαραίτητες προκειμένου να εξασφαλιστεί η πολιτισμική η αναπαραγωγή της κοινωνίας. Η κατηγορία αυτή των λειτουργιών μπορεί να διακριθεί σε δύο

υποκατηγορίες: ● λειτουργίες που αποβλέπουν στην απόκτηση γνώσεων και ικανοτήτων οι οποίες είναι απαραίτητες στην παραγωγή και τη λειτουργία της κοινωνικοποίησης. Στις παραδοσιακές κοινωνίες οι λειτουργίες της εκπαίδευσης και της κοινωνικοποίησης δεν διαχωρίζονται. Στις σύγχρονες όμως η εκπαίδευση αποτελεί ευθύνη εξειδικευμένων θεσμών (σχολείο, πανεπιστήμιο, κέντρα επαγγελματικής εκπαίδευσης, ινστιτούτα, κ.λ.π.). Αν και η κοινωνικοποίηση περιλαμβάνεται στις λειτουργίες και άλλων φορέων, παραμένει ως μία από τις σπουδαιότερες και βασικότερες λειτουργίες της οικογένειας.

δ) Ψυχολογικές λειτουργίες

Οι λειτουργίες αυτές συνίστανται κυρίως στην ικανοποίηση της ανάγκης των ατόμων να αισθάνονται ασφαλή και απολαμβάνουν τη στοργή των άλλων. Στις σύγχρονες κοινωνίες που ζούμε όπου η ταχύτητα των κοινωνικών μετασχηματισμών δημιουργεί ρευστές σχέσεις, και επομένως ανασφάλεια στα άτομα, η ικανοποίηση αυτών των αναγκών έχει αποκτήσει ιδιαίτερα μεγάλη σημασία. Η σημερινή οικογένεια δύσκολα μπορεί να ανταποκριθεί στις υπερβολικές προσδοκίες των μελών της για σταθερότητα και ασφάλεια.

Οι διαφοροποιήσεις τις οποίες υφίστανται οι λειτουργίες της οικογένειας καθώς αυτή εκσυγχρονίζεται εξαρτώνται από

το επίπεδο εκσυγχρονισμού του κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος της οικογένειας (Μουσσούρου 1989).

Όπως παρατηρεί η Χ. Κατάκη (1984), για να γίνει κατανοητός ο σκοπός και οι λειτουργίες της οικογένειας, είναι απαραίτητο να εξεταστεί σε συνάρτηση με τους σκοπούς του κοινωνικού συνόλου. Οι λειτουργίες της οικογένειας συντονίζονται με τους σκοπούς, τους στόχους και τις λειτουργίες του όλου συστήματος. Δηλαδή οι σκοποί και οι στόχοι της διαμορφώνονται και αναμορφώνονται μέσα από την συναλλαγή του συστήματος της οικογένειας με τον περιγυρό του. Αλλαγές στους σκοπούς και τους στόχους του συστήματος συνεπάνονται όπως υποστηρίζει η Κατάκη παράλληλες ανακατατάξεις στις λειτουργίες των υποσυστημάτων. (Όπως η οικογένεια, άλλες κοινωνικές ομάδες και τα άτομα που τα αποτελούν). Από την άλλη όπως συνεχίζει η ίδια, τυχόν διεργασίες μέσα στα υποσυστήματα (οικογένεια, κοινωνικές ομάδες, άτομα), αλλάζουν σταδιακά τους σκοπούς του συστήματος.

Σε περιόδους κοινωνικών ανακατατάξεων δημιουργείται ανακολουθία σε όλα τα επίπεδα και στη σχέση μεταξύ τους. Οι ενέργειες ατόμων και ομάδων εξακολουθούν να βασίζονται σε αξίες, ρόλους και τρόπους συμπεριφοράς που δεν ευνοούν πια αλλά δυσχεραίνουν την λειτουργία τους, γιατί απλά είχαν δημιουργηθεί για να ανταποκρίνονται στις ανάγκες και τους

σκοπούς κάποιας προηγούμενης φάσης. Αναγκαστικά λοιπόν οι κώδικες που ίσχυαν βαθμιαία απορρίπτονται. Οι νέοι κώδικες όπως υποστηρίζει η Κατάκη (1984), είναι δύσκολο να ενσωματωθούν μέσα στους κόλπους της οικονόμειας, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται συγκρούσεις, αντιφάσεις, σύγχυση λειτουργιών μέσα στο θεσμό της οικονόμειας και μέσα στα ίδια άτομα.

Οι λειτουργίες που επιτελεί η παραδοσιακή οικονόμεια αποσκοπούν στην διατήρηση της ενότητας, μέσα στο οικογενειακό πλαίσιο. Ο τρόπος παραγωγής των αγαθών είχε ως σκοπό την επιβίωση μέσα στα όρια του συστήματος, δημιουργούσε, δηλαδή ένα υπόβαθρο για διατήρηση της ενότητας και των αρμονικών σχέσεων. Η αρμονία στις διαπροσωπικές σχέσεις ήταν καθήκον κάθε οικονόμειας. Η διάσπαση της ενότητας αποτελούσε απειλή για την επιβίωση. Επομένως η τάση που δεν προωθούσε το συμφέρον του συνόλου καταδικαζόταν.

Οι λειτουργίες της πυρηνικής οικονόμειας σύμφωνα πάντα με την Κατάκη (1984), διαφέρουν από τις λειτουργίες της παραδοσιακής. Η μορφή του συστήματος της κοινωνίας έχει πλέον αλλάξει, η επίδραση της βιομηχανικής και τεχνικής προόδου υπήρξε καταλυτική και δημιούργησε νέους σκοπούς και στόχους. Επομένως οι λειτουργίες της οικονόμειας έπρεπε να αναδιπλωθούν και να συμβαδίσουν με τις νέες ανακατατάξεις.

Πλέον πρωταρχικός σκοπός της οικογένειας δεν είναι η διατήρηση της ενότητας και ο ανώνας για την επιβίωση, αλλά, η διατήρηση σωστής επικοινωνίας η οποία μετατρέπεται σε αυτοσκοπό. Για τον παραδοσιακό άνθρωπο όλοι συνδεόταν με μια ολόκληρη ανθρώπινη ομάδα, χωρίς όμως η υπόστασή του να συνδέεται με συγκεκριμένο πρόσωπο μέσα στην οικογένεια. Στην σύγχρονη οικογένεια ένα μέλος της όπως τονίζει με ιδιαίτερη έμφαση η Κατάκη, το παιδί, αποκτά ξαφνικά πρωταρχικό ρόλο (Κατάκη, 1984).

Μορφές Οικογένειας

Για τις μορφές και τα είδη της οικογένειας, έχουν αναφερθεί πολλοί κοινωνιολόγοι και διάφοροι άλλοι ειδικοί, υποστηρίζοντας ο καθένας τη δικιά του γνώμη για τον αριθμό και τις κατηγορίες των διαφόρων οικογενειακών σχημάτων που υπήρξαν από αρχαιοτάτων χρόνων ως τις μέρες μας.

Ο Λιταρομάτης υποστηρίζει, ότι η πρωταρχική μορφή της οικογένειας βρίσκεται στους άγριους και ομαδικούς λαούς, δηλαδή, στην πρωτόγονη ζωή του ανθρώπου. Εκεί συναντάται η πολυγαμική οικογένεια, δηλαδή, τον ένα σύζυγο με τις πολλές γυναίκες. Ακόμη παράλληλα προς την πολυγαμική βαδίζει και η πολυανδρική οικογένεια, δηλαδή πολλοί άνδρες μία σύζυγος. Η κατάσταση αυτή ήταν περιορισμένης έκτασης. Τρίτη κατάσταση ήταν η εξώγαμη οικογένεια, δηλαδή, ο πατέρας να είναι άγνωστος στα παιδιά. Τέλος φτάσαμε όπως τονίζει ο

ίδιος στην σημερινή μορφή, δηλαδή, στο θεσμό της μονογαμικής οικογένειας, με ένα σύζυγο και μία σύζυγο.

Οι Engels γράφοντας για την διαχρονική - εξελεκτική ψυχολογία της οικογένειας, βασισμένης στο σχήμα της εξέλιξης των κοινωνιών του Μορگان, αναφέρει τις εξής τέσσερις μορφές οικογένειας:

α) Η αιματοσυγγενική οικογένεια, θεωρείται ως η πρώτη βαθμίδα κοινωνικής εξέλιξης σύμφωνα πάντα με τον Engels και τον Μορگان. Η μορφή αυτή οικογένειας προήλθε από την απαγόρευση της αιμομιξίας μόνο μεταξύ των εξ' αίματος συγγενών στην ανιούσα και κατιούσα συγγενική γραμμή. Η απαγόρευση αυτή ωστόσο που ασφαλώς αποτελεί κοινωνικό κανόνα δεν αναλύεται από τον Engels.

Το χαρακτηριστικό της αιματοσυγγενικής οικογένειας είναι ο χωρισμός των γαμικών ομάδων κατά γενιές. Διαιρείται λοιπόν η οικογένεια σε στρώματα κατά ηλικίες. Και μόνο ανάμεσα στα μέλη ενός ηλικιακού στρώματος προς ένα άλλο, απαγορεύεται η αιμομιξία.

Αυτό που πρέπει να συγκρατήσουμε είναι ότι η αιματοσυγγενική οικογένεια, που ονομάζεται και "οικογένεια κατά ηλικίες", περιορίζει την αιμομιξία ανάμεσα σε αδερφούς και αδερφές. Αντίθετα καθιερώνει την απαγόρευση της αιμομιξίας ανάμεσα σε γονείς και παιδιά.

β) Η πουναλουανή οικογένεια, είναι η μορφή εκείνης της οικογένειας που απέκλειε τις σεξουαλικές σχέσεις μεταξύ των μελών της ίδιας ομάδας. Έτσι αν η πρώτη πρόοδος της οργάνωσης ήταν ότι απέκλεισε τις σεξουαλικές σχέσεις ανάμεσα σε γονιούς και παιδιά, η δεύτερη ήταν να αποκλείσει τις σεξουαλικές σχέσεις ανάμεσα σε αφερόν και αδερφό. Τώρα λοιπόν οι άντρες μιας ομάδας υποχρεούνται να αναζητήσουν σύντροφο έξω από την δική τους ομάδα. Παρατηρούμε συνεπώς, ότι στην δεύτερη αυτή τη μορφή της οικογένειας καθιερώνεται σαφώς η εξωγαμία. Αποτέλεσμα αυτής μορφής της οικογένειας είναι ότι κάνει την εμφάνισή του το σύστημα του γένους. Η πουναλουανή οικογένεια θεωρείται ως η ανώτατη βαθμίδα του πρωτόγονου ομαδικού γάμου και προϋποθέτει σχετικά οικισμούς κομμουνιστικών κοινοτήτων.

γ) Η ζευγαρωτή ή συνδυαστική οικογένεια, είναι εκείνη η οικογενειακή μορφή όπου ο άντρας ζει με μια γυναίκα "έτσι όμως που η πολυγαμία και η ευκαιριακή απιστία να μένει δικαίωμα των αντρών." Στην ζευγαρωτή οικογένεια ο γάμος μπορεί να διαλυθεί όταν το επιθυμεί ένας από τους συζύγους, γι' αυτό και η μορφή της ζευγαρωτής οικογένειας κρίθηκε ως πολύ δυνατή για την δημιουργία ενός σταθερού νοικοκυριού. Η ζευγαρωτή οικογένεια είναι η κατ'εξοχήν μορφή οικογένειας στην περίοδο της βαρβαρότητας, όπως ο ομαδικός γάμος στην άγρια κατάσταση και η μονογαμία στον πολιτισμό.

δ) Η Μονογαμική οικογένεια, γεννιέται από τη ζευγαρωτή οικογένεια στο πέρασμα από την μεσαία στην ανώτερη βαθμίδα της βαρβαρότητας. Με αυτήν αρχίζει ο πολιτισμός, μ'αυτήν όμως καθιερώνεται και η αντρική κυριαρχία. Η μονογαμική οικογένεια είναι άλλωστε και η βάση της αστικής οικογένειας που στηρίζεται πάνω στην σπιτική σκαριά της γυναίκας.

Η μονογαμική οικογένεια θεωρείται ως η πρώτη οικογενειακή μορφή που θεμελιώνεται κυρίως πάνω σε οικονομικές προϋποθέσεις. Ο γάμος εμφανίζεται στο καθήκον του μέλους της κοινωνίας προς τους θεούς και τους προγόνους του. (Engels, 1978).

Μια άλλη, νέα διάκριση απόλυτα πιστή στο σχήμα εξέλιξης των κοινωνιών που προτείνει ο Μαρξ είναι δυνατή. Πρόκειται για την διάκριση μεταξύ καπιταλιστικών κοινωνιών και την αντιστοιχία σ'αυτές μιας προ - καπιταλιστικής πατριαρχικής οικογένειας και μιας στοιχειώδους - καπιταλιστικής οικογένειας, που λειτουργεί με σχετική ανεξαρτησία από την παραγωγή αλλά υποτάσσεται στην κυρίαρχη ιδεολογία και τους νομικο - πολιτικούς - ιδεολογικούς μηχανισμούς του καπιταλιστικού κράτους (Βέλτσος Γ. 1979).

Ο Vitanyi συνοψίζοντας τους τύπους της οικογένειας αναφέρει τους εξής:

α) Ο παραδοσιακός τύπος οικογένειας, που διαμορφώθηκε πριν από τον καπιταλισμό και αποβλέπει στην διατήρηση και μεταβίβαση των παραδόσεων. Η παράδοση καθορίζει την θέση του κάθε μέλους μέσα στην οικογένεια, η οποία λειτουργεί ως πλήρης οικονομική μονάδα, δηλαδή, μονάδα παραγωγής και κατανάλωσης. Αυτή η αυτάρκεια δεν περιορίζεται στα υλικά αγαθά αλλά επεκτείνεται και στην κουλτούρα.

β) Η οικογένεια που στηρίζεται στις αρχές της αυτονομίας. Διαμορφώνεται όταν και όπου η οικονομία βασίζεται στην εμπορευματική παραγωγή και αποβλέπει στην ανάπτυξη των νέων ως αυτονόμων προσωπικοτήτων. Η σημασία της παράδοσης στον καθορισμό της θέσης του κάθε μέλους μέσα στην οικογένεια εξασθενεί. Η οικογένεια πλέον παύει να είναι μια πλήρης οικονομική μονάδα και μετατρέπεται σε μία καταναλωτική κοινότητα.

γ) Η αστική αγροτική οικογένεια, που είναι παραδοσιακή ως προς την εσωτερική ζωή της, αλλά που, ενκατεστημένη στην πόλη δεν λειτουργεί πια ως οικονομική μονάδα.

δ) Η προαστιακή οικογένεια, η οποία έχει πάψει να είναι παραδοσιακή ως προς την εσωτερική της δομή. Όμως δεν έχει αναπτύξει αξίες που αναφέρονται στις αναπτύξεις της αυτόνομης προσωπικότητας.

ε) Η Μετα - αστεακή οικογένεια, λειτουργεί ως πλαίσιο για την ανάπτυξη της προσωπικότητας.

στ) Διάφορες παραλλαγές όλων των παραπάνω σχημάτων.

ζ) Η ιδεατή σύγχρονη οικογένεια, που έχει ως επίκεντρο την προσωπικότητα και όπου τα μέλη δημιουργούν μάλλον παρά αναλαμβάνουν ρόλους σύμφωνα με τα ιδιαίτερα ατομικά χαρακτηριστικά του γνωρίσματα. (Vitanyi, 1976).

Οι περισσότεροι, κοινωνιολόγοι της οικογένειας, όπως τονίζει η Μουσούρου, δεν χρησιμοποιούν κριτήρια προκειμένου να προσδιορίσουν τις κατηγορίες οικογενειακών σχημάτων. Α. Michel (1975), επισημαίνει τέσσερα οικογενειακά σχήματα:

- α) Το παραδοσιακό
- β) Το μεταβατικό, δηλαδή από παραδοσιακό σε σύγχρονο.
- γ) Το σύγχρονο, που χαρακτηρίζει τις μεγάλες βιομηχανικές κοινωνίες.
- δ) Το σκανδιναβικό.

Η Μουσούρου λαμβάνοντας υπόψη τις κυριότερες από τις παραλλαγές των βασικών μορφών οικογένειας αλλά και τα κυριότερα από τα πειραματικά σχήματα, συνοψίζει, την ποικιλία μορφών οικογένειας στην σύγχρονη κοινωνία ως εξής:

1) Συζυγική οικογένεια, είναι η οικογένεια που αποτελείται από τους συζύγους και τα παιδιά.

2) Συζυγική δυάδα. Είναι η οικογένεια που οι σύζυγοι ζουν μόνοι, επειδή δεν απέκτησαν παιδιά ή τα παιδιά που απέκτησαν είναι ανύπαντρα αλλά δεν ζουν στο σπίτι ή έχουν παντρευτεί και ζουν χωριστά.

3) Μονογονεακή οικογένεια. Είναι η οικογένεια στην οποία υπάρχει άρνηση της συζυγικής σχέσης αλλά όχι της γονεακής. Η εκπληκτική αύξηση του πληθυσμού των μονογονεακών οικογενειών όπως τονίζει η Μουσσούρου συνιστούν σημαντικές εξελίξεις, οι οποίες είναι χαρακτηριστικές των σύγχρονων κοινωνιών. Όπως σημειώνει η Michel (1967), στην αύξηση αυτή οδήγησαν:

- α) η επιθυμία των γυναικών για αυτονομία,
- β) η αύξηση των διαζυγίων,
- γ) η εξάλειψη των προκαταλήψεων ως προς τις άγαμες μητέρες και
- δ) η μείωση της ναμηλιότητας και των δεύτερων γάμων.

4) Η εκτεταμένη οικογένεια. Είναι η οικογένεια μέσα στην οποία μία συζυγική οικογένεια συνκατοικεί με την οικογένεια προσανατολισμού* ενός των συζύγων, ή με τους γονείς του ενός

* Οικογένεια προσανατολισμού ή προέλευσης είναι εκείνη στην οποία το άτομο γεννιέται, η οικογένεια που έχουν δημιουργήσει οι γονείς του. Εκτός από την οικογένεια προσανατολισμού, το μέσο άτομο ανήκει και στην οικογένεια αναπαραγωγής την οποία δημιουργεί με το γάμο του.

γονέα ή με τα αδέρφια. Ακόμη η εκτεταμένη αυτή μορφή μπορεί να περιλαμβάνει όπως υποστηρίζει η Μουσούρου μία μονογονεακή οικογένεια, με την οικογένεια προσανατολισμού του ενός γονέα.

5) Το συγγενικό δίκτυο. Συζυγικά νοικοκυριά, κυρίως γονέων - παιδιών ή και αδελφών που ζουν γεωγραφικά πολύ κοντά και ανταλλάσσουν αγαθά και υπηρεσίες.

6) Πειραματική μορφή ή ελεύθερη ένωση. Είναι μία μορφή οικογένειας που το άγαμο ζευγάρι συγκατοικεί ως συζυγική οικογένεια ή ως συζυγικό δυάδα.

7) Το κοινόβιο. Όπως αναφέρει η Μουσούρου υπάρχουν δύο τύποι Κοινοβιακής συμβίωσης. Ο πρώτος τύπος αποκαλείται συλλογικό νοικοκυριό, αποτελείται από πολλές συζυγικές οικογένειες που κάθε μία διατηρεί την αυτοτέλειά της. Ο δεύτερος τύπος, το κάθ'αυτό κοινοβιακό νοικοκυριό, περιλαμβάνει το άτομο, το οποίο συμμετέχει σε κοινωνικές δραστηριότητες μαζί με άλλα άτομα του κοινοβιακού νοικοκυριού. Ο Morgan, αναφέρει ότι το κοινόβιο είναι ένα σχήμα η μελέτη του οποίου είναι ιδιαίτερα δυσχερές.

8) Οι οικογένειες διπλής σταδιοδρομίας. Είναι οι οικογένειες που οι δύο σύζυγοι έχουν επαγγελματική απασχόληση και αποβλέπουν σε επαγγελματική σταδιοδρομία.

9) Οι χωλές οικογένειες. Πρόκειται για συζυγικές οικογένειες που έχουν διασπαστεί σε δύο τμήματα όχι γιατί οι σύζυγοι το επιθυμούν αλλά γιατί μη οικογενειακοί λόγοι (επανγγελματικές υποχρεώσεις, μετανάστευση κ.α.) τους αναγκάζουν να ζουν χωριστά για μικρά χρονικά διαστήματα.

10) Ομοφυλόφουλα ζευγάρια. Αποτελούν όπως αναφέρει η Μουσούρου πλήρη άρνηση της βάσης της οικογένειας η οποία είναι γενετήσια σχέση ετερόφυλων ενηλίκων (Μουσούρου 1989).

Ο Τσαούσης (1985) αναφερόμενος στην οικογένεια, υποστηρίζει ότι τα διάφορα είδη οικογένειας μπορούν να καταταχθούν σε μεγάλες κατηγορίες: τις μονογαμικές και τις πολυγαμικές.

Οι μονογαμικές όπως τονίζει ο ίδιος, είναι οι οικογένειες που ως πυρήνα τους έχουν ένα ζεύγος συζύγων. Ο κυριότερος τύπος μονογαμικής οικογένειας είναι η συζυγική οικογένεια, την οποία αποτελούν το ζευγάρι των συζύγων και τα ανήλικα παιδιά τους. Ο Τζώρζ Μάρντοκ (1965) υποστηρίζει ότι η συζυγική οικογένεια είναι ο πιο διαδομένος οικογενειακός τύπος. Στην μονογαμική οικογένεια όπως αναφέρει ο Τσαούσης, ανήκει και η εκτεταμένη οικογένεια που περιλαμβάνει τρεις ή περισσότερες γενιές.

Η πολυγαμική οικογένεια αποτελείται όπως συνεχίζει ο

ίδιος, από δύο ή περισσότερες οικογένειες που συνδέονται μεταξύ τους με πολλαπλούς γάμους του ενός τουλάχιστον από τους συζύγους.

Κατά τον Τσαούση υπάρχουν τριών ειδών πολυγαμικές οικογένειες : α) ομαδογαμία*, β) η πολυανδρία**, και γ) η πολυγυνία***.

Όπως παρατηρεί ο Μάρντοκ (1965), η ομαδογαμία, δε φαίνεται να είναι σε κάποια κοινωνία η επικρατέστερη μορφή γάμου. Η πολυανδρία κατά τον Μάρντοκ, εμφανίζεται πολύ σπάνια. Η πολυγαμία είναι όπως παρατηρεί ο Τσαούσης, ο συνηθέστερος τύπος πολυγαμικής οικογένειας.

Με κριτήριο τον τόπο κατοικίας των συζύγων ο Τσαούσης, κατάσσει τις οικογένειες σε:

* Ομαδογαμία είναι η ένωση, με περισσότερους γάμους πολλών γυναικών, με πολλούς άντρες και αντίστοιχα.

** Πολυανδρία είναι η ένωση, με περισσότερους γάμους, μιας γυναίκας, με δύο ή περισσότερους άντρες.

*** Πολυγυνία είναι η ένωση, με περισσότερους γάμους, ενός άντρα, με δύο ή περισσότερες γυναίκες.

1) Πατροτοπικές, δηλαδή, οι οικογένειες που η νύφη εγκαθίσταται στο πατρικό σπίτι του γαμπρού ή κοντά του.

2) Μητροτοπικές, δηλαδή, οι οικογένειες που ο γαμπρός εγκαθίσταται στο σπίτι της νύφης ή κοντά του.

3) Νεοτοπικές, δηλαδή, οι οικογένειες που εγκαθίστανται ανεξάρτητα από τις γονεακές οικογένειες των συζύγων.

Η κοινωνιολογία Δ'δέσμης (1983), αναφερόμενη στις μορφές της οικογένειας, υποστηρίζει ότι στην αγροτική κοινωνία επικράτησε, η πατριαρχική και η πυρηνική εκτεταμένη οικογένεια. Η πυρηνική οικογένεια, αποτελούμενη από το ζευγάρι και τα παιδιά, είναι μια μορφή οργάνωσης που όπως υποστηρίζει η κοινωνιολογία βρίσκεται στις περισσότερες αγροτικές κοινότητες της Ευρώπης. Πολλοί κοινωνιολόγοι τη θεωρούν σαν μια μοντέρνα μορφή οικογένειας, επειδή συναντιέται και στα αστικά κέντρα. Η πατριαρχική οικογένεια αποτελείται από τον αρχηγό της οικογένειας, τους παντρεμένους γιους και τα παιδιά τους, και συναντιέται όπως τονίζει η κοινωνιολογία, στις κτηνοτροφικές κοινότητες.

"Στην βιομηχανική κοινωνία, έχουμε την επικράτηση της στενής της λεγόμενης πυρην^{ικης} οικογένειας σε αντίθεση με τον τύπο ευρείας οικογένειας, που χαρακτήριζε πολλές παραδοσιακές αγροτικές κοινωνίες (Κοινωνιολογία Δ'δέσμης σελ. 30).

Τέλος, η Κατάκη (1984), τονίζει την εξέλιξη της Ελληνικής οικογένειας, μέσα από τα εξής στάδια :

α) παραδοσιακή οικογένεια,

β) πυρηνική οικογένεια, και

γ) μορφογέννηση, δηλαδή το νέο ζευγάρι και η σχέση του.

Σύμφωνα λοιπόν, με τα όσα γράφτηκαν παραπάνω, βλέπουμε ότι η εξέλιξη της οικογένειας υπήρξε σε πολλές μορφές όπως άλλωστε υποστηρίζουν οι παραπάνω ειδικοί, οι οποίοι έχουν μελετήσει το θεσμό της οικογένειας. Βέβαια οι περισσότεροι απ' αυτούς αναφέρονται σε διαφορετικούς τύπους οικογένειας. Προσπαθώντας να καταγραφούν οι μορφές της οικογένειας που με αυτές συμφωνούν οι περισσότεροι μελετητές αναφέρεται ιδιαίτερα στην παραδοσιακή οικογένεια, η οποία επικράτησε στις προβιομηχανικές κοινωνίες και η σύγχρονη συζυγική, η οποία επικράτησε στους νεώτερους χρόνους.

Ωστόσο τα σύγχρονα μέσα επικοινωνίας, τα οποία είναι αποτέλεσμα της έξαλλης ανάπτυξης της τεχνικής προόδου, βομβαρδίζουν καθημερινά με τα μηνήματά τους την οικογένεια, προσφέροντας νέα πρότυπα συμπεριφοράς. Οι γονείς δεν ξέρουν πώς πρέπει να μεγαλώσουν τα παιδιά τους, με αποτέλεσμα να στρέφονται, όπως υποστηρίζει η Σεραφεινίδου (1987), σε

βιβλία, περιοδικά ραδιοφωνικά προγράμματα, ειδικούς, τηλεόραση κ.λ.π. Βλέπουμε λοιπόν, ότι η οικονόμεια καθώς εξελίσσεται αλλάζει σταδιακά την δομή της. Παραδοσιακοί ρόλοι οι οποίοι ήταν αποκλειστικό προνόμιο της οικονόμειας, χάνονται. Η νέα τάξη πραγμάτων φέρνει τους ρόλους των συζύγων να αλλάζουν, να εξελίσσονται με αποτέλεσμα να αλλάζει σταδιακά και ο δεσμός της οικονόμειας.

Σήμερα, όπως υποστηρίζει η Βρυζάκη (1973), το άτομο έχει πολύ λιγότερη εξάρτηση από την οικονόμεια παρά άλλοτε. Πλέον η κοινωνία είναι σε θέση να του προσφέρει πολλά πράγματα που στο παρελθόν του παρείχε κατά αποκλειστικότητα το οικογενειακό περιβάλλον. Η μόρφωση, η ψυχανωνία, η κοινωνική αγωγή, αναζητούνται, όπως τονίζει η ίδια, κατά κανόνα έξω από την οικονόμεια.

Όπως αναφέρει ο Τσαούσης (1985), ο θεσμός της οικονόμειας έχει περιοριστεί στην κάλυψη των συναισθηματικών αναγκών των προσώπων που την αποτελούν. Οι εξελίξεις που επηρέασαν το θεσμό της οικονόμειας με αποτέλεσμα να υποστεί ραγδαίες μεταβολές, σύμφωνα με τον Τσαούση, είναι οι εξής:

α) η διάδοση του θεσμού της ατομικής επιλογής των συζύγων,

β) η αποδέσμευση της γεννητήσιας σχέσης από την μητρότητα,

γ) οι δημογραφικές εξελίξεις, οι οποίες συντέλεσαν στην μείωση δυναμικότητας, με αποτέλεσμα η σύγχρονη οικογένεια να αποκτήσει ένα χαρακτήρα συντροφικότητας.

Για τις συνέπειες της τεχνικής προόδου, πάνω στο θεσμό γενικότερα της οικογένειας αλλά και ειδικά σε επιμέρους τομείς που συνδέονται με το οικογενειακό πλαίσιο, θα αναφερθούμε περισσότερο και με περισσότερα στοιχεία, στην συνέχεια αυτής της μελέτης, προκειμένου να δώσουμε μία ολοκληρωμένη άποψη για το μέγεθος των μεταβολών που έχει υποστεί η οικογένεια, και το σύνολο των σχέσεων που την διέπουν, στις μέρες μας.

B. Ιστορική Εξέλιξη της τεχνολογικής προόδου.

Από τα πολύ παλιά χρόνια ο άνθρωπος χρειαζόταν διάφορα πράγματα για τις ανάγκες του, π.χ. τροφές, ρούχα, πολεμικά εργαλεία, κ.λ.π. Ο πρωτόγονος άνθρωπος αυτά τα είδη τα έπαιρνε κατευθείαν από τη φύση, χωρίς να κάνει καμιά κατεργασία. Για φαγητό έτρωγε φρούτα, για να ντυθεί χρησιμοποιούσε προβιές ζώων. Σιγά - σιγά ο άνθρωπος άρχισε να "εκπολιτίζεται" και οι ανάγκες του άρχισαν να γίνονται μεγαλύτερες. Έτσι τα υλικά που χρειαζόταν άρχισε να τα κατεργάζεται. (Εγκυκλοπαίδεια ΑΛΦΑ ΩΜΕΓΑ, 1978).

Άρχισε λοιπόν ο άνθρωπος να αναπτύσσει την τεχνολογία προκειμένου να κάνει τις συνθήκες της ζωής του πιο εύκολες. Η τεχνική και η ανάπτυξή της βοήθησε τον άνθρωπο στο να κατασκευάσει νέα εργαλεία τα οποία τον διευκόλυναν στις καθημερινές εργασίες του αλλά και στην ανεύρεση τροφής και σωστής ενδυμασίας έτσι ώστε να προφυλάσσεται από φυσικούς κινδύνους.

Όπως αναφέρει η Μεγάλη παιδαγωγική εγκυκλοπαίδεια "ΥΔΡΙΑ", (1988) η εξέλιξη της τεχνικής έχει μακρά ιστορική πορεία, από τα πρωτόγονα εργαλεία του πρώτου ανθρώπου ως τις πολυσύνθετες αυτόματες διατάξεις της σύγχρονης βιομηχανίας. Ο Μ. Φράνκλιν αναφερόμενος στην εξέλιξη της τεχνολογίας, ονόμασε τον άνθρωπο ως, "το ζώο που

κατασκευάζει εργαλεία". Βέβαια όπως αναφέρει ο ίδιος και τα ζώα κάποτε χρησιμοποιούν τυχαία εργαλεία, όμως μόνο ο άνθρωπος κατασκευάζει τα εργαλεία του. Ο Δημόκριτος αναφερόμενος στην ανάπτυξη της τεχνολογίας από τον άνθρωπο, υποστηρίζει χαρακτηριστικά ότι οι άνθρωποι υπήρξαν στα σπουδαιότερα πράγματα μαθητές των ζώων: της αράχνης στην ύφανση, του χελιδονιού στο χτίσιμο των σπιτιών.

Κατά τους τελευταίους αιώνες της αρχαιότητας και το Μεσαίωνα ιδιαίτερα, η τεχνολογική δραστηριότητα προσλαμβάνει μία νέα σημασία. Η εφεύρεση των κλωστικών μηχανών και της ατμομηχανής όπως αναφέρει η ΥΔΡΙΑ (1988), στα τέλη του 18ου αιώνα και τις αρχές του 19ου αιώνα, έδωσαν ώθηση στην βιομηχανική επανάσταση, που σήμανε το πέρασμα από τον χειρωνακτικό τρόπο παραγωγής στο βιομηχανικό. Η μεγάλη ανάπτυξη της βιομηχανίας πραγματοποιήθηκε από τη στιγμή που αυτή κατέστησε τη μηχανή, το κύριο μέσο παραγωγής. Στην διάρκεια του 19 - 20 αιώνα όπως αναφέρεται στην ίδια, τα τεχνολογικά μέσα εργασίας κατέκτησαν όλους διαδοχικά τους κλάδους της βιομηχανίας, αντικαθιστώντας τις παλιές μορφές παραγωγής, οι οποίες στηριζόταν κυρίως στην χειρωνακτική εργασία και στα χειροτεχνικά μέσα παραγωγής.

Η σύγχρονη περίοδος ανάπτυξης της τεχνικής προόδου όπως παρατηρεί ο ΛΑΜΠΑΔΑΡΗΣ (1988), χαρακτηρίζεται από

επιταχυνόμενους ρυθμούς εκσυγχρονισμού ανατικατάστασης των τεχνολογικών μέσων παραγωγής, δημιουργίας μηχανών, συσκευών, τυποποίησης και ενοποίησης στο μεγαλύτερο βαθμό των προϊόντων, εντατικής ανάπτυξης της ηλεκτρονικής, της ραδιοτεχνίας, της χημικής τεχνολογίας, της τεχνικής των λέιζερ, του διαστήματος και των υπολογιστών. Η ανάπτυξη του αυτοματισμού στην βιομηχανία οδηγεί όπως παρατηρεί ο ίδιος, στην ανάπτυξη αυτόματων εργοστασίων. Σήμερα παρατηρείται εντατική διεξόδου της τεχνικής στην σφαίρα της πνευματικής εργασίας. Η ανάπτυξη της ηλεκτρονικής δημιουργεί προϋποθέσεις να αποκτήσουν οι μηχανές λογικές λειτουργίες, δηλαδή λειτουργίες πνευματικής δραστηριότητας. Ακόμη όπως τονίζει ο Λαμπαδιάρης (1988) η ανάπτυξη της τεχνολογίας σε συνδυασμό με την πλατιά χρησιμοποίηση των επιστημονικών γνώσεων, οδηγούν στην επιστημονικο - τεχνική πρόοδο.

Η ανάπτυξη της τεχνολογίας παρουσιάζεται σε τρεις φάσεις, οι οποίες καλύπτουν τρεις μεγάλες τεχνολογικές επαναστάσεις:

α) γεωργική β) βιομηχανική και γ) τεχνολογική.

Η γεωργική επανάσταση* δεν ήταν μία ξαφνική εφεύρεση ή

* Ο όρος χρησιμοποιείται για να δηλώσει τις αλλαγές στην αγροτική πρακτική, στην Δ. Ευρώπη το 18 αιώνα και τις κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες. (Εγκυκλοπαίδεια ΥΔΡΙΑ τόμος 2ος, σελ. 91).

ανακάλυψη, αλλά όπως παρατηρεί η ΥΔΡΙΑ (1988), μία σταδιακή μετάβαση σε τεχνικές παραγωγής τροφής, που οι τροφουσυλλέκτες γνώριζαν ήδη. Η μετάβαση αυτή άρχισε σε περιοχές όπου βρισκόταν φυτά και ζώα που ήταν δυνατόν να εξημερωθούν. Η επανάσταση άρχισε με την εισαγωγή νέων μεθόδων πρόληψης και αντιμετώπισης της εξασθένησης της γής, χρησιμοποίηση ζωικών λιπασμάτων, εναλλαγή καλλιεργειών, εγκατάλειψη ακαλλιέργητης γής κ.λ.π.

Η αγροτική επανάσταση όπως συνεχίζει η ΥΔΡΙΑ, δεν ήρθε ξαφνικά. Για να φτάσουμε στην κατάσταση του 18ου αιώνα προηγήθηκε μια ολόκληρη πορεία. Το πρώτο χαρακτηριστικό σημάδι εντοπίζεται στον 15ο αιώνα.

Με τον ερχομό της γεωργίας και της νέας τεχνικής, η ανθρώπινη παραγωγικότητα αυξήθηκε απότομα. Το ίδιο συνέβη και με τον ανθρώπινο πληθυσμό. Η αύξηση του πληθυσμού ανάγκασε τη γεωργία να αναπτυχθεί και να απλωθεί προς όλες τις κατευθύνσεις. Έτσι, καθώς οι κάτοικοι αυξάνονταν στα χωριά, οι αγρότες αναγκάζονταν να αυξάνουν την έκταση και τον αριθμό των κλήρων τους.

Όπως αναφέρει η Κοινωνιολογία Δ' Δέσμης (1983), οι αγροτικές κοινωνίες χαρακτηρίζονται από τον τρόπο που επεμβαίνουν στο περιβάλλον, δηλαδή τον τρόπο που άλλαξαν τη φύση. Οι αγρότες καλλιεργούν με τέτοιο τρόπο ώστε να μην

εξαντλείται το χώμα, είναι ακριβώς όπως τονίζει η ίδια "το αποτέλεσμα της ενσυνείδητης διατήρησης της οικολογικής ισορροπίας από ένα σταθερό πληθυσμό, οργανωμένο σε Κοινότητες" (σελ. 23).

Όπως αναφέρει η ΥΔΡΙΑ (1988), με την γεωρική επανάσταση η ισότητα ανάμεσα στους άντρες και τις γυναίκες έπαυε να υπάρχει, γιατί με την ανάπτυξη της γεωργίας επινοήθηκαν νέα εργαλεία και η αλλαγή στην φύση της ίδιας της εργασίας περιόρισε τις γυναίκες στις οικιακές τους ασχολίες. Έτσι οι άντρες μονοπόλησαν την νέα μορφή γεωργίας, ενώ οι γυναίκες απομονώθηκαν στα σπίτια και κατά συνέπεια εξαρτήθηκαν από τους άντρες.

Η βιομηχανική επανάσταση* άλλαξε τον κόσμο πολύ περισσότερο από την γεωρική, αφού όπως υποστηρίζει η ΥΔΡΙΑ, προκάλεσε τρεις βασικές αλλαγές:

α) εφαρμογή επιστήμης στην βιομηχανία,

Με τον όρο αυτό εννοείται η αλλαγή που σημειώθηκε στις τεχνικοοικονομικές συνθήκες μετά από μεγάλη διάδοση που είχαν οι μηχανές και τα άλλα τεχνικά μέσα στην κοινωνική και οικονομική ζωή των ανθρώπων. (Εγκυκλοπαίδεια ΑΛΦΑ ΩΜΕΓΑ ΤΟΜΟΣ 4ος Εκδ. ΧΑΡΗ ΠΑΤΣΗ, Αθήνα 1978, σελ. 13.

β) ανάπτυξη νέων πηγών ενέργειας, και

γ) εφεύρεση μηχανών που περιορίζαν τον ανθρώπινο κόπο.

Η Εγκυκλοπαίδεια ΑΛΦΑ ΩΜΕΓΑ (1978), τονίζει ότι οι ευνοϊκές αλλαγές που σημειώθηκαν αυτήν την εποχή κυρίως στον βιομηχανικό τομέα, οφείλονται κυρίως στις επινοήσεις, δηλαδή τις ανακαλύψεις μηχανών, αλλά και τις εφαρμογές επαναστατικών βιομηχανικών τεχνικών μέσων, τα οποία έγιναν αφορμή να τελειοποιηθούν οι συνθήκες συνεργασίας ανθρώπων και μηχανών.

Η Τάκαρα (1984), αναφέρει ότι η πιο σημαντική αλλαγή στην βιομηχανική επανάσταση, υπήρξε η μετατροπή του γεωργού σε εργάτη. Ακόμη αψύπνησε τις γυναίκες από την δουλειά και τις μεταμόρφωσε. Άνοιξε έτσι ο δρόμος για την χειραφέτηση της γυναίκας.

Στην βιομηχανική εποχή όπως αναφέρει η ίδια, η αστική κοινωνία διαχώρισε τον τόπο εργασίας από την οικογενειακή εστία. Ο διαχωρισμός αυτός δημιούργησε νέα κατάσταση πραγμάτων. Ο άντρας ανέλαβε να είναι ο συντηρητής της οικογένειας και η γυναίκα να είναι η εργάτρια και η νοικοκυρά μέσα στην οικονόμεια.

Πρέπει να τονίσουμε ότι η βιομηχανική επανάσταση ξεκίνησε από την Αγγλία το 19ο αιώνα, με την εφεύρεση της

ατμομηχανής. Με την επανάσταση αυτή μπαίνουμε όπως τονίζει η ΑΛΦΑ ΩΜΕΓΑ, σε μια νέα περίοδο. Η περίοδος αυτή ξεκινά με την ανακάλυψη της ατμομηχανής και ολοκληρώνεται με την εισαγωγή της τεχνολογίας μέσα στην ζωή των ανθρώπων.

Η εισαγωγή της τεχνολογίας, προκάλεσε την Τεχνολογική Επανάσταση, που όπως τονίζει η Τάκαρη (1984), ξεκίνησε το 1960, στην Ελλάδα, εποχή που έγινε μια μεγάλη κοινωνική τουμή, η οποία έδωσε τέλος στην βιομηχανική εποχή και αρχή στην εποχή της πληροφορικής.

Όπως αναφέρει η Τάκαρη (1984), οι κομπιούτερς, έχουν μπει πια στην ζωή των ανθρώπων, ενώ η διάθεση των πληροφοριών τείνει να καταστεί καθολική μέσω των δορυφόρων. Τα Ρομπότ, υπόσχονται πλέον να φέρουν ευνημερία στις κοινωνίες, απελευθερώνοντας τον άνθρωπο από τις χειρονακτικές ερνασίες, βοηθώντας τον να αξιοποιήσει τον ελεύθερο χρόνο του.

Η Τάκαρη (1984) συνεχίζοντας την αναφορά της στην Τεχνολογική εξέλιξη, τονίζει ότι σήμερα τα πάντα αλλάζουν: στην εργασία, στην οικονένετα, στην κοινωνία. Οι επικοινωνίες, η πληροφόρηση, η παροχή υπηρεσιών, ακόμα και η διάθεση χρόνου εξαρτιούνται όλο και περισσότερο από τις νέες τεχνολογίες οι οποίες επιβάλλουν στους ανθρώπους ειδίκευση σε νέους τεχνολογικούς τομείς.

Αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας όπως τονίζει η ίδια, είναι ότι υπάρχει σήμερα ένας μεγάλος αριθμός ανέργων κυρίως γυναίκες και νέοι, οι οποίοι προέρχονται από κλάδους παραγωγής όπου εισάγονται νέες τεχνολογίες.

Η επίδραση της σύγχρονης τεχνολογίας στην κοινωνία όπως υποστηρίζει η ΥΔΡΙΑ (1988), δεν εκδηλώνεται μόνο στον τομέα της παραγωγής και της επιστήμης. Το σύστημα της παιδείας, του πολιτισμού και του τρόπου ζωής, αλλάζει συνεχώς με την επίδραση της συνεχώς εξελισσόμενης τεχνολογίας. Ο κινηματογράφος, το ραδιόφωνο και η τηλεόραση επέδρασαν βαθιά σε όλο τον ανθρώπινο πολιτισμό και έφεραν την τέχνη πιο κοντά στις πλατιές λαϊκές μάζες. Η ανάπτυξη και ο εκσυγχρονισμός των οικιακών συσκευών διευκόλυνε και δημιούργησε ανέσεις στην καθημερινή ζωή.

Η τεχνολογική εξέλιξη και πρόοδος αποτελεί πλέον μια νέα επίτευξη του ανθρώπου, η οποία πετυχαίνει την μεγαλύτερη δυνατή εκμετάλλευση της φύσης, αλλά και αύξηση της παραγωγικότητας με τα μικρότερα οικονομικά μέσα. Ο Αμερικάνος Κοινωνιολόγος Erich Fromm αναφερόμενος στις προεκτάσεις που έχει πάρει η τεχνική εξέλιξη κάνει την παρακάτω διαπίστωση: ένα φάντασμα κινείται ανάμεσά μας... ένα νέο φάντασμα. Η ολοκληρωτικά εκμηχανισμένη κοινωνία ... Σε αυτή την κοινωνία, ο άνθρωπος μεταβάλλεται σε ένα κομμάτι της μηχανής. Τρέφεται και ψυχανγωγείται καλά, αλλά

κρατάει μία παθητική στάση, είναι χωρίς ζωή μέσα του και χωρίς αισθήματα (Erich Fromm, 1971, σελ. 13).

Παρατηρούμε λοιπόν ότι η τεχνολογική επανάσταση έφερε ίσως τις σημαντικότερες αλλαγές στην ζωή του ανθρώπου και δημιούργησε συνθήκες που να μεν από τη μία διευκόλυναν τις καθημερινές ασχολίες και τις συνθήκες παραγωγής των αγαθών, από την άλλη όμως δημιούργησαν σημαντικά προβλήματα όπως, π.χ. την μαζικοποίηση του ανθρώπου, την ιδρυματική κοινωνία, και άλλες πρόμοιες συνέπειες οι οποίες είναι οδυνηρές για τον άνθρωπο.

Ωστόσο η Τάκαρη (1984), πιστεύει ότι θα πρέπει ίσως να δοθεί κάποιος "χρόνος ευκαιρίας" στην εφαρμογή των σύγχρονων τεχνολογιών, όπου μέσα σε αυτή την αναμονή να γίνουν κάποιες κοινωνικές εξελίξεις που να αποκαταστήσουν τον άνθρωπο και να του δώσουν την χαμένη ελευθερία σκέψης και λόγου καθώς και ελευθερία εργασίας και δημιουργίας, συστατικά στοιχεία που στηρίζουν την ανθρώπινη προσωπικότητα ενώ η έλλειψή τους δημιουργεί σοβαρά προβλήματα επιβίωσης.

Ο Σωβύ αναφερόμενος στην τεχνική πρόοδο αναφέρει ότι έχουμε δύο τύπους τεχνικής προόδου ανάλογα με το αν αυτή δημιουργεί συμπληρωματικές απασχολήσεις για το εργατικό δυναμικό ή αντίθετα επιφέρει μείωση του απασχολούμενου εργατικού δυναμικού. Ο πρώτος τύπος είναι η τεχνική πρόοδος

που συνίσταται στην δημιουργία μιας νέας βιομηχανίας, του κινηματογράφου ή της τηλεόρασης, είναι εξελεκτική πρόοδος, προσφέρει απασχόληση σε ένα τμήμα του εργατικού δυναμικού. Ο δεύτερος τύπος τεχνικής πρόοδου αφορά τον βιομηχανικό κλάδο και έχει χαρακτήρα ανασχετικό μια και οδηγεί στην μείωση του απασχολούμενου εργατικού δυναμικού.

Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης σαν μια μορφή τεχνολογικής εξέλιξης.

Τα ΜΜΕ αποτελούν μία μορφή τεχνολογικής εξέλιξης, είναι μία διαδικασία, στα πλαίσια της οποίας πρόσωπα ή ειδικές κοινωνικές ομάδες χρησιμοποιούν τεχνικά μέσα, όπως τύπος, κινηματογράφος, ραδιόφωνο, τηλεόραση, για να μεταδώσουν σε ένα ανώνυμο, ετερογενές και διασκορπισμένο κοινό, συμβολικά περιεχόμενα και αξίες.

Επιλέξαμε να ασχοληθούμε μ'αυτή τη μορφή της τεχνολογικής εξέλιξης γιατί όπως υποστηρίζει ο Κογκούλης (1988), είναι τα κυριότερα είδη της ψυχανωνίας των νέων. Από εδώ συμπεραίνουμε και εμείς οι ίδιοι αλλά το ίδιο υποστηρίζουν και πολλοί συγγραφείς όπως ο Νικόπουλος (1988 και 1989), η Δούκλεση (1979), ότι πολύτιμος χρόνος από τη ζωή όχι μόνο των νέων αλλά και των παιδιών και γενικότερα

σχεδόν όλων των ανθρώπων, ξοδεύεται για την απασχόλησή τους μ'αυτά τα μέσα.

Ακόμη μας κίνησε το ενδιαφέρον η γνώμη του Πεπονί (1974), ότι ενώ η επικοινωνία που προσφέρει ο τύπος, η ραδιοφωνία και η τηλεόραση είναι πρόσκαιρη, ταυτόχρονα παρατηρούμε πως η λειτουργία τους είναι συνεχής. Εφημερίδες κυκλοφορούν συνεχώς, ραδιοφωνία και τηλεόραση εκπέμπουν καθημερινά. Ο ίδιος υποστηρίζει ότι αυτή η συνεχής λειτουργία έχει δύο κινητήριες αφετηρίες:

α) τον τεχνικό εξοπλισμό του Μέσου, που εξασφαλίζει μία συνεχής παραγωγή μεταδόσεων (έντυπων, ακουστικών, οπτικών) και β) ένα κοινό που απορροφά προϊόντα υλικά ή άυλα, παραγόμενα αλλά και ανανεώμενα με συχνότητα πυκνή και σταθερή.

Η εμφάνιση και η εξάπλωση του ραδιοφώνου κατά το μεσοπόλεμο, όπως υποστηρίζει ο Λυριντζής, η ακόλουθη εφεύρεση και ραγδαία εξάπλωση της τηλεόρασης στην μεταπολεμική περίοδο έστρεψαν την προσοχή διαφόρων μελετητών πάνω στο ρόλο και τη σημασία των επικοινωνιακών αυτών μέσων. Παρόλο που η μαζική επικοινωνία είχε εμφανιστεί αρκετούς αιώνες νωρίτερα με την εφεύρεση της τυπογραφίας και τη διάδοση του Τύπου και του βιβλίου, η διαδικασία της μαζικής επικοινωνίας, δηλαδή, η μετάδοση

μεγάλης ποσότητας πληροφοριών σε μαζικό κοινό* και σε μικρό χρονικό διάστημα, γίνεται αντικείμενο συστηματικής μελέτης με την εμφάνιση και κυριαρχία πολλών "Μέσων". Η μελέτη των ΜΜΕ προκάλεσε το ενδιαφέρον των επιστημών από διαφορετικούς κλάδους, (κοινωνιολογία, πολιτική θεωρία, γλωσσολογία, θεωρία της τέχνης, ψυχολογία, ψυχανάλυση), γιατί η επικοινωνία αυτή σχετίζεται με πολλές πλευρές της ανθρώπινης ζωής και τα ΜΜΕ θίγουν μια τεράστια ποικιλία ανθρώπινων δραστηριοτήτων.

Ο ίδιος υποστηρίζει ότι η παρουσία και η εξάπλωση των ΜΜΕ έχει σχέση με τα εξής θέματα:

α) κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο μέσα στο οποίο δημιουργούνται και λειτουργούν και ειδικότερα με το θέμα του ελέγχου της λειτουργίας τους και των σκοπών που επιδιώκονται μέσα από αυτή,

β) την τεχνολογία η οποία επιτρέπει την μαζική μετάδοση πληροφοριών σε μαζικά ακροατήρια, και

γ) το περιεχόμενο των μηνυμάτων και η επίρροή που ασκούν στο κοινό.

* Ο όρος "κοινό", χρησιμοποιείται με την ευρεία έννοια, δηλαδή αναφέρονται στους καταναλωτές των Μέσων.

Η άποψη του McLuhan (1962), για τα μαζικά μέσα, είναι ότι, αντί αυτά να είναι τρόπος σύνδεσης του ανθρώπου με τον κόσμο, καθίστανται τα ίδια ο πραγματικός κόσμος.

Όσο για την τεχνολογία, τα νέα μηχανήματα, οι νέες μέθοδοι των ΜΜΕ, όπως λέει ο Πεπονής (1974), χρειάζονται μεγαλύτερα κεφάλαια, η υψηλότερη επένδυση ζητά περισσότερα κέρδη, τελικά πολύ μεγάλη κατανάλωση, που σημαίνει ευρύτερη κυκλοφορία.

Για τις νέες τεχνολογίες των ΜΜΕ ο Orwell (1979), υποστηρίζει ότι όχι μόνο δεν μπορεί να έχουν απελευθερωτική λειτουργία, αλλά όσο περισσότερο εξελίσσονται τόσο περισσότερο θα συντείνουν στην διαμόρφωση μίας νοσούσας κοινωνίας. Επίσης υποστηρίζει πως σ'ένα υγιή κόσμο δεν θα υπήρχε ζήτηση για κονσερβοποιημένες τροφές, καθημερινές εφημερίδες, τηλέφωνα κ.λ.π. δηλαδή από τα επιτεύγματα της νέας τεχνολογίας. Αντίθετα θα υπήρχε συνεχής ζήτηση για τα πράγματα που η μηχανή δεν μπορεί να κατασκευάσει.

Αντίθετη είναι η γνώμη του Brecht (1985), που το μήνυμά του είναι ότι μέσα από ένα συγκεκριμένο προσανατολισμό η τεχνική των νέων οπτικοακουστικών μαζικών μέσων μπορεί να διαμορφωθεί με τρόπο που να αποδεσμεύει το απελευθερωτικό τους δυναμικό και να το καθιστά μέσα πραγματικής επικοινωνίας στη δημόσια ζωή.

Ο Enzensberger (1981), επίσης, παραδέχεται ότι στην σημερινή τους μορφή, η τηλεόραση, και τα άλλα μαζικά μέσα, μη επιτρέποντας την αλληλεπίδραση μεταξύ πομπού και δέκτη, μειώνουν στο ελάχιστο την δυνατότητα κυκλοφορίας των πληροφοριών και έτσι αντί να εξυπηρετούν την επικοινωνία, ουσιαστικά την παρεμποδίζουν.

Η Σεραφετινίδου (1987), υποστηρίζει, ότι τα μέσα επικοινωνίας θα μετασχηματιστούν σε φορείς ή μηχανισμούς για την εδραίωση και εξάπλωση του καταναλωτισμού, καθώς ολοένα και περισσότερο θα λειτουργούν ως κανάλια μέσω των οποίων το κεφάλαιο θα διαφημίζει και θα προωθεί τα προϊόντα του στο καταναλωτικό κοινό.

Για την σύγχρονη διαφήμιση μας λέει και ο Ξηροτύρης (1969), η οποία έγινε ένα πολύπλευρο πρόβλημα, γι' αυτό και σήμερα ερευνούν και εμβαθύνουν μέσα στους σκοπούς και στις επιδράσεις της όχι μόνο οικονομολόγοι, αλλά και ψυχολόγοι και κοινωνιολόγοι.

Οι μελετητές του θέματος αυτού θεώρησαν απαραίτητο να δούνε το καθένα ΜΜΕ ξεχωριστά:

α) ΤΥΠΟΣ

Ο Πεπονής (1974), αναφέρει ότι με την τυπογραφία ανοίχτηκαν δυνατότητες που έως τότε ήταν άγνωστες και έτσι

ξεκίνησε μία φάση καινούργια. Η συνδυασμένη χρήση των νέων τεχνικών επιτευγμάτων (χαρτί, μελάνη, μεταλλικά στοιχεία) αποκαθιστά μία επικοινωνία που την αντιλαμβανόμαστε ανάμεσα σε δημιουργό κειμένου και σε αναγνώστες. Δεν απαιτείται σ'αυτή την περίπτωση ούτε ακρόαση ούτε θέα, έτσι ούτε και άμεση φυσική παρουσία. Δεν απαιτείται από την άλλη μεριά συνάρθρωση. Διαμορφώνεται λοιπόν και προστίθεται ένα διαφορετικό είδος επικοινωνίας. Ακόμη προστίθεται και ένα άλλο πλήθος ακροατών το οποίο αντί να ακροάται ή να θεάται συναθροισμένο, διαβάσει:

α) ατομικά,

β) σε ιδιωτικό χώρο και

γ) στις ώρες που μπορεί το κάθε άτομο να επιλέξει.

Ο ίδιος (Πεπονής, 1974), υποστηρίζει ότι, με την τυπογραφία, το προϊόν της έκφρασης ενσωματώνεται σε υλικό προϊόν, δηλαδή:

α) σε βιβλία ή

β) σε έντυπα τακτικής κυκλοφορίας με ποικιλλούσα συχνότητα κατά περίπτωση. Έτσι για την κάθε μονάδα του βιβλίου διακρίνουμε:

α) καλύπτει αυθύπαρκτη ένα μέρος της ανάγκης όπου ανταποκρίνεται,

β) είναι επιδεκτική επανειλημμένων χρήσεων σε αόριστο αριθμό και

γ) ενέχει αξία σε διάρκεια. Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο με άλλα και από τα πιο σημαντικά υλικά προϊόντα επικοινωνίας. Πρόκειται για τις τακτικές περιοδικές εκδόσεις γενικού περιεχομένου, ιδιαίτερα για την εφημερίδα, που το κάθε φύλλο της ούτε σε αόριστα επανηλημμένες χρήσεις υπόκειται, ούτε ενέχει αξία σε διάρκεια. Άρα, η παραγωγική - κυκλοφορία υλικών προϊόντων σχηματίζει μία ατελή ενότητα που όταν φτάσουμε στην χρήση τους διασπάται.

β) ΡΑΔΙΟΦΩΝΟ

Η εγκυκλοπαίδεια ΝΕΑ ΔΟΜΗ λέει για τα προγράμματα των ραδιοφωνικών σταθμών, τα οποία ή παράγονται μέσα σε ραδιοθαλάμους ή μεταδίδονται απ'ευθείας από θέατρα, αίθουσες συναυλιών, κέντρα κ.λ.π., ή μεταδίδονται μαγνητοφωνημένα. Η μέθοδος της μαγνητοφώνησης που χρησιμοποιείται ευρύτατα πλέον, επιτρέπει την μετάδοση μιας εκπομπής την κατάλληλη στιγμή όσο και την επανάληψή της. Το πρόγραμμα μεταδίνεται από το σταθμό εκπομπής.

Ο Bertolt Brecht (1989), κριτικάροντας το ραδιόφωνο, επισημαίνει ότι αυτό πρέπει να μετατραπεί από μηχανισμούς διανομής σε μηχανισμό επικοινωνίας. Έτσι, θα ήταν ο πιο εντυπωσιακός μηχανισμός επικοινωνίας της δημόσιας ζωής, ένα

τεράστιο σύστημα καναλιών, αλλά αυτό μόνο αν ήξερε ότι απλώς να εκπέμπει, αλλά και να δέχεται, δηλαδή να κάνει τον ακροατή όχι μόνο να ακούει αλλά και να μιλάει, και να μην τον απομονώνει, αλλά να τον φέρνει σε σχέση. Ακόμη υποστηρίζει ότι η κυβέρνησή μας χρειάζεται την δραστηριότητα του ραδιοφώνου όσο και η δικαιοσύνη. Ακόμη πρέπει να μετατρέπει τις εκθέσεις των κυβερνώντων σε απαντήσεις στα ερωτήματα των κυβερνωμένων.

Ο ίδιος (Bertolt Brecht), τέσσερα χρόνια νωρίτερα (1985) είχε παραδεχτεί ότι το ραδιόφωνο είναι σήμερα απλό μέσο διανομής και όχι επικοινωνίας, υποστηρίζει ότι μέσα από ένα συγκεκριμένο προσανατολισμό η τεχνική του ραδιοφώνου, μπορεί να διαμορφωθεί με τρόπο που να αποδεσμεύει το απελευθερωτικό τους δυναμικό και να τα καθιστά μέσα πραγματικής επικοινωνίας στη δημόσια ζωή.

"Όσον αφορά το ζήτημα της μορφής, είναι έργο του ραδιοφώνου να δώσει ενδιαφέροντα χαρακτήρα στα διδακτικά εγχειρήματά του, δηλαδή να ανταποκριθεί με ενδιαφέροντα τρόπο στα ενδιαφέροντα του κοινού", υποστηρίζει ο Bertolt Brecht (1989, σελ. 227), και συνεχίζει λέγοντας ότι ένα μέρος του, ιδιαίτερα αυτό που προορίζεται για την νεολαία, μπορεί μάλιστα να διαμορφωθεί καλλιτεχνικά. Σ'αυτήν την προσπάθεια, συνεχίζει, για την καλύτερη διαμόρφωση των διδακτικών εκπομπών θα συνέβαλλε και η σύγχρονη τέχνη που επιδιώκει να δώσει στην τέχνη έναν παιδαγωγικό χαρακτήρα.

Η εμφάνιση όμως της τηλεόρασης σύμφωνα με την εγκυκλοπαίδεια "Νέα Δομή", εκτός του ότι ανέκοψε αισθητά την ανάπτυξη του ραδιοφώνου, μετέβαλε και τον τομέα δράσης του. Πράγματι, ενώ σε ότι αφορά τα θέματα το αντικατέστησε η τηλεόραση, αναπτύχθηκε ιδιαίτερα στο μορφωτικό και πληροφοριακό τομέα.

Το ίδιο υποστηρίζει και η ΤΕΣΣΑ ΔΟΥΛΚΕΡΗ (1979), για το ότι η εξάπλωση της τηλεόρασης ελάττωσε ουσιαστικά την ακροαματικότητα του ραδιοφώνου. Έτσι, όπως αναφέρει παρακάτω, οι διεθνείς ραδιοφωνικοί οργανισμοί αμέσως μετά την εμφάνιση της τηλεόρασης άρχισαν να ασχολούνται με τα προβλήματά της.

ν) ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ

Ο Κουκούλης Ιωάννης (1988), υποστηρίζει ότι ο κινηματογράφος συγκαταλέγεται στα δυναμικά μορφωτικά ή και παραμορφωτικά μέσα. Όσο για τα έργα, λέει, ότι κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει την ύπαρξη αξιολογοτάτων έργων που αποτελούν σημαντικούς μορφωτικούς παράγοντες για τους νέους. Όμως δεν μπορούμε να παραθεωρήσουμε το εμπορικό πνεύμα που σήμερα επικρατεί στον κινηματογράφο, με αποτέλεσμα πλήθος ακατάλληλων έργων με στόχο το εμπορικό και μόνο κέρδος να προβάλλονται καθημερινά. Συνεχίζει

λέγοντας ότι αυτά τα έργα προσελκύουν, πολύ εύκολα τον έφηβο, αφού ο ίδιος δεν έχει ακόμα αυξημένη την δυνατότητα αντίστασης στις δελεαστικές τους προκλήσεις, και τον παρασύρουν σε διάφορες μορφές αντικοινωνικότητας. Ακόμη, σημειώνει ότι μια από τις αιτίες της επιθετικής συμπεριφοράς, οφείλεται στα τηλεοπτικά προγράμματα.

Για τον θεατή στον κινηματογράφο, γράφει η ΤΕΣΣΑ ΔΟΥΛΚΕΡΗ (1979), όπου αυτός (ο θεατής), χάνει το αίσθημα του χρόνου και διαστήματος, συγκεντρώνει την προσοχή του πολύ και ταυτίζεται με τους ήρωες.

Για τον θεατή που έχει την διάθεση να ξαναδεί την ίδια ταινία, αναφέρει ο Πεπονής (1974), αν θα ξαναδεί την ταινία, εξαρτάται βασικά από τις δυνατότητες που του προσφέρουν οι κύριοι εγκαταστάσεων δημόσιας προβολής, απ'το πόσες δηλαδή, αίθουσες και για πόσο χρόνο κρατούν το ίδιο έργο στην οθόνη ή το επαναφέρουν.

Η ΤΕΣΣΑ ΔΟΥΛΚΕΡΗ (1979), επισημαίνει την κρίση και του κινηματογράφου, με την εμφάνιση της τηλεόρασης.

δ) ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ

Ο Νικολόπουλος (1988), υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος όταν αισθάνεται δυσάρεστα, πάντα ζητά μία διέξοδο. Έτσι λοιπόν,

στα μεταπολεμικά χρόνια παρουσιάστηκε καθολική η ανάγκη φυγής από την ασφυκτική εποχή μας. Τον ρόλο του διεξόδου του πήρε η τηλεόραση. "Μέσο λαϊκό, απλό, εύκολο, προσιτό, που με το γύρισμα ενός κουμπιού, σε μεταφέρει ακουστικά και οπτικά από τις ξέφρενες "ντισκοτέκ" με τους λάννους χορούς, μέχρι το Δαΐλάμα του μακρινού Θιβέτ" (σελ. 61). Κάπως έτσι πέτυχε (έστω και πλασματικά) ο "μεταπολεμικός" άνθρωπος να ξεφύγει προσωρινά από τα προβλήματά του, από την αγωνία και το στρές της εποχής μας.

Η Τέσσα Δουλκέρη (1986), αναφέρει ότι η τηλεόραση έγινε αληθινό κοινωνικό φαινόμενο σ'όλες τις χώρες όπου εμφανίστηκε. Οι άνθρωποι διαθέτουν μεγάλο μέρος από τον χρόνο τους για να παρακολουθούν τα προγράμματα της μικρής οθόνης. Η ίδια συνεχίζει με τους χαρακτηρισμούς που δίνονται για την τηλεόραση από τους συγγραφείς, οι οποίοι (χαρακτηρισμοί) είναι πολλοί και δείχνουν την σπουδαιότητα του νέου αυτού μέσου στη σύγχρονη εποχή. Χαρακτηρίζεται σαν "ανοιχτό παράθυρο" ή σαν "όπιο του αιώνα μας". Ακόμη χαρακτηρίστηκε η τηλεόραση "σαν απόλυτο όπλο" και δημιουργήθηκε η λέξη "τηλεκρατία" χάρι στη μεγάλη δύναμη που έχει να καταργεί τις φυσικές αποστάσεις.

Η Σταυρούλα Τσινόρεμα (1988), λέει πως η λειτουργία της τηλεόρασης:

- a) Παρέχει ως βάση πάνω στην οποία ομάδες, και άτομα

μπορούν να κατασκευάσουν μία εικόνα ή ιδέα των συμπεριφορών και αξιών, των νοημάτων άλλων ομάδων και ατόμων.

β) ταυτόχρονα με την τηλεόραση, δηλαδή με εικόνες, αναπαραστάσεις, ιδέες τα άτομα μπορούν να κατανοήσουν την δική τους πραγματικότητα και έτσι

γ) συνολικά να αποκτήσουν κατανόηση της κοινωνικής πραγματικότητας ως όλου, συνδέοντας με συνοχή όλα τα επιμέρους και αποσπασματικά κομμάτια της.

Ακόμη, η ίδια υποστηρίζει, ότι η τηλεόραση ως μέσο παραγωγής και διακίνησης κοινωνικής γνώσης υπερτερεί σε σχέση με άλλα παραδοσιακά μέσα μαζικής πληροφόρησης ως προς δύο σημαντικά χαρακτηριστικά:

α) Ως προς το χώρο: η τηλεόραση παρέχει ένα πολύ αμεσότερο τρόπο σύνδεσης του τόπου ενός γεγονότος με τον τηλεθεατή με αποτέλεσμα την υπέρβαση της απόστασης που επιβάλλει ο τύπος ή άλλα μέσα ενημέρωσης ανάμεσα στο μεταδιδόμενο γεγονός και το υποκείμενο που το συλλαμβάνει,

β) Ως προς τον χρόνο η τηλεόραση έχει την εκπληκτική ικανότητα να παρουσιάζει το παρελθόν με την ίδια αμεσότητα όπως το παρόν, και έτσι μέσα από την άμεση οικιοποίηση και των δύο προσπαθεί να "προγραμματίσει" τη μνήμη, μέσα απ' αυτή

την εμπειρία, και σε τελευταία ανάλυση δημιουργεί νύση στον τηλεθεατή.

Ο Γκότοβος Θανάσης (1988), υποστηρίζει ότι η τηλεόραση χάρη στην εικόνα, οργανώνει μία επικοινωνία που πλησιάζει πολύ περισσότερο τη "φυσική επικοινωνία", από ότι π.χ. το ραδιόφωνο ή το βιβλίο.

Ο Ζαν Κάζνεβ (1979), υποστηρίζει ότι η οπτικοακουστική επικοινωνία, σε αντίθεση με την εννοιολογική επικοινωνία, αγγίζει το άτομο κατευθείαν, χωρίς να χρειάζεται τη διαδικασία αποκρυπτογράφησης των γραπτών σημείων αγγίζει την συναισθηματικότητα, χωρίς τη βοήθεια της νόησης. Αυτό είναι που παρέχει στην τηλεόραση τη δύναμη της υποβολής και την πολύ γνωστή δύναμη της γοητείας. Αυτή η δύναμη, βοηθά περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο μέσο επικοινωνίας στην άσκηση της συμβολικής σκέψης. Ακόμη αναφέρει, ότι η τηλεόραση δεισιδύει στην καθημερινή ζωή, όπως ακριβώς και ολόκληρος ο μηχανισμός του μαγικού - τελετουργικού στις πρωτόγονες χώρες.

Ο Hood (1972), χαρακτηρίζει την τηλεόραση σαν μια βιομηχανία. Δηλαδή, ένα συγκρότημα από στούντιο είναι ένα ηλεκτρονικό εργοστάσιο για την παραγωγή προγραμμάτων που κοινώς αποκαλούνται "το προϊόν". Είναι μία βιομηχανία στην οποία εφαρμόζονται οι συνήθεις τεχνικές οικονομικές

διαχείρισης. Η παραγωγικότητα είναι σημαντική. Η κοστολόγηση εφαρμόζεται στην παραγωγή προγραμμάτων όπως και στην παραγωγή αυτοκινήτων.

Η Τσινόρεμα (1988), κριτικάροντας την τηλεόραση, την παρουσιάζει σαν καινούργιο μαθητευόμενο μάγο, η οποία ρυθμίζει και υπορρυθμίζει κοινωνικές σχέσεις, προάγει και καταργεί ανθρώπινες αξίες, αναπλάθει και ανασυνθέτει πολιτικές συνειδήσεις. Το υποκείμενο της μαγείας εμφανίζεται και εξαφανίζεται ετεροκατευθυνόμενα και κατά βούληση (η οποία δεν είναι δική του). Έτσι, ο τηλεοπτικός λόγος, γίνεται αμφίλογος, παράλογος, καμιά φορά αντίλογος, ποτέ διάλογος.

Ο Πεπονής (1974), υποστηρίζει ότι η τηλεόραση έχει υπεί τελεσίδικα στη ζωή μας, και έχει τώρα το πιο εκτεταμένο επηρεαστικό ρόλο. Αλλά θα εξακολουθήσει να αποτελεί στόχο αμφισβήτησεων και ελέγχου, που θα ασκούνται και αναπτύσσονται με την χρησιμοποίηση των άλλων μέσων. Τελικά, συνεχίζει ο ίδιος, η τηλεόραση που πιο πολύ θα ανταποκρινόταν σ'ένα παραδεκτό πολιτικό και πολιτιστικό ρόλο, θα ήταν εκείνη που θα παρακινούσε σε ανάνηψη βιβλίων και διάβασμα εφημερίδων, σε παρακολούθηση θεατρικών παραστάσεων και κινηματογραφικών προβολών, σε επισκέψεις εκθέσεων και μουσείων.

Ο Ζαν Καζνερ (1979), διαπιστώνει ότι τα μέσα μαζικής ενημέρωσης παρουσιάζουν στο κοινό - κατά προτίμηση - τα γεγονότα, τα πρόσωπα ή τις κοινωνικές ομάδες που είναι εξαιρετικές, αντικανονικές, ασυνήθιστες. Πρόκειται, κυρίως, για την περίπτωση των γεγονότων της ημέρας (δυστυχήματα, καταστροφές, εγκλήματα, αδικήματα) που είναι, ακριβώς, τα γεγονότα τα οποία οι πρωτόγονοι θεωρούσαν ως μυαρά, με επακόλουθο τις ιεροτελεστίες του χωρισμού, της απομάκρυνσης. Το ενδιαφέρον, συνεχίζει ο ίδιος, που δείχνουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης στα γεγονότα της ημέρας, στα δυστυχήματα, στις καταστροφές, στα εγκλήματα, σε ότι άλλοτε γινότανε ταμπού, είναι μία μορφή της εισόδου της ανθρωπότητας στην ιστορία της αποδοχής των καινοτομιών. Εν τούτοις, είναι αξιοσημείωτο ότι, η ανθρωπότητα δεν αρνείται το γίνεσθαι ως μή αννό, αλλά επιλέον το μετατρέπει σε κύριο κίνητρο για την μεταμόρφωση της επικαιρότητας σε θέαμα.

Η Τσινόρεμα (1988), υποστηρίζει για τα Μαζικά Μέσα και ειδικότερα την τηλεόραση, ότι αυτά εκφράζουν την κοινή γνώμη, ταυτόχρονα όμως, είναι τα πρωταρχικά κανάλια μέσα από τα οποία διαμορφώνεται η κοινή γνώμη. Μ' αυτό τον αμφίδρομο τρόπο, η τηλεόραση αποκτά την συνκατάθεση των ακροατών - θεατών και εξασφαλίζει τη νομιμότητά της ως μηχανισμός ερμηνείας και αναπαράστασης, επιλογής και ταξινόμησης, έμφασης και αποκλεισμού, ο οποίος οργανώνει το λόγο (λεκτικό και εικονικό) και παράγει και αναπαράγει ηγεμονικούς ορισμούς της πραγματικότητας.

Ο Ραϊημοντ Γουίλιαμς, μιλάει για τις δυνάμεις χειραγώγησης που διαθέτουν το ραδιόφωνο και η τηλεόραση. Έτσι λέγεται ότι η τηλεόραση αποτελεί ένα "τρίτο γονέα", στον να μην είχαν τα παιδιά σ'όλες τις αναπτυγμένες κοινωνίες τρίτους γονείς με την μορφή των τερέων, των δασκάλων, των εργοδοτών κ.λ.π.

Ο Δημήτρης Στασινός (1988), για το χρόνο που διαθέτουν τα άτομα σχολικής ηλικίας στην τηλεόραση, υποστηρίζει ότι, αυτός ο χρόνος δεν θα πρέπει να θεωρείται σταθερή ένδειξη του ενδιαφέροντος ή της έλλειψης ενδιαφέροντός τους για τα προγράμματα της τηλεόρασης. Ο χρόνος αυτός μπορεί να ρυθμίζεται και από άλλους παράγοντες, όπως είναι οι κανόνες λειτουργίας της οικονέειας, οι σχολικές ερνασίες του παιδιού στο σπίτι, οι υποχρεώσεις του στο σπίτι, η ύπαρξη μίας ή περισσότερων τηλεοπτικών συσκευών στην ίδια οικονέεια, ο αριθμός των μελών της οικονέειας που παρακολουθούν ταυτόχρονα τηλεόραση κ.α.

Ο Ματσανιώτης, σπρίζει την ύπαρξη της τηλεόρασης στην ζωή του παιδιού η οποία αναπληρώνει το κενό που άφησε η εξαφάνιση των φορέων:

i) το συγγενικό περιβάλλον που έρχεται σε πολύ μικρή επαφή με το παιδί,

ii) η γειτονιά που έχει εξαφανιστεί και

iii) η οικογένεια που έχει περιοριστεί στους γονείς, και σ'ένα, δύο, το πολύ τρία παιδιά. Έτσι αφού εξαφανίστηκαν αυτοί οι φορείς που διαμόρφωναν την προσωπικότητα του παιδιού, αναπληρώνει το κενό η τηλεόραση.

Οι Levy και Click (1962), χωρίζουν τους τηλεθεατές στις κατηγορίες:

α) οι τηλεθεατές που είναι ικανοποιημένοι, που δέχονται τα πάντα στην τηλεόραση, γιατί αποβλέπουν στον ψυχαγωγικό κυρίως ρόλο της τηλεόρασης. Τα πρόσωπα της κατηγορίας αυτής είναι, κυρίως, ηλικιωμένα άτομα, παιδιά ή εργάτες με χαμηλό εισόδημα,

β) οι τηλεθεατές, που κρατούν εχθρική στάση απέναντι στην τηλεόραση, αντιδρούν. Πρόκειται κυρίως για τους διανοούμενους, ανθρώπους της μέσης αστικής τάξης, γονείς που έχουν παιδιά σχολικής ηλικίας, εφήβους,

γ) οι τηλεθεατές που συμβιβάζονται, που πιστεύουν ότι η τηλεόραση μπορεί να τους κάνει ευχάριστη τη ζωή. Είναι οι μικρο - έμποροι, οι μικρο - βιοτέχνες, ειδικευμένοι εργάτες και γενικά άτομα που έχουν μία ήσυχη, σταθερή οικογενειακή ζωή.

Εκτός από το να πληροφορούν και να διασκεδάζουν,

υποστηρίζει η Αλεξάνδρα Καλομοίρη (1988), σκοπό έχουν να επιδράσουν μέσα από τις διαφημίσεις.

Όμως οι επιπτώσεις της διαφήμισης και γενικότερα των Μέσων Μαζικής ενημέρωσης, θα αναφερθούν σε επόμενο κεφάλαιο.

Γ. Επιπτώσεις των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης στην Οικογένεια.

Είναι φανερό ότι τα ΜΜΕ έχουν επιδράσει σημαντικά επάνω στον τρόπο λειτουργίας της σημερινής οικογένειας. Περισσότερο όμως από τα ΜΜΕ, έχει επηρεάσει η τηλεόραση γιατί μπορεί και προσελκύει τον τηλεθεατή. Έτσι με την εμφάνισή της παρατηρείται μια σειρά αλλαγών μέσα στο οικογενειακό πλαίσιο.

Θεωρήθηκε λοιπόν απαραίτητο για τον παραπάνω λόγο να αναφερθούν περισσότερο οι επιπτώσεις που έχει η τηλεόραση και λιγότερο οι επιπτώσεις των άλλων ΜΜΕ.

Σήμερα οι άνθρωποι, αν και ζούν ακόμη σαν ζευγάρι, παντρεύονται δυσκολότερα και σπανιότερα. Πλέον δεν εμπιστεύονται την Εκκλησία ή το Κράτος ούτε τους αντιπροσώπους τους. Ζούνε σε μία κοινωνία που το περίγραμμα της διαγράφεται ολοένα ασαφέστερα, ζητάνε σήμερα από το χρόνο να επικυρώσει τις επιλογές τους, όσον αφορά την επιλογή του συντρόφου τους ή του ρόλου τους μέσα στην οικογένεια και στην κοινωνία γενικότερα (Γιαλούρης, "Ψυχολογία σήμερα", 1991).

Η σύγχρονη Ελληνική οικογένεια, λοιπόν, περνά κρίση, κρίση αξιών, ρόλων, λειτουργίας. Καθένα από τα μέλη της, αρχής γενομένης από τους γονείς, αποσκοπεί να διατηρήσει ή

να ανακαλύψει την προσωπικότητα, την ιδιαιτερότητά του σε έναν κόσμο που διαμορφώνεται, όπως αναφέρει ο Γιαλούρης (1991), από τις μηχανές, τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, την διαφήμιση κ.λ.π., τα οποία έχουν επιδράσει αποφασιστικά και έχουν διαμορφώσει μία νέα τάξη πραγμάτων, τόσο μέσα στην οικογένεια, όσο και στην υπόλοιπη κοινωνία.

Σήμερα η οικογένεια, έχει χάσει την ασφάλεια που παρείχε στα μέλη της, το αλάθητο και το στέρεο που κυριαρχούσε στο παρελθόν μέσα στους κόλπους της. Παλιότερα, τα παιδιά μπορούσαν να στηριχθούν σε αυτήν, δεχόμενα τις συμβουλές, τις προτροπές, τις απαγορεύσεις της μητέρας και του πατέρα. Υπήρχε, με λίγα λόγια, προσύλωση στην οικογένεια και στις αξίες της. Μέσα σ'αυτή καλλιεργούνταν οι παραδόσεις, τα απαράβια ήθη και έθιμα, και προπάντων μέσα σ'αυτή αναπτύσσονταν και διαμορφώνονταν το "εγώ" τους, η ταυτότητά τους σαν άνθρωποι. Η εξουσία της οικογένειας ήταν τεράστια, μια και ασκούσε μεγάλη επιρροή στον διάλογο, στην επικοινωνία και στις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων.

Η ραγδαία ανάπτυξη της τεχνικής και των μέσων μαζικής επικοινωνίας, έφερε τα "πάνω - κάτω" μέσα στους κόλπους της οικογένειας. Οι παραδόσεις και η σταθερή οικογενειακή δομή, άρχισαν σιγά - σιγά, να χαλαρώνουν και να ξεφεύγουν από τον αυστηρό έλεγχό της. Η ταυτότητα και το "εγώ" τους άρχισε να διαμορφώνεται έξω από τον οικογενειακό χώρο, επηρεαζόμενο

κυρίως από εξωτερικούς παράγοντες, όπως, η τηλεόραση, το ραδιόφωνο, το σχολείο, κ.λ.π. Οι οικογενειακές σχέσεις άρχισαν να εξασθενούν και να χάνουν την σημασία τους. Οι προτροπές και οι συμβουλές των γονέων προς τα παιδιά έχασαν το νόημά τους, μια και το ρόλο αυτό ανέλαβαν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, τα οποία καθημερινά μας βομβαρδίζουν μες καθοδηγήσεις και τρόπους για να λύνουν τα οικογενειακά προβλήματα και να επικοινωνούμε καλύτερα δίνοντας κατευθύνσεις στα παιδιά.

Η Νασιάκου υποστηρίζει, πως η χαλάρωση των δεσμών ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας επιτρέπει την διείσδυση παντοειδών εξωτερικών επιδράσεων, με τα Μ.Μ.Ε., του κινηματογράφου και την πληθώρα ειδικών περιοδικών για νέους.

Ο Κιτσάκης, αναφέρει, ότι οι δεσμοί της οικογένειας δεν είναι τόσο ισχυροί. Ο εξατμισμός της σύγχρονης κοινωνίας, η άνοδος του βιοτικού επιπέδου και η ταυτόχρονη αλλαγή των αντιλήψεων μέσα από την επίδραση των διαφόρων μορφών τεχνικής προόδου, είχαν σαν αποτέλεσμα την αύξηση των διαζυγίων, τη φωνή πολλών παιδιών από την οικογένεια, με κύριο επιχείρημα την καταπίεση. Την μεταβολή της δομής της οικογένειας, τόνισε με ιδιαίτερη έμφαση και ο Ξηροτύρης (1973), ο οποίος αναφέρει ότι η ανάπτυξη των σύγχρονων μέσων οδήγησε την άλλοτε μεγάλη οικογενειακή οργάνωση σε ρόλο κουμπάρου μέσα στην κοινωνία. Ο σημερινός άνθρωπος των

βιομηχανικών κοινωνιών, κατέχεται από μία τάση βιασύνης και ανησυχίας, τάση η οποία διαμορφώνεται, πάντα κατά τον ίδιο, από την επίδραση των σύγχρονων τρόπων ζωής.

Την επίδραση των σύγχρονων μέσων επικοινωνίας, αλλά και γενικότερα της τεχνικής πρόοδου, πάνω στην οικογένεια, τόνισε ιδιαίτερα η Βουζάκη (1973), η οποία υποστηρίζει ότι η επίδραση αυτή υπήρξε όχι μόνο αρνητική, αλλά και θετική.

Η επίδραση των νέων συνθηκών εργασίας και ζωής που δημιουργήσε η τεχνική πρόοδος πάνω στην οικογένεια, υπήρξε από την μία μεριά δυσμενής. Και υπήρξε αρνητική γιατί, όπως αναφέρει η ίδια, η εξέλιξη της τεχνικής και των μέσων επικοινωνίας αφαίρεσε από την οικογένεια ένα μεγάλο αριθμό λειτουργιών, τις οποίες ασκούσε μέσ' την κοινωνία και τον πολιτισμό και η απώλειά τους, την εξασθένησε και εσωτερικά κλόνησε την συνοχή της.

Μεταξύ των λειτουργιών αυτών, πρωτεύουσα θέση είχε:

A. Η παραγωγική λειτουργία της οικογένειας.

Εδώ πρέπει να τονίσουμε, ότι άλλοτε η οικογένεια κατά κύριο λόγο η αγροτική - όπως άλλωστε τονίστηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο (βλέπε ιστορική αναδρομή οικογένειας) - ήταν σχεδόν μία αυτάρκης, παραγωγικής μονάδα. Με την εισαγωγή της, η τεχνική πρόοδος, όπως συνεχίζει η Βουζάκη,

προκάλεσε μία ολοκληρωτική ανατροπή της όλης διάρθρωσης της παραγωγής, αλλά και την ολοένα αυξανόμενη κλίμακα παραγωγικών μονάδων, με αποτέλεσμα να έρθει η εκμηδένιση της παραγωγικής δραστηριότητας της οικογένειας.

Οι νέες αλλαγές που εμφανίστηκαν στην παραγωγική λειτουργία της οικογένειας, είχαν ως αποτέλεσμα να διαρεθούν τα μέλη σε παραγωγικά και μη παραγωγικά. Το γεγονός αυτό προκάλεσε έντονη αντίθεση λόγω οικονομικών συμφερόντων και έντονες ενδοοικογενειακές συγκρούσεις, με αποτέλεσμα να έχουμε σημαντική εξασθένηση της οικογενειακής ενότητας.

Β. Δεύτερη σημαντική συνέπεια της τεχνικής, όπως αναφέρει η Βουζάκη, ήταν η οικονομική, μορφωτική, αλλά και πνευματική εξασθένηση της οικογένειας, καθώς και η στερηρότητά της. Πράγματι, η οικογένεια του προβιομηχανικού πολιτισμού είχε την οικονομική της αυτάρκεια και εξαρτιόταν αποκλειστικά από τις δικές της δυνάμεις και προσπάθειες, σε αντίθεση με την σημερινή, η οποία βλέπει την οικονομική της αυτάρκεια να εξαρτάται από παράγοντες απρόσωπους, όπως το κράτος ή από εξελίξεις μεγάλης κλίμακας, όπως οικονομικές κρίσεις, δηλαδή, από γεγονότα και καταστάσεις που υπερβαίνουν τις δικές της δυνάμεις και προβλέψεις. Η Βουζάκη, αναφέρει ότι η παλιά ιδέα που υποστήριζε ότι η οικονομική αυτάρκεια συνδέεται με την ενότητα της οικογένειας, την εργαστικότητα και την κοινή

προσπάθεια των μελών της, εξασθένησε σημαντικά και σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως τονίζει η ίδια, εξέλειπε. Μαζί μ' αυτήν εξέλειπε και ο ρόλος της οικογένειας ως μορφωτικού παράγοντα, μέσα στους κόλπους του οποίου η επαννευματική μόρφωση μεταδιδόταν με την μετάδοση των παραδεδομένων ηθικών αξιών. Το οικογενειακό άσυλο άρχισε σιγά - σιγά να καταπατάται από τα σύγχρονα μέσα επικοινωνίας, ακόμα και τις ώρες ανάπαυσης. Άρχισαν λοιπόν, να διεισδύουν τα Μ.Μ.Ε όλο και περισσότερο και να αλλάζουν την ζωή του οικογενειακού συνόλου. Έτσι η οικογένεια έπαψε να έχει ακαίρεα την πνευματική της αυτοτέλεια. Τέλος, έπαψε να διατηρεί την στενάνοτητα των παραδεδομένων αξιών και της ισοροπίας της. Και πλέον "αντί να επηρεάζει αυτή το κοινωνικό σύνολο, άρχισε να δέχεται επιδράσεις από αυτό σε μεγάλο μάλιστα βαθμό *(σελ. 137).

Γ. Μία τρίτη συνέπεια της εξέλιξης, επάνω στην οικογένεια, αφορά, σύμφωνα με την Βουζάκη, τον αναπαραγωγικό προορισμό της. Ο περιορισμός των γεννήσεων και η μείωση της γονιμότητας μέσα στην οικογένεια, είναι φαινόμενο που παρουσιάζεται τις τελευταίες δεκαετίες και οφείλεται κυρίως στο σύγχρονο τρόπο ζωής και στην επίδραση που ασκεί πάνω στην οικογένεια η τεχνολογική εξέλιξη.

* "Ματιές σε σύγχρονα θέματα", Βουζάκη, εκδ. από περιοδικό "ΕΥΖΗΤΗΣΙΣ", Αθήνα 1973, σελ. 137.

Η μείωση της γονιμότητας της οικονένειας, είχε με τη σειρά της ως συνέπεια την αριθμητική μείωση της δύναμής της και να προσθέσουμε σε αυτή και το γεγονός ότι εξασθένησε η οικονομική αυτόρκειά της, τότε μπορούμε να πούμε ότι υποβαθμίστηκε και η θέση της έναντι στις ολοένα και αυξανόμενα απρόσωπες κοινωνικές οργανώσεις.

Επίσης, η Βρυζάκη, αναφέρει ότι μειώθηκε η παιδαγωγική αποστολή της οικονένειας, μία και το ρόλο αυτό τον έχουν αναλάβει το σχολείο, η τηλεόραση, το ραδιόφωνο, ο τύπος, τα περιοδικά κ.λ.π.

Ο Σωκράτης Γκίκας (1985), αναφερόμενος στις κοινωνικές επιπτώσεις της τεχνολογικής εξέλιξης και κατά συνέπεια των Μ.Μ.Ε., υποστηρίζει, ότι αυτά:

1) αποξένωσαν την κοινωνία από την φύση. Ο άνθρωπος άρχισε να ζει σ'ένα κόσμο κινουμένων μηχανών, μακριά από το φυσικό του χαρακτήρα και τη φυσική του ατμόσφαιρα.

2) Προσέδωσαν στον κοινωνικό και οικογενειακό βίο, μεγαλύτερη κίνηση και έναν πιο γρήγορο ρυθμό. Αυτό είχε ως συνέπεια, όπως αναφέρει ο Γκίκας, την εύκολη επικοινωνία των διαφόρων οικογενειακών συστημάτων μεταξύ τους. Τα Μ.Μ.Ε. έφεραν μία αδιάκοπη και συνεχώς εξελισσόμενη επικοινωνία, με αποτέλεσμα να καταργηθούν οι αποστάσεις της μιας οικονένειας από την άλλη και να τείνει σήμερα να δημιουργηθεί μία ενιαία κοινωνία.

3) Κάτω από την επίδραση όλης αυτής της εξέλιξης, ο άνθρωπος άρχισε σιγά - σιγά, να διώχνει τα ανθρώπινα συναισθήματά του, να τυποποιείται, να γίνεται, με λίγα λόγια, στενός και στείρος συναισθηματικά. Ο Γκίκας, σε αυτό το σημείο, τονίζει, ότι ο άνθρωπος μηχανοποιήθηκε και άρχισε να αντιδρά μηχανικά και όχι φυσικά. Ο Σπένγκλερ, αναφερόμενος στην τεχνολογική εξέλιξη και τα ΜΜΕ, τονίζει ότι είναι το μούδιασμα του πολιτισμού και αναγγέλει το θάνατό του μέσα από αυτά.

4) Διαμορφώνουν τον κοινωνικό και κατά συνέπεια τον οικογενειακό βίο, σε καθαρά υλική δύναμη. Δηλαδή, αποσκοπούν στην εκμετάλλευσή τους από οικονομικής πλευράς και όχι στην προώθηση των πολιτισμικών αξιών. Ο Λιαρομάτης αναφέρει, ότι ο υλικός πολιτισμός απομακρύνει τον άνθρωπο από τις πνευματικές αξίες που είναι το θεμέλιο κάθε ζωής και προόδου. Έτσι η οικογένεια και ο πολιτισμός εκφυλλίζονται και συγκαταρρέονται.

Η Τέσσα Δουλκέρη (1979), αναφερόμενη στα ΜΜΕ, υποστηρίζει ότι ασκούν θετική επίδραση απέναντι στο κοινό που τα παρακολουθεί και όπως πιστεύει, βοηθούν το άτομο να έχει ένα διάλογο με τον κόσμο και ευνοούν τη συμμετοχή του στη συλλογική ζωή.

Συγκεκριμένα πιστεύει ότι αυτά παρέχουν τα εξής:

1) Πληροφόρηση

2) Επιμόρφωση

Η Δουλκέρη, τονίζει την σημασία αυτής της λειτουργίας των ΜΜΕ και πιστεύει ότι λειτουργεί σαν παράλληλο σχολείο.

3) Διασκέδαση.

4) Έκφραση απόψεων των ατόμων ή των διαφόρων ομάδων (πολιτικών, θρησκευτικών, κοινωνικών κ.λ.π.) και της κοινής γνώμης.

Η Δουλκέρη αναφέρει, ότι μεγαλύτερη επίδραση από κοινωνιολογική και ψυχολογική άποψη πάνω στην οικογένεια ασκεί η τηλεόραση, γιατί όπως πιστεύει το μήνυμά της είναι συγκεκριμένο και προσέχεται περισσότερο από το κοινό.

Η Βουζάκη (1973), αναφερόμενη στις θετικές συνέπειες των ΜΜΕ υποστηρίζει τις εξής:

A. Το βιοτικό επίπεδο.

Ο σύγχρονος άνθρωπος ζει μέσα στον τεχνικό πολιτισμό και απολαμβάνει τα πολύτιμα αγαθά του. Η φτώχεια και η εξαθλίωση που παλιότερα μάστιζαν την οικογένεια, σήμερα έχουν εκλείψει σε μεγάλο βαθμό.

Β. Ο τεχνικός εξοπλισμός.

Είναι μία θετική συνέπεια που διευκολύνει και εξευενίζει το έργο της νοικοκυράς.

Γ. Ο ελεύθερος χρόνος.

Αποκλείει για την οικονέχεια μια δυνατότητα να αναπτυχθεί μέσα σ' αυτή μία εσωτερική επικοινωνία μεταξύ των μελών της.

Δ. Η ψυχανωγία.

Το ραδιόφωνο, η τηλεόραση, ο κινηματογράφος, τα περιοδικά, ανέλαβαν, όπως αναφέρει η Βουζάκη, να προσφέρουν ψυχανωγία και διασκέδαση στα μέλη της οικονέειας, αλλά και να αποκαταστήσουν την οικονευσιακή ενότητα.

Η επίδραση των νέων τεχνολογιών πάνω στην οικονέχεια, έχει ως τώρα απασχολήσει εντονότερα, ~~ε~~ αφορά κυρίως την μείωση της επικοινωνίας* μεταξύ των μελών της οικονέειας,

* Επικοινωνία είναι η ανταλλαγή εννοιολογικών μηνυμάτων και παρουσιάζεται με πολλές μορφές, ανταλλαγή αγαθών και υπηρεσιών, ανταλλαγή λόγων, ανταλλαγή μεταξύ ομάδων κ.λ.π. Ζαν Κάζνεβ "Ο άνθρωπος τηλεθεατής", Μετ. Ναταλίας Γκούφα, εκδ. "ΠΥΛΗ", Αθήνα 1979, σελ. 65.

λόγω της διάδοσης και της τρομακτικής επιτυχίας της τηλεόρασης, αλλά και των άλλων μαζικών μέσων στην επικοινωνία όπως είναι το ραδιόφωνο, ο τύπος κ.λ.π.

Η αλματώδης ανάπτυξη και διάδοση της τηλεόρασης, όπως αναφέρει η Μουσούρου (1989), υπήρξε ένα φαινόμενο που επέδρασε τόσο στις ατομικές και στις οικογενειακές επιλογές για ψυχαγωγία, όσο και στις ατομικές και συλλογικές δυνατότητες επικοινωνίας. Η είσοδος των ΜΜΕ στο σπίτι, είναι μια μορφή επαφής που έχει ως συνέπεια την αύξηση του κινδύνου αποπροσωποίησης και ταυτόχρονα τη δυνατότητα αλλοίωσης της ενδοοικογενειακής επικοινωνίας.

Η τηλεόραση καλλιεργεί μία εξωπραγματική εικόνα της οικογενειακής ζωής και συνηθέστερα μία εικόνα άθλιων οικογενειακών σχέσεων και κυρίως περιφρόνησης των αξιών εκείνων που θα μπορούσαν να στηρίξουν την βελτίωση αυτών των σχέσεων. Έτσι η Μουσούρου, υποστηρίζει ότι η τηλεόραση δεν δημιούργησε τις προϋποθέσεις βελτίωσης των σχέσεων των μελών της οικογένειας που ασφαλώς θα μπορούσε. Αλλά ούτε αποξένωσε τα μέλη μεταξύ τους. Προκάλεσε, κατά την Μουσούρου, μία εσωστρέφεια της σύγχρονης οικογένειας.

Η διάδοση των ΜΜΕ είχε ως συνέπεια, να κλονιστούν οι διαπροσωπικές σχέσεις των ατόμων μελών της οικογένειας, αλλά και οι σχέσεις των μελών της οικογένειας με την υπόλοιπη κοινωνία.

Παλαιότερα, η ανάπτυξη των διαπροσωπικών σχέσεων, γινόταν πάνω σε ηθικές αξίες και συναίσθημα αγάπης, φιλίας, συμπάθειας. Με την εξάπλωση της τεχνικής και των μέσων γενικότερα, η σχέση μεταξύ των ανθρώπων έχουν γίνει απρόσωπες και τυπικές. Ακόμη και οι διαπροσωπικές σχέσεις που προκαλούνται από βιολογικούς παράγοντες, όπως π.χ. σχέσεις μεταξύ γονέων και των παιδιών τους, μεταξύ των αδερφών και συγγενών, τείνουν να εκφυλιστούν και να αποκτήσουν ένα χαρακτήρα ουδέτερο. Στην δημιουργία αυτών των σχέσεων πιστεύουμε ότι έχει συμβάλει ο σύγχρονος τρόπος ζωής και επικοινωνίας των ανθρώπων, ζωή η οποία παραδίδεται από άλλους (τηλεόραση κυρίως, ραδιόφωνο, περιοδικά κ.λ.π.) και εμείς θέλοντας ή μή την ακολουθούμε χωρίς να μπορούμε να προβάλλουμε ουσιαστικά καμία αντίδραση.

Την αποπροσωποποίηση και τον εκφυλισμό των διαπροσωπικών σχέσεων τονίζει και ο Ζακόπουλος (1990), ο οποίος υποστηρίζει ότι ο σημερινός άνθρωπος δεν μπορεί να ξεφύνει από απρόσωπες μηχανές. Αυτές μας οδηγούν στο να γίνουμε όλοι ξένοι μεταξύ μας, μοναχοί ο ένας για τον άλλον. Αναφέρει, ότι οι άνθρωποι έχουν κλειστεί μέσα στα σπίτια με ανέσεις περιττές και τα ΜΜΕ έχουν οδηγήσει στην μείωση της επαφής μεταξύ γονέων και παιδιών ή και αδελφών μεταξύ τους, σχέση η οποία είναι απαραίτητη για τα οικογενειακά μέλη, προκειμένου να διατηρηθεί η έννοια της οικογένειας στην πράξη και όχι στη θεωρία. Η αλλοτρίωση των διαπροσωπικών σχέσεων, όπως αναφέρει ο ίδιος, έχει φτάσει σε υψηλό βαθμό.

Ο έρωτας, η αγάπη, έχουν αλλάξει ριζικά, η επικοινωνία δεν έχει πλέον τη μορφή μιας ολοκληρωμένης επαφής, αλλά στηρίζεται περισσότερο σε θέματα που μας πλασσάρουν (τηλεόραση, ραδιόφωνο) αφήνοντας να περνάμε ασυζήτητα ζητήματα που μας αφορούν, όπως οι οικογενειακές σχέσεις, η απώλεια επαφής, η αποπροσωποίηση της κοινωνίας κ.λ.π.

Η Τσινόρεμα Σταυρούλα (1988), αναφερόμενη στην επίδραση της τεχνολογικής εξέλιξης πάνω στην επικοινωνία, υποστηρίζει ότι, "η τηλεόραση καθιερώνει ένα είδος επικοινωνίας που απλώνεται σε χώρους έξω από αυτή: στις διαπροσωπικές σχέσεις, στους θεσμούς στα άλλα Μ.Μ. πληροφόρησης". Πιστεύει λοιπόν ότι η Τ.Υ, μέσα από τις σειρές που προβάλλει, (περιπέτειες, αστυνομικές σειρές, έργα για οικογενειακή ζωή κ.λ.π), διαμορφώνει στους τηλεθεατές αντιλήψεις με αποτέλεσμα οι περισσότεροι από αυτούς να αντιδρούν με τρόπους που μαθαίνουν από την τηλεόραση, τόσο στην οικογενειακή ζωή και στις σχέσεις που την διακατέχουν όσο και στην κοινωνική ζωή τους.

Ο Κοσμιόπουλος (1990), σ'ότι αφορά τις διαπροσωπικές σχέσεις, υποστηρίζει ότι η είσοδος των ΜΜΕ προκάλεσε τα εξής:

α) Οι διαπροσωπικές σχέσεις, έγιναν ευκολότερες, ταχύτερες, μαζικές και έμμεσες. Η τηλεόραση έκανε επιτρεπτή την επικοινωνία με πλήθος ανθρώπων, τα τεχνικά μέσα άρχισαν

να αυξάνουν τις επικοινωνίες σε πλάτος, και να τις μειώνουν σε βάθος και αυθεντικότητα. Είναι, όπως λέει επικοινωνίες προσανατολισμένες προς το "αυτοί" και όχι προς το "εμείς". Δηλαδή είναι επικοινωνίες ανώνυμες, έμμεσες και εγωκεντρικές, εφόσον αντικείμενό τους δεν αποτελεί ύπαρξη του "Άλλου", αλλά η ανάπτυξη της δικής μας κοινωνικής εμπειρίας.

β) Είναι σχέσεις επιφανειακές, βιαστικές ανχώδεις. Ο σύγχρονος άνθρωπος είναι πιεσμένος από την μαζικότητα των σχέσεων, με αποτέλεσμα να απομακρύνεται από τις πραγματικές, φυσικές, ανθρώπινες σχέσεις. Ο Κοσμόπουλος, συνεχίζοντας την αναφορά του, πιστεύει ότι η τηλεόραση κυρίως έχει επηρεάσει τη λειτουργία αυτών των σχέσεων, αναφορικά με τον παράγοντα χρόνο, έχει οδηγήσει στην αλλοτρίωση της προσωπικότητας και την αυτοαποξένωση του ατόμου με αποτέλεσμα να χάσει ακόμη και την απλή οικογενειακή επικοινωνία. Σήμερα η καλλιέργεια διανθρώπινων σχέσεων χωρίς σκοπιμότητες, χωρίς κάποιο έμμεσο ή άμεσο κέρδος, αλλά μόνο για χάρη αυτής της ίδιας της σχέσης, από άτομα με σύγχρονες αντιλήψεις, δηλαδή επηρεαζόμενα από τα ΜΜΕ, φαντάζει μακρινή αν όχι ουτοπιστική.

Ο Enzensberger (1970), αναφερόμενος στην ανάπτυξη των ΜΜΕ, τονίζει ότι αυτά έχουν πάρει τεράστιες διαστάσεις και σιγά - σιγά, τείνουν να μην μπορούν πλέον να ελεγχθούν από το κράτος. Η επίδραση που ασκούν πάνω στην οικογένεια και κατά συνέπεια στις σχέσεις που τη διέπουν, είναι τεράστια.

Πιστεύει, ότι δεν προσφέρουν επικοινωνία αλλά αντίθετα την παρεμποδίζουν, μία και δεν επιτρέπουν την αλληλεπίδραση πομπού και δέκτη. Δεν δίνουν έμφαση στην αλληλεπίδραση μεταξύ των ανθρώπων και δεν ενθαρρύνουν την αυτοέκφραση, την αυτοκινητοποίηση, την ενεργοποίηση της ατομικής και συλλογικής συνείδησης των ατόμων μελών του οικογενειακού πλαισίου. Επομένως, καταλήγει ο Enzensberger, οι νέες τεχνολογίες, με τις παραπάνω μορφές τους, επιδρούν αρνητικά στην επικοινωνία των ανθρώπων, στις διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ τους, αλλά και στην ανάπτυξη σωστής κριτικής από την πλευρά των οικογενειακών μελών που αποτελούν συνάμα και μέλη της κοινωνίας.

Τα ΜΜΕ λοιπόν, μέσα κυρίως από την τηλεόραση, περιορίζουν τις ευκαιρίες επικοινωνίας των παιδιών με τους γονείς τους, απομακρύνουν τα μέλη της οικογένειας μεταξύ τους επιβάλλοντας τη σιωπή, μια και όταν λειτουργούν παρακολουθούνται με ιδιαίτερη προσοχή σχεδόν απ' όλα τα μέλη της.

Περιορίζουν επομένως τη λεκτική επικοινωνία των μελών της οικογένειας σε σημαντικό βαθμό. Όμως από την άλλη, όπως τονίζει η Τσινόρεμα (1986), η τηλεόραση μπορεί και να δημιουργεί μία επικοινωνία συναισθηματική μεταξύ των μελών της οικογένειας ή να διευκολύνει την εκτόνωση εμπαιθειών, ή ακόμη να δημιουργεί κοινά θέματα συζήτησης.

Ο Brecht (1932), υποστηρίζει ότι η τηλεόραση και το ραδιόφωνο, δηλαδή τα ΜΜΕ, είναι μέσα διανομής και όχι επικοινωνίας όπως θα έπρεπε να είναι. Πιστεύει ότι τα ΜΜΕ και ειδικότερα το ραδιόφωνο, θα μπορούσε να γίνει ο πιο εντυπωσιακός μηχανισμός επικοινωνίας αν μπορούσε να κάνει τους ακροατές όχι μόνο να ακούνε αλλά και να μιλάνε. Σήμερα, το ραδιόφωνο και κατ'επέκταση η τηλεόραση, προσφέρουν μία μονόπλευρη επικοινωνία και όχι επικοινωνία μεταξύ δύο πλευρών, με αποτέλεσμα να επιδρούν, όπως αναφέρει ο ίδιος, αρνητικά μέσα στην οικογένεια και τις επικοινωνιακές σχέσεις που την διακατέχουν.

Ο Ζαν Καζνεβ (1979), υποστηρίζει ότι οι διανθρώπινες οικογενειακές επικοινωνίες θα γίνονταν οι πιο σημαντικές, αλλά σήμερα διαμορφώνονται κυρίως από την δράση των ΜΜΕ, δηλαδή, από τον τύπο, την τηλεόραση, το ραδιόφωνο. Επομένως, όπως αναφέρει, οι οικογενειακές επικοινωνιακές επαφές έχουν ένα χαρακτήρα μεταδοτικό και κυρίως ξένο προς την οικογένεια, μιας και διαμορφώνονται από εξωτερικούς παράγοντες (τηλεόραση, κ.λ.π.), με αποτέλεσμα να αποξενώνονται από την πραγματική επικοινωνία. Επικοινωνία η οποία κυριαρχούσε πριν την εμφάνιση αυτών των μορφών τεχνικής προόδου.

Η Δήμητρα Στασινού, υποστηρίζει ότι η τηλεόραση είναι ένα μέσο που στόχο έχει να δημιουργήσει μία ιδιαίτερη μορφή επικοινωνίας, τη μαζική επικοινωνία, γιατί απευθύνεται σ'ένα κοινό που είναι σχετικά ετερογενές και ανώνυμο, χωρίς

να προβάλλει την επικοινωνία εκείνη που θα βοηθούσε στην ανάπτυξη σωστών οικογενειακών επαφών.

Ο Heller και ο Polsky (1971), υποστήριξαν ότι η τηλεόραση έχει κατασκευάσει με ολοένα και αυξανόμενους ρυθμούς τον ρόλο των γονέων στην επικοινωνία με τα παιδιά τους, λειτουργώντας από τη μία ως μία καθορισμένη φωνή ενήλικα, και από την άλλη, ως ένας δοσμένος διαμορφωτής απόψεων σε εθνική κλίμακα.

Ο Κοσμόπουλος (1990), συνεχίζοντας την αναφορά του στις διαπροσωπικές σχέσεις μέσα στην οικογένεια, κάνει λόγο για χαλάρωση των σχέσεων μέσα σ'αυτήν. Υποστηρίζει ότι οι δεσμοί της έχουν χαλαρώσει. Η χαλάρωση αυτή επέδρασε άσχημα στις σχέσεις γονέων και παιδιών με αποτέλεσμα να έχουν γίνει σπανιότερες. Οι σύγχρονες εξελίξεις (ΜΜΕ, καθώς επίσης και άλλες κατακτήσεις της ανθρωπότητας), επέδρασαν καταλυτικά, σύμφωνα με τον ίδιο:

α) στην μείωση των δυνατοτήτων της οικογενειακής αγωγής και

β) στη σύγχυση αξιών μέσα στην κοινωνία, όσο και στην οικογένεια ειδικότερα.

Ο ρυθμός του πολιτισμού και οι απαιτήσεις της σύγχρονης ζωής, παραβίασαν το οικογενειακό άσυλο. Οι σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας, ποσοτικά τουλάχιστον, έγιναν

λιγότερες. Οι οικογενειακές σχέσεις, όπως αναφέρει ο Κοσμόπουλος, σταδιακά εξασθενούν και σιγά - σιγά, αρχίζουν να εκλείπουν. Η τηλεόραση αρχίζει να μπαίνει μέσα στον οικογενειακό χώρο και να δημιουργεί σχέσεις απρόσωπες και μαζικές. Το πρόγραμμά της είναι ιδιαίτερα ελκυστικό την ώρα που συγκεντρώνεται η οικογένεια και επομένως θέση για ενδοοικογενειακό διάλογο δεν υπάρχει. Τα μάτια μικρών και μεγάλων είναι καρφωμένα στην οθόνη. Οι γονικές συμβουλές έχουν υποκατασταθεί από τις συμβουλές που προσφέρει η τηλεόραση, με αποτέλεσμα ο ρόλος αυτός των γονέων να έχει χαθεί. Έτσι, σιγά - σιγά, χάνεται η επαφή μεταξύ των οικογενειακών μελών, χάνονται οι αρχές και αξίες της οικογενειακής επικοινωνίας, με λίγα λόγια χάνεται το οικογενειακό πρότυπο και ιδεώδες, μια και όπως αναφέρει ο Κοσμόπουλος, η διαπροσωπική σχέση μέσα στην οικογένεια είναι ο κορμός και η ρίζα για την διατήρηση και μεταβίβαση στον χρόνο των οικογενειακών προτύπων και αξιών.

Σύμφωνα με τον Ζακόπουλο (1990), ο χρόνος που διαθέτει κανείς θεληματικά, αθέλητα, από συνήθεια ή γιατί δεν έχει άλλο τρόπο επαφής με την κοινότητα, στην τηλεόραση, είναι προσδιοριστικό στοιχείο για δύο βασικές προϋποθέσεις ζωής: την ζωντανή επικοινωνία με τους άλλους και την καλλιέργεια της ψυχικής πληρότητας και της πνευματικής ικανότητας. Αυτό γίνεται γιατί η τηλεόραση, όταν επί πολλές ώρες την ημέρα την αποδέχεται κανείς, όχι μόνο βοηθάει, αλλά καλλιεργεί την αυτοαπομόνωση του ανθρώπου και αμβλύνει τις πνευματικές

του δυνατότητες γιατί του προσφέρει ερεθίσματα, γνώσεις, αντικείμενα έτοιμα, χωρίς καμμία ανάγκη πνευματικής διεργασίας για την κατανόηση ή την αποδοχή τους. Έτσι απομονώνει και αποβλακώνει τον άνθρωπο. Ακόμη οδηγεί στην αβουλία, στην χαύνωση, την πλασματική και ψεύτικη αντίληψη του κόσμου και της ζωής, την πνευματική νωθρότητα, την προδιάθεση για υποταγή και τελικά την αυτοεγκατάλειψη.

Ο Νικολόπουλος (1988), υποστηρίζει ότι, η τηλεόραση τίναξε στον αέρα τον σύνδεσμο των γονιών με τα παιδιά, και την συνεννόηση μεταξύ τους. Ακόμη, το παιδί πρέπει να παίζει, όμως η τηλεόραση το καθλώνει στην πολυθρόνα. Το διδάσκει άκοπα, σερβίροντας "έτοιμες ιδέες" παθητικά. Παραλύει τις λειτουργίες, κρίση, αντίληψη, σκέψη, βούληση.

Ο ίδιος, τονίζει ότι σύμφωνα με κάποιες έρευνες που έχουν γίνει, 24 έως 25 ώρες περνούν μπροστά στην τηλεόραση, μικροί και μεγάλοι. Κριτικάρει την κοινωνία, που όλοι κάποτε έβλεπαν ευεργετική την επίδραση της τηλεόρασης στην οικογένεια, και φέρνει σαν παράδειγμα τους Τάιμς στην Ν. Υόρκη, που έγραψαν ότι η τηλεόραση θα συγκεντρώσει την οικογένεια σ'ένα δωμάτιο. Ενώ τώρα στην πραγματικότητα, το κάθε μέλος της οικογένειας επιλέγει διαφορετικό κανάλι για την ενημέρωσή του, έτσι ώστε πολλές φορές ο καθένας να θέλει άλλο πρόγραμμα συγχρόνως και να δημιουργείται σιγά - σιγά, διάσπαση - διάλυση της οικογένειας. Υποστηρίζει ακόμη, ότι πολύ νωρίς έγινε αντιληπτό, ότι ο ρόλος της τηλεόρασης στην οικογενειακή ζωή είναι αρκετά αμφίβολος,

ενώ εμποδίζει τα μέλη της οικογένειας να διασκορπιστούν, όμως δεν προσφέρει καμιά βοήθεια για να πλησιάσουν μεταξύ τους. Για το χρόνο που περνούν τα μέλη της οικογένειας μαζί, καταστρέφει τις συζητήσεις, τις οικογενειακές ψυχαγωγίες, τα παιχνίδια, τα περιστασιακά αστεία, τα οικογενειακά τραγούδια και άλλες κοινές δραστηριότητες. Ακόμη μετατρέπει τους ζωντανούς ανθρώπους σε σιωπηλά αγάλματα για όσο χρόνο διαρκούν τα μάγια της. Η τηλεόραση εμποδίζει τις δραστηριότητες μέσα από τις οποίες διαμορφώνεται ο χαρακτήρας του παιδιού και τη διαδικασία που μετατρέπει το παιδί σε ώριμο άνθρωπο. Έτσι, συνεχίζει ο ίδιος, η τηλεόραση έπαιξε βασικό ρόλο στην αποσύνθεση της οικογένειας, με το να διευκολύνει τους γονείς να εγκαταλείψουν τον ενεργητικό τους ρόλο στην διαπαιδανώνηση των παιδιών και με το αντικαταστήσει τις οικογενειακές συνήθειες.

Οι σύγχρονοι γονείς, την αγάπη προς τα παιδιά, την εκφράζουν συνήθως με την παροχή υλικών αγαθών, δηλαδή τροφή και ρούχα. Όμως αυτά είναι έμμεσες εκδηλώσεις της αγάπης, που τα παιδιά δεν μπορούν να καταλάβουν. Οι άμεσες μορφές αγάπης απαιτούν χρόνο και υπομονή, έτσι ώστε να αφιερώνουν χρόνο οι γονείς στα παιδιά τους, να μιλάνε μαζί τους, να παίζουν, να αστιεύονται, να δουλεύουν μαζί τους, να τα ενθαρρύνουν με την παρουσία τους. Σήμερα όμως και να ήθελαν οι γονείς να δείξουν έτσι την αγάπη τους, δεν έχουν ευκαιρίες να το κάνουν, αφού τα παιδιά "πνίγονται" στις

ξένες γλώσσες, στα μαθήματα, στα φροντιστήρια, στην τηλεόραση, και τους μένει λίγος χρόνος για να φιληθούν και να πούν "καληνύχτα".

Ο Λιταρομάτης υποστηρίζει ότι, τα υλικά μέσα συντελούν στην οικογενειακή διάλυση και δυστυχία.

Η Νασιάκου υποστηρίζει, ότι ο φυσικός πατέρας, που ήταν κάποτε αδιαμφισβήτητο πρόσωπο κύρους, αρχηγός, εξουσία, δεν είναι σε θέση να παίξει το ρόλο του ως μοντέλο ταύτισης και αντικαταστάθηκε από άλλες, συμβολικές εξουσίες, που προβάλλονται από τα μέσα ενημέρωσης, και κυριαρχούν στην σύγχρονη εποχή. Οι σημερινοί ήρωες είναι οι βεντέτες του κινηματογράφου, της τηλεόρασης, της μουσικής κ.ά. Έτσι ο έφηβος επιτρέπεται να βρεί μια προσωρινή ταυτότητα, να επιβεβαιώσει την προσωπικότητά του έξω από τα γονεϊκά πρότυπα.

Ο Τσαρδάκης (1990), αναφέρει για τις διάφορες έρευνες που έχουν γίνει, όπου μερικοί ερευνητές κατέληξαν στο συμπέρασμα, ότι η τηλεόραση είναι το "σχολείο του εγκλήματος" γιατί μαθαίνει στα παιδιά πως να συμπεριφέρονται επιθετικά. Άλλοι κατέληξαν σε διαμετρικά αντίθετα συμπεράσματα: ότι δηλαδή η τηλεόραση δεν έχει καμμία άμεση επιρροή στην συμπεριφορά των παιδιών. Και τέλος, άλλοι, κατέληξαν στο συμπέρασμα, ότι τα μικρά παιδιά αντιγράφουν και μιμούνται τις σκηνές βίας που βλέπουν στην τηλεόραση.

Σύμφωνα με τον Ραίμουντ Γουίλιαμς, υπάρχουν διάφορες απόψεις για την παρακολούθηση της βίας μέσα από τα ΜΜΕ. Έτσι μία άποψη που επικρατεί, υποστηρίζει ότι αυτή η παρακολούθηση μπορεί να αποτελεί ένα βοηθητικό, αν και όχι καθοριστικό παράγοντα για την συνακόλουθη επιθετική συμπεριφορά. Μια άλλη, ισχυρίζεται ότι η επίδραση αυτής της παρακολούθησης είναι "καθαριστική". Άλλη άποψη, που μειοψηφεί, δίνει έμφαση στην πιθανότητα ύπαρξης τόσο προκλητικών όσο και "καθαριστικών" επιδράσεων.

Ο Maurice Bouvier, υποστηρίζει ότι, οι εγκληματικές υποθέσεις της τηλεόρασης, προκαλούν επιθετική συμπεριφορά όχι μόνο στα παιδιά, αλλά και στους μεγάλους. Εμπνέονται, πώς να σχεδιάζουν και να εκτελούν πράξεις βίας.

Ο Νικολόπουλος (1988), υποστηρίζει ότι μέσα σ' ένα χρόνο, το παιδί δέχεται 4.000 περίπου ακατάλληλα μηνύματα μέσω της τηλεόρασης. Τα μηνύματα αυτά, τα ωθούν, να φύγουν από τα σπίτια τους πριν τα 13 χρόνια τους, να ταυτίζονται με πρότυπα της τηλεοπτικής ζωής και να δημιουργούν αυταρχική προσωπικότητα. Αν στο κόσμο μας βλέπουμε μία αδιαφορία, κύρια αιτία είναι η τηλεόραση. Και αυτό γιατί, όταν κάθε μέρα βλέπεις στο γυαλί πνιγμούς, αυτοκτονίες, βιασμούς, πυρκαγιές κ.α. με πληθώρα, πώς να συγκινηθείς από την πτώση ενός νέρου δίπλα σου; Για τα παιδιά λέει ότι επειδή αυτά δεν έχουν "αντισώματα ψυχολογικά" για να αντιδράσουν, απορροφούν αυτό το υλικό που τους προσφέρεται χωρίς καμμία

επιφύλαξη. Μάλιστα χαρακτηρίζει την τηλεόραση σαν έναν ηλεκτρονικό κροκόδειλο, που κατατρώει το χρόνο της οικογένειας.

Η επίδραση των ΜΜΕ πέρα από τον τομέα των διαπροσωπικών σχέσεων, αγγίζει την ψυχανωγία και την διασκέδαση των ατόμων μελών της οικογένειας, επιδρώντας άλλοτε θετικά και άλλοτε αρνητικά. Ο Ζακόπουλος (1990), αναφέρει ότι η επίδραση της τηλεόρασης, ανάλογα με την ποιότητα, το είδος τη μορφή και το περιεχόμενο του θεάματος - ακροάματος που προσφέρει, μπορεί να είναι ψυχανωγική, εκπαιδευτική, πληροφοριακή, ενημερωτική, πολιτισμική, κοινωνική, πολιτική ή ότι άλλο, και για όλα αυτά, ωφέλιμη ή βλαπτική ή και καταστρεπτική ακόμα. Μπορεί να προέγει στις ψυχές και στο πνεύμα των ανθρώπων, ανάλογα με το πρόγραμμά της, το καλό ή το κακό, τη βία ή την κατανόηση, το έγκλημα ή την παρανομία ή την νομιμότητα, τη δικαιοσύνη ή την αδικία, την ειρήνη ή τον πόλεμο, την ελπίδα ή την απογοήτευση, την ψευτιά ή την αλήθεια.

Ο Λιαρομάτης, μας μιλά για την παλιά οικογένεια, η οποία παρείχε στα μέλη της σχεδόν την μοναδική δυνατότητα διασκέδασης, ενώ τώρα αυτή περιορίστηκε αισθητά. Τώρα πηγαίνουμε στον κινηματογράφο, στο θέατρο, στα κέντρα διασκέδασης, παρά σε συγγενική και οικογενειακή συγκέντρωση. Πριν την εμφάνιση της τηλεόρασης και των άλλων ΜΜΕ, τα μέλη της οικογένειας, όταν αισθανόταν μοναξιά,

πλήξη ή στεναχώρια, έβρισκαν παρηγοριά και κατανόηση μέσα στους κόλπους της οικογένειας. Σήμερα, οι οικογένειες είναι μικρές και δεν μπορούν να προσφέρουν ασφάλεια, ζεστασιά, κατανόηση, μιά και όλα αυτά έχουν στην κυριολεξία αρπαχθεί από την δειξιοδότηση των σύγχρονων μέσων Μαζικής Ενημέρωσης.

Ο Κιτσάκης, αναφέρει, ότι ο άνθρωπος καταφεύγει στην ψυχανωγία της τηλεόρασης, μιά ψυχανωγία όμως που είναι παθητική. Υποστηρίζει ότι σήμερα γίνεται εμπορευματοποίηση της ψυχανωγίας, μια και έχει μετατραπεί σε οικονομικό αγαθό, με σκοπό το κέρδος και έχει οδηγήσει όχι μόνο στην τυποποίηση των ψυχανωγικών αγαθών, αλλά και της ψυχανωγίας του ανθρώπου γενικότερα. Τα ΜΜΕ, έχουν οδηγήσει στην αλλοτρίωση της ψυχανωγίας, η οποία επιτείνει την μόνωση.

Η εξέλιξη τον τελευταίο αιώνα των ΜΜΕ, οδήγησε σε ανακατανομές μέσα στην οικογένεια και συγκεκριμένα στους ρόλους τόσο του πατέρα και της μητέρας, όσο και των παιδιών. Η ραγδαία ανάπτυξη της τηλεόρασης αλλά και του ραδιοφώνου, προκάλεσαν αλλαγή των παλιών οικογενειακών προτύπων και ρόλων και δημιουργία καινούργιων. Η έξοδος της γυναίκας από το σπίτι και η ταυτόχρονη απουσία των παιδιών για πολλές ώρες μακριά από το σπίτι, οδήγησε σε έναν διαφορετικό καταμερισμό εργασίας μέσα στην οικογένεια. Ο πατέρας άρχισε να αναλαμβάνει εργασίες κατ'εξοχήν γυναικείες όπως π.χ. μαγείρεμα, σκούπισμα κ.λ.π., αλλά και φροντίδα των παιδιών, μια και η γυναίκα άρχισε να αδυνατεί

να ανταπεξέλθει σ' αυτές τις υποχρεώσεις, λόγω της εξωοικιακής ερνασίας, η οποία την αναγκάζει να μένει πολλές ώρες μακριά από το σπίτι και όχι τις ίδιες ώρες με αυτές που λείπει ο πατέρας. Τα παιδιά λόγω της συνεχούς παρουσίας στο σχολείο και το φροντιστήριο, άρχισαν να χάνουν την επαφή με την οικογένεια μια και τον ελεύθερο χρόνο τους, άρχισαν να τον αφιερώνουν στην παρακολούθηση προγραμμάτων της τηλεόρασης, με αποτέλεσμα ο παιδαγωγικός και ο εκπαιδευτικός ρόλος των γονέων, να εξασθενεί και σταδιακά να αρχίζει να υποκαθιστάται από τα ΜΜΕ, τα οποία προσφέρουν πολλαπλασιοποίηση πληροφοριών και γνώσεων στα παιδιά.

Η Τάκαρη (1984), αναφέρει, ότι τα ΜΜΕ και πληροφόρηση παίζουν σημαντικό ρόλο στην δημιουργία και επιβολή κοινωνικών προτύπων, καθώς και στην διαμόρφωση αντιλήψεων για τους κοινωνικούς ρόλους την κοινωνική θέση, και τους οικογενειακούς ρόλους των ατόμων. Υποστηρίζει ότι θα μπορούσαν να βοηθήσουν στην αλλαγή της νοοτροπίας, όσον αφορά τους ρόλους των δύο φύλων, και ιδιαίτερα την παραδοχή της γυναίκας ως ισότιμο μέλος με τον άντρα, σχετικά με το ρόλο τους μέσα στην οικογένεια. Πιστεύει σχετικά με την εικόνα στην διαφήμιση, τον τύπο, την τηλεόραση και το ραδιόφωνο, ότι τα Μ.Ε. εξακολουθούν να μεταδίδουν το παραδοσιακό ρόλο της γυναίκας μέσα στην οικογένεια, αλλά μειώνουν ακόμη περισσότερο την αξία της και αντί να εξαλείφουν την άποψη της κατωτερότητάς της, την ενισχύουν. Γενικά η εικόνα που δίνεται από τα διαφημιστικά μηνύματα

συμβάλλει στην ενίσχυση των διακρίσεων. Ακόμα, και όταν παρουσιάζεται η γυναίκα ως ερναζόμενη μέσα στις διαφημίσεις, ο ρόλος της δεν είναι παρά μια προέκταση περισσότερο των οικιακών καθηκόντων της. Η δράση της συνήθως αναφέρεται σε δευτερεύουσες εργασίες.

Αντίθετη άποψη σχετικά με το ρόλο και την επίδραση που ασκούν τα ΜΜΕ πάνω στους οικογενειακούς ρόλους, έχει εκφράσει η Άννε - Λόρε Φον Κάνιζ (1981), η οποία υποστηρίζει ότι αυτά είχαν θετική επίδραση όσον αφορά το ρόλο της γυναίκας μεσ'την οικογένεια, ο οποίος άρχισε να αναβαθμίζεται σε σχέση με το ρόλο του άντρα, και να διεκδικεί ισότητα σε όλους τους τομείς. Ο άντρας άρχισε να χάνει βασικούς πατρικούς ρόλους μέσα στην οικογένεια, ρόλοι οι οποίοι άρχισαν να μοιράζονται και πολλές φορές να χάνονται από την κυριαρχία του πατέρα.

Στην ανάπτυξη του νέου ρόλου της γυναίκας ως μητέρας, έπαιξε κατά την ίδια σπουδαίο ρόλο η προβολή απ'την πλευρά των ΜΜΕ και αναλύσεων σχετικά με το πώς θα ήταν σωστότερο να λειτουργήσει καλύτερα η οικογένεια.

Η Καλομοίρη (1988), τονίζει πως τα Μ.Ε. μέσα από την διαφήμιση, επιβάλλουν αλλαγή των οικογενειακών ρόλων σε βάρος της γυναίκας, αφού μέσα από αυτή προβάλλεται ο ρόλος της, ως γυναικείο μοντέλο περισσότερο, παρά ως πρότυπο μοντέλο μητέρας. Όλα τα διαφημιστικά μηνύματα που

προσελκύουν την οικογενειακή προσοχή, είναι διαμορφωμένα με τέτοιο τρόπο, ώστε να τονίζουν την ανάγκη για ικανοποιητική εμφάνιση, παρά την ανάγκη για καλλιέργεια εκείνων των ρόλων (μητέρας, πατέρα) που θα ήταν δυνατόν να προβάλλουν τον πραγματικό ρόλο που θα έπρεπε να αναλάβει κάθε γονιός.

Ο Λιαρουμάτης, υποστηρίζει σχετικά με την αλλαγή ρόλων μέσα στην οικογένεια, ότι η γυναίκα με την έξοδό της, με την εγκατάλειψη της εστίας της - που όλα αυτά ήταν αποτέλεσμα των μαζικών μέσων - αχρήστευσε σε ένα μεγάλο μέρος την οικιακή οικονομία και έγινε κάπως ανίκανη για την εκπλήρωση του οικογενειακού ρόλου της. Κατά τον ίδιο, οι νέοι ρόλοι μέσα στην οικογένεια, έχουν επιδράσει και στον τρόπο αντιμετώπισης των γονιών απέναντι στα παιδιά. Οι γονείς, αδυνατούν να εκμάθουν στα παιδιά τους τα οικογενειακά ιδεώδη, αρχίζουν να απαλάσσονται από την φροντίδα τους και να χάνουν την επικοινωνία μαζί τους.

Ο Κοσμόπουλος (1990), αναφέρει ότι έχει χαθεί ο παιδαγωγικός ρόλος της οικογένειας. Σαν αιτία αυτής απώλειας θεωρεί τα ΜΜΕ και ειδικότερα την τηλεόραση και το ραδιόφωνο, τα οποία μέσα από το πρόγραμμά τους, μεταφέρουν στους γονείς, αλλά και στα παιδιά ειδικότερα, τον παιδαγωγικό εκείνο χαρακτήρα που πρέπει να αποκτήσουν.

Τα σύγχρονα μέσα επικοινωνίας εκτός από την αναδιάρθρωση των ρόλων μέσα στην οικογένεια, προκάλεσαν σημαντικές

αλλαγές στα παιδιά και ειδικότερα στη σχέση παιδιού - σχολείου - οικογένειας. Παλιότερα, πριν την εμφάνιση των μαζικών μέσων, τα παιδιά - μαθητές είχαν σαν δεύτερο σχολείο την οικογένεια, από εκεί έπαιρναν τη βοήθεια που χρειαζόντουσαν, για να ανταπεξέλθουν στις σχολικές υποχρεώσεις. Το οικογενειακό πλαίσιο, μέσω κυρίως των γονέων ή των άλλων συγγενών, βοηθούσε το παιδί να ανταπεξέλθει στις δυσκολίες του σχολικού πλαισίου. Σήμερα, η σχέση παιδιού - σχολείου - οικογένειας έχει αντικατασταθεί από την σύγχρονη σχέση παιδιού - σχολείου - Μ.Μ.Ε, τα παιδιά δεν απευθύνονται πλέον στους γονείς για να βοηθηθούν στα μαθήματά τους, χρησιμοποιούν την τηλεόραση, τους Η/Υ, ή και τα περιοδικά προκειμένου να αποκτήσουν τα στοιχεία που είναι απαραίτητα για την κάλυψη των σχολικών αναγκών τους.

Ο Κοσμόπουλος (1990), αναφέρει, ότι η είσοδος των μαζικών μέσων επικοινωνίας, έχει επηρεάσει σε σημαντικό βαθμό τις παιδαγωγικές σχέσεις των παιδιών μέσα στο σχολείο. Υποστηρίζει ότι "κάτω από την τεράστια πίεση που ασκούν, απειλείται να διαμορφωθεί μέσα από τον χώρο του σχολείου, ένα νέο είδος ανθρωποειδούς, χωρίς προσωπικά χαρακτηριστικά και ιδιομορφία συμπεριφοράς, χωρίς ατομική σκέψη και θέληση, χωρίς την ποικιλία της παλιάς ιδιωτικής ζωής..." Κατά συνέπεια, οι σύγχρονες αυτές παιδαγωγικές σχέσεις όπως διαμορφώνονται, έχουν κατά τον Κοσμόπουλο, άμεσο αντίκτυπο στη λειτουργία της οικογένειας, που με λίγα

λόγια σημαίνει απρόσωπες οικογενειακές σχέσεις, μη σωστή λειτουργία των οικογενειακών ρόλων, δημιουργία ενός νέου μοντέλου οικογένειας εντελώς διαφορετικό, βασισμένο και εξαρτημένο από τα οικογενειακά πρότυπα που προβάλλονται από την τηλεόραση, στα παιδιά, τα οποία αποτελούν τη συνέχιση της παράδοσης και του πολιτισμού.

Η μαζικότητα των σχέσεων που κυριάρχει στο σχολικό χώρο, συρρικνώνει, αν δεν εξαφανίζει, την δυνατότητα ανάπτυξης και λειτουργίας του μαθητή σαν προσώπου. Σήμερα η μάθηση, μέσα από την επίδραση των μαζικών μέσων επικοινωνίας, χάνει την παλιά της αίνη με την προσωπική συμμετοχή του παιδιού. Η προσωπική ανάπτυξη και εξέλιξη για τα παιδιά αρχίζει να αδυνατεί, μια και ο μαθητής αλλοτριώνεται συνεχώς με συνακόλουθη επίδραση και αλλοτρίωση του οικογενειακού προτύπου. Καταλήγοντας λοιπόν ο Κοσμόπουλος υποστηρίζει ότι τα μαζικά μέσα επιδρούν αρνητικά στην οικογένεια μέσω της αλλοτρίωσης και του εκφυλισμού των σχολικών σχέσεων.

Ο Έμερον, υποστηρίζει ότι η τηλεόραση δεν είναι δυνατόν να χρησιμεύει για εκπαιδευτικό μέσο και ότι αν συνεχιστεί η μανία των ανθρώπων να παρακολουθούν τηλεόραση, τότε θα πρέπει να φανταστούμε την επόμενη γενιά, καθισμένη πάνω σ'ένα χαλί μέσα στο σαλόνι, να βλέπει στην μικρή οθόνη πράγματα που θα την βοηθούν να ξεχάσει τον πραγματικό κόσμο.

Ο Νικολόπουλος (1988), αναφέρει για τα συμπεράσματα από το ιατρικό συνέδριο στην Θεσσαλονίκη, όπου η επίδραση της τηλεόρασης πάνω στο παιδί είναι επιβλαβής μέχρι καταστρεπτική, ακόμα και όταν αυτή παρουσιάζει πολύ καλές παιδανωνικές εκπομπές, που αυτό δεν συμβαίνει στην Ελλάδα.

Ο ίδιος υποστηρίζει, ότι πολλοί εκπαιδευτικοί παραπονιούνται, ότι τα παιδιά χασμουριούνται μέσα στην τάξη, τα μάτια τους είναι χλωμά και κλείνουν την ώρα του μαθήματος. Ο Νικολόπουλος το βρίσκει αυτό φυσικό να γίνεται μπροστά στον άχρωμο πίνακα, όταν απολαμβάνουν στο σπίτι τόσες πολύχρωμες εικόνες με το πάτημα του κουμπιού.

Η Παπανούτσου (1979), αναφέρει ότι η γενική εκπαίδευση (τόσο η "κλειστή" μέσα σε ειδικά ιδρύματα, όσο και η "ανοιχτή" με τον τύπο το βιβλίο και την εικόνα), προσπαθεί να φωτίσει το νου όλων των κοινωνικών στρωμάτων.

Ο Ματσανιώτης, υποστηρίζει ότι σήμερα το συγγενικό περιβάλλον, έρχεται σε πολύ μικρή επαφή με το παιδί. Η γειτονιά έχει εξαφανιστεί. Η οικογένεια έχει περιοριστεί στους γονείς και σε ένα ή δύο παιδιά. Το κενό που άφησε η εξαφάνιση όλων αυτών των φορέων, που κατά τον ίδιο, ασκούσαν πολύ μεγάλη επίδραση στην διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού, ήρθε να καταλάβει η τηλεόραση. Αναφέρει, ότι προσφέρει τεράστιες μορφωτικές και εκπαιδευτικές δυνατότητες. Μπορεί να δώσει στο παιδί γνώσεις και εμπειρίες, που ούτε οι γονείς, ούτε οι

δάσκαλοι, ούτε τα βιβλία θα μπορούσαν ποτέ να προσφέρουν. Φέρνει τις γνώσεις του παιδιού που διαβάζει σε αυτό που δεν ξέρει ακόμη γράμματα ή τις γνώσεις των μορφωμένων ενήλικων στο παιδί των αγράμματων γονιών. Θα πρέπει λοιπόν, κατά τον Μαιστανιώτη, να δεχτούμε την τηλεόραση σαν πολύτιμο στοιχείο στη ζωή του παιδιού, να την εκμεταλλευτούμε σωστά και παραγωγικά.

Η Λουκία Μπεζέ (1988), υποστηρίζει ότι τα ΜΜΕ (και κυρίως η τηλεόραση), ασκούν κάποια επίδραση στο παιδαγωγικό τομέα. Έρευνες έχουν δείξει, αλλαγή στάσεων και εμφάνιση δυσκολιών σε ορισμένους μαθησιακούς τομείς στα παιδιά της τηλεόρασης. Το άτομο βρίσκεται παθητικά αντικείμενο στα μηνύματα των ΜΜΕ. Αυτά αποτελούν έναν από τους πολλούς φορείς κοινωνικοποίησης και επιδρούν αποφασιστικά στον τρόπο σκέψης και λειτουργίας των παιδιών. Ακόμη, η ίδια αναφέρει, ότι τα σύγχρονα μέσα οδηγούν πολλές φορές τα παιδιά σε παραβατική συμπεριφορά μια και τα μηνύματά τους γίνονται πρότυπα μίμησης, διώχνοντας έτσι την όποια σωστή παιδωνόηση, προσπαθεί να μεταδώσει η οικογένεια μέσα από τους κόλπους της, δίνοντας συμβουλές για την δημιουργία ενός σωστού και κοινωνικά παραδεκτού ατόμου.

Σύμφωνα με τον Greenfield, η εκπαιδευτική επίδραση ενός από τα μέσα επικοινωνίας γίνεται μεγαλύτερη, όταν μεταβάλλεται σε αντικείμενο διαλόγου και συζήτησης, και κατάλληλο περιβάλλον, βρίσκει το περιβάλλον του σχολείου. Υποστηρίζει ότι τα ηλεκτρονικά μέσα επικοινωνίας μπορούν να

χρησιμοποιηθούν για να γίνει περισσότερο εφικτή η εκπαίδευση, ακόμη και η βασική, επειδή ανεβάζουν το μορφωτικό επίπεδο μεγάλων ομάδων ή πληθυσμών, και μ'αυτό τον τρόπο γίνεται η εκπαίδευση πιο δημοκρατική.

Τα ΜΜΕ επηρέασαν περισσότερο τον οικογενειακό χώρο μέσα και από τα διαφημιστικά μηνύματα. Η διαφήμιση, με την σημερινή της μορφή, προωθεί σημαντικά έναν συγκεκριμένο τρόπο τροφής, ενδυμασίας, επικοινωνίας, ανάπτυξης προσωπικότητας κ.λ.π. Ο Κιτσάκης αναφερόμενος στην διαφήμιση, υποστηρίζει ότι μέσα από αυτή, ο άνθρωπος μεταβάλλεται σε έναν αχόρταγο άνθρωπο, που θέλει να καταναλώνει όλο και περισσότερο και να αλλάζει πρότυπα και συμπεριφορές συνεχώς.

Ο Τσαοδάκης (1990), υποστηρίζει ότι, το διαφημιστικό μήνυμα διοχετεύεται μέσω ενός τεχνικού μέσου (ραδιόφωνο, τηλεόραση, τύπος κ.λ.π.), προς τους αποδέκτες. Αυτό προξενεί στους αποδέκτες μια ορισμένη επίδραση, η οποία ποικίλλει σημαντικά, ανάλογα με το περιεχόμενό της, τη διαμόρφωση, την πληρότητα, τη δομή της προσωπικότητας του αποδέκτη και την ιδιαίτερα στιγμιαία ψυχολογική κατάσταση, κάτω από την οποία βρίσκεται. Υπάρχουν μηνύματα που προκαλούν ισχυρότατη επίδραση μέσα στον οικογενειακό χώρο, όταν αυτά αναφέρονται σε συνταρακτικά και ασυνήθιστα γεγονότα (δολοφονίες, πόλεμοι κ.τ.λ.).

Σύμφωνα με τον ίδιο, η διαφήμιση "είναι μία στρατηγική αφύπνισης του ενδιαφέροντος του καταναλωτικού κοινού για συγκεκριμένα προϊόντα, τα οποία κατακλύζουν την αγορά, και λειτουργεί στη βάση των νόμων του ψυχολογικού επηρεασμού και της χειραγώγησης των αναγκών του καταναλωτικού κοινού." Ο Τσαρδάκης, κλείνοντας την αναφορά του για τα μαζικά μέσα επικοινωνίας, υποστηρίζει ότι η κατανόηση της κοινωνικής λειτουργίας τους, δεν είναι μία απλή διαδικασία μάθησης, όπως η ανάγνωση ή η γραφή, αλλά είναι μία καλοστημένη παγίδα τεχνολογικής αλλοτρίωσης του ανθρώπου.

Ο Ζακόπουλος (1990), υποστηρίζει ότι η Ελληνική τηλεόραση μέσω των τηλεοπτικών σειρών, αλλά και των διαφημιστικών μηνυμάτων, διδάσκει τη βία σε συνδιασμό και εξάρτηση από το σεξ και τη σεξουαλική ερεθιστικότητα. Σύμφωνα με τον ίδιο, η δύναμη των ΜΜΕ, γίνεται καταλυτική και προσδιοριστική περισσότερο στα παιδιά και τους νέους, δηλαδή, στο νέο αίμα της οικογένειας.

Η διαφήμιση επομένως, φαίνεται να ασκεί σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των οικογενειακών αξιών και ρόλων και της λειτουργίας της οικογένειας. Τα ΜΜΕ, εκτός από τη μαζική μετάδοση και κυκλοφορία πληροφοριών περιλαμβάνουν κατά τον Λυριντζή και τη διασπορά ενός συνόλου από ιδέες πεποιθήσεις και απόψεις που επηρεάζουν, αν δεν προσδιορίζουν, την στάση των ανθρώπων απέναντι στην οικογένεια, στην κοινωνία και την πολιτική. Ο ίδιος υποστηρίζει ότι τα ΜΜΕ εκτός από την επίδρασή τους στην οικογένεια και κατά συνέπεια στην

λειτουργία της, διαμορφώνουν τις γνώσεις και στάσεις των ανθρώπων για μία μεγάλη ποικιλία θεμάτων, (όπως π.χ. διασκέδαση, ελεύθερος χρόνος, οικονομία κ.τ.λ.) και έτσι αποτελούν και αυτά μηχανισμούς κοινωνικοποίησης και μετάδοσης γνώσεων και αξιών, αντίστοιχους με το σχολείο, την εκκλησία ή την οικογένεια. Ακόμη αναφέρει ότι κατά ένα μεγάλο ποσοστό η γνώση μας καθώς και οι στάσεις, απόψεις και πεποιθήσεις για την κοινωνική πραγματικότητα, επηρεάζεται από τα ΜΜΕ.

Καταλήγουμε λοιπόν στο συμπέρασμα πως οι επιπτώσεις των σύγχρονων μέσων μαζικής επικοινωνίας και κυρίως της τηλεόρασης, έχουν επιδράσει και έχουν επιφέρει σημαντικές αλλαγές στην οργάνωση, τη δομή αλλά και λειτουργία της οικογένειας. Η ανάπτυξή τους ήταν τόσο ραγδαία, και οι επιπτώσεις τους τόσο σημαντικές και γρήγορες, ώστε όταν έγιναν αντιληπτές, ήταν πλέον αργά.

Σήμερα, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, οι απόψεις για τα σύγχρονα ΜΜΕ διίστανται. Άλλοι θεωρητικοί υποστηρίζουν ότι οι επιδράσεις τους ήταν θετικές, και άλλοι αρνητικές. Η αλήθεια είναι ότι η τηλεόραση, το ραδιόφωνο κ.λ.π., επέφεραν μία σταδιακή αλλαγή στον τρόπο επικοινωνίας, μεταξύ των διαφόρων κοινωνιών γενικότερα, αλλά και μικρών οικογενειακών ομάδων ειδικότερα, καθώς και σημαντικές τροποποιήσεις στον τρόπο σκέψης και αντίδρασης των ανθρώπων σε διάφορες καταστάσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σύμφωνα με τα ευρήματα της παραπάνω μελέτης, οδηγηθήκαμε σε κάποια συμπεράσματα τα οποία προκύπτουν από την έως τώρα εξέλιξη των ΜΜΕ. Τα συμπεράσματα αυτά είναι πολύ χρήσιμα και κατατοπιστικά της έκτασης που έχει πάρει το πρόβλημα στις μέρες μας.

Σήμερα, δράστης της κρίσης που περνάει η σύγχρονη οικογένεια είναι, κατά τους περισσότερους θεωρητικούς, η τεράστια τεχνολογική εξέλιξη αλλά κυρίως η ραγδαία εξάπλωση των ΜΜΕ. Η τηλεόραση (κυρίως), το ραδιόφωνο, ο τύπος αλλά και ο κινηματογράφος έχουν επηρεάσει σημαντικά μερικές από τις πιο βασικές και παραδοσιακές λειτουργίες της οικογένειας. Η κοινωνικοποίηση, έργο κατεξοχήν της οικογένειας, αλώθηκε από την τηλεόραση και το ραδιόφωνο και μεταβιβάστηκε σ'αυτά. Η μορφωτική καθώς και η πνευματική στεγανότητα της οικογένειας, εξασθένησε με την εισχώρηση των σύγχρονων ΜΜΕ. Οι διαπροσωπικές σχέσεις και οι ρόλοι μέσα στην οικογένεια αλλοιώθηκαν, αλλοτριώθηκαν και σε τελευταία ανάλυση άλλαξαν μορφή και περιεχόμενο. Η σχέση παιδιού - σχολείου - οικογένειας διασπάστηκε και ξέφυγε από τα όρια του οικογενειακού πλαισίου, δημιουργώντας μία άλλη

σχέση, εντελώς διαφορετική από την προηγούμενη. Σ' αυτή την σχέση πρωταγωνιστικό ρόλο παίζουν τα σύγχρονα ΜΜΕ.

Το αποτέλεσμα λοιπόν, της εισόδου στην ζωή μας, και ειδικότερα στην ζωή της οικογένειας, της τηλεόρασης και των άλλων ΜΜΕ, προκάλεσε αλλαγές τόσο σημαντικές, οι οποίες ταρακούνησαν τα μέχρι τώρα ήσυχα νερά της οικογένειας και δημιούργησαν τεράστια κύματα σαρωτικών αλλαγών στη δομή, τον τρόπο λειτουργίας, καθώς και τον τρόπο μεταβίβασης των παραδεδομένων αρχών και αξιών στο πέρασμα των χρόνων.

Από τα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, και ειδικότερα στο κεφάλαιο των επιπτώσεων, γίνεται κατανοητό ότι τα ΜΜΕ προκάλεσαν πολλές αλλαγές στη ζωή μας, αλλαγές οι οποίες ήταν είτε θετικές, είτε αρνητικές. Σύμφωνα με τα όσα αναφέρθηκαν και τις γνώμες που παρουσιάστηκαν, βλέπουμε ότι οι επιπτώσεις ήταν κυρίως αρνητικές από την άποψη ότι οι παραπάνω αλλαγές κυρίως στο δεσμό της οικογένειας, προκάλεσαν σ' αυτή περισσότερο μία συγκεκριμένη κατάσταση, μία κρίση παρά συντέλεσαν στην δημιουργία, ευνοϊκών συνθηκών, για ένα σωστότερο τρόπο λειτουργίας της οικογένειας.

Η άποψη που ισχύει για τις παραπάνω επιπτώσεις και ειδικότερα πάνω στην αλλανή ρόλων, λειτουργίας και διαπροσωπικών σχέσεων μέσα στην οικογένεια, συμπίπτει με τη γνώμη των μελετητών. Πιστεύουμε ότι τα χαρακτηριστικά των

ΜΜΕ θα μπορούσαν να είναι τέτοια που να δίνουν τη δυνατότητα για σωστότερη και αποτελεσματικότερη λειτουργία του οικογενειακού πλαισίου.

Τέλος, αυτό που πρέπει να τονιστεί, είναι ότι τα ΜΜΕ είχαν μία ανάπτυξη τόσο ραγδαία και ανεξέλεγκτη, με αποτέλεσμα να μην ληφθούν υπόψη οι συνέπειες που θα μπορούσε να δημιουργήσει μία τέτοια ξέφρενη πορεία. Την άποψη αυτή εξέφρασαν και κορυφαίοι θεωρητικοί μελετητές του προβλήματος, οι οποίοι στις αναφορές τους υποστηρίζουν, ότι η προγραμματισμένη εξάπλωση των ΜΜΕ είχε ως άμεσο αντίκτυπο τη σημαντική επίδραση πάνω στον τρόπο λειτουργίας ολόκληρου του κοινωνικού συστήματος και της οικογένειας ειδικότερα.

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

Με βάση τα συμπεράσματα της παραπάνω μελέτης, θεωρείται απαραίτητο να γίνουν ορισμένες προτάσεις, η πραγματοποίηση των οποίων μπορεί να συμβάλλει στην, όσο το δυνατόν, πληρέστερη και σφαιρική αντιμετώπιση του προβλήματος των ΜΜΕ και των συνεπειών του πάνω στο οικογενειακό πλαίσιο.

1. Απαραίτητη προϋπόθεση για την αναγνώριση και τη σωστότερη λειτουργία των ΜΜΕ είναι η πραγματοποίηση ειδικών σεμιναρίων, μέσα από τα οποία θα πρέπει τα άτομα που διοικούν και ελέγχουν αυτά τα μέσα, να παίρνουν αποφάσεις και να βλέπουν τον κοινωνικό ρόλο και τη βοήθεια που μπορούν να δώσουν, τόσο μέσα στην κοινωνία, όσο και μέσα στον οικογενειακό χώρο. Τα σεμινάρια αυτά πιστεύουμε ότι θα πρέπει να οργανώνονται κατά τακτά χρονικά διαστήματα, έτσι ώστε να μπορούν να αξιολογούν τις αποφάσεις κατά διαστήματα των σεμιναρίων που έχουν προηγηθεί. Οι αποφάσεις που θα παίρνονται, θα πρέπει να έχουν ένα χαρακτήρα βασισμένο κυρίως στην διατήρηση κάποιων παραδεδομένων αρχών και αξιών και όχι στην εξυπηρέτηση αποκλειστικά και μόνο των οικονομικών και εμπορικών συμφερόντων.

2. Στο χώρο της νομοθεσίας, προτείνονται κατάλληλοι και ευέλικτοι νόμοι, νόμοι οι οποίοι θα παρεμβαίνουν στις περιπτώσεις εκείνες κατά τις οποίες, τα ΜΜΕ ξεφεύγουν από τα επιτρεπτά όρια, μεταδίδοντας προς το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, ιδέες, αντιλήψεις, ιδεολογίες, οι οποίες

αντιτίθενται στη σωστότερη λειτουργία της κοινωνίας και της οικογένειας ειδικότερα, και προκαλούν τάσεις διάλυσης ή εξευτέλισης και εκφυλισμού των οικογενειακών δομών, αρχών και αξιών.

3. Προτείνεται η δημιουργία, από την πλευρά της πολιτείας, προγραμμάτων, τα οποία θα έχουν ως αποκλειστικό σκοπό και στόχο, την ευαισθητοποίηση των πολιτών και κυρίως των γονέων, για το ρόλο που διαδραματίζουν τα ΜΜΕ και τις επιπτώσεις που έχουν πάνω στην οικογένεια, στα παιδιά, στις σχέσεις των δύο φύλων κ.λ.π. Τα προγράμματα αυτά θα πρέπει να στελεχωθούν από κατάλληλο προσωπικό, το οποίο να είναι γνώστης των παραπάνω συνεπειών, όπως π.χ. κοινωνιολόγοι, ψυχολόγοι, κοινωνικοί λειτουργοί κ.λ.π.

4. Χρησιμοποίηση της τηλεόρασης, του ραδιοφώνου, και του τύπου, σαν μέσα προβολής και επίλυσης κοινωνικών προβλημάτων. Προτείνεται να πραγματοποιείται ενημέρωση μέσα από τους παραπάνω φορείς για θέματα που προβληματίζουν έντονα την κοινωνία αλλά και την οικογένεια.

Η ενημέρωση αυτή, καθώς και οι συζητήσεις που θα πραγματοποιούνται θα πρέπει να γίνονται με συμμετοχή κοινωνικών λειτουργών, οι οποίοι είναι κυρίως γνώστες του αντικειμένου των κοινωνικών προβλημάτων.

5. Όσον αφορά την τηλεόραση, πιστεύουμε ότι θα πρέπει να ασκηθεί πίεση από την πλευρά κυρίως της πολιτείας, έτσι

ώστε να μην προβάλλει ταινίες, θέματα, διαφημίσεις και ρεπορτάζ τα οποία μεταδίδουν στον ακροατή μία εικόνα βίας και εγκληματικότητας, διαχωρισμού των δύο φύλων δηλαδή εικόνες οι οποίες είναι επικίνδυνες για την ομαλή λειτουργία του κοινωνικού συστήματος.

6. Πιστεύουμε ότι θα πρέπει να γίνει ο εξανθρωπισμός των ΜΜΕ, ο οποίος πρέπει να ξεκινήσει κατ'αρχήν από το σεβασμό στον άνθρωπο καθώς και το σεβασμό σε ορισμένους βασικούς θεσμούς όπως η οικογένεια, το σχολείο, το κράτος. Εκεί που πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση, είναι ο τομέας της διαφήμισης. Σήμερα είναι φανερό ότι οι διαφημίσεις προβάλλουν κυρίως τη γυναίκα και μάλιστα σ'ένα ρόλο εντελώς υποτιμητικό σε σχέση με αυτόν τον άντρα. Δίνεται μία εικόνα ανισότητας των δύο φύλων, τη στιγμή που γίνεται λόγος για ισονομία και ίση μεταχείριση αντρών και γυναικών. Για το λόγο αυτό, θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη σημασία στην βελτίωση των διαφημιστικών μηνυμάτων.

7. Αποτελεί προϋπόθεση για την ανασυγκρότηση και εξανθρωπισμό της σύγχρονης κοινωνίας, το να βοηθηθεί η οικογένεια να ξαναβρεί το δρόμο της, να αποκτήσει και πάλι την συνείδηση της κοινωνικής της αποστολής και να εφοδιαστεί με τον εξοπλισμό που θα της επιστρέψει να την εκπληρώσει.

Όμως η συμπαράσταση στο έργο της οικογένειας πρέπει να είναι αληθινή και ειλικρινής και όχι να περιοριστεί πάλι

στην διατύπωση δεοντολογικών προτάσεων και επιταγών. Θεμέλιό της πρέπει να έχει την ανυπόκριτη ανάπη και το σεβασμό προς την οικογένεια. Και πρώτη εκδήλωση της ανάπης αυτής θα είναι να σκύψουμε με κατανόηση επάνω στα ποικίλλα προβλήματα, τις δυσκολίες και τις πηνές της οικογένειας. Η τόνωση της χαλαρωμένης οικογενειακής ενότητας, η οικογένεια ως παράγων της αγωνής του ανθρώπου, τα υλικά και οικονομικά θέματα τα σχετικά με την οικογένεια, το πρόβλημα της γονιμότητας μέσα στην οικογενειακή εστία, οι σχέσεις της οικογένειας με τις άλλες αξίες του πολιτισμού, η οικογενειακή ψυχαγωγία αποτελούν κατά την γνώμη μας μερικούς από τους κρίκους της αλυσίδας των θεμάτων που σχετίζονται με τη ζωή και την πρόοδο της οικογένειας.

8. Όσον αφορά τον τομέα της σχολικής εκπαίδευσης, προτείνεται η συνεργασία των καθηγητών, του τύπου και του ραδιοφώνου, των τηλεοπτικών καναλιών, με σκοπό την βοήθεια των παιδιών στην σχολική τους εκπαίδευση. Θα πρέπει να γίνει κατανοητός ο ρόλος των ΜΜΕ, δεδομένου ότι διοχετεύουν στους νέους έναν ολόκληρο κόσμο εμπειρίας. Πιστεύουμε ότι τα ΜΜΕ θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως χρήσιμο εργαλείο για τα παιδιά, ως πηνή μετάδοσης της γνώσης και της πληροφόρησης. Επομένως θα πρέπει να περιλαμβάνει μορφωτικά προγράμματα, τα οποία θα είναι ικανά να διαμορφώνουν στα παιδιά ένα οπτικό λεξιλόγιο πολύ πριν διαμορφώσουν το γλωσσικό. Η υλοποίηση αυτής της συνεργασίας θα αποβεί χρήσιμη, δεδομένου ότι σήμερα ο κόσμος της τηλεόρασης

γίνεται περισσότερο ελκυστικός και φαίνεται πιο πραγματικός από τον κόσμο στον οποίο ζουν τα παιδιά.

9. Εκπαίδευση των παιδιών μέσα στο χώρο του σχολείου για τον τρόπο λειτουργίας των ΜΜΕ και τις συνέπειες που έχει η λειτουργία τους στην κάλυψη του ελεύθερου χρόνου τους και σε άλλους τομείς οι οποίοι θα μπορούσαν να δραστηριοποιηθούν από τυχόν έλλειψη ή αποφυγή των παραπάνω μέσων. Πιστεύουμε ότι θα πρέπει να γίνεται ενημέρωση από τους δασκάλους, για τις ώρες παρακολούθησης της τηλεόρασης, ώρες κατά τις οποίες προβάλλονται χρήσιμα, μορφωτικά και εκπαιδευτικά προγράμματα, τα οποία βοηθούν τα παιδιά να αξιοποιούν κατάλληλα το χρόνο που αφιερώνουν στην τηλεόραση.

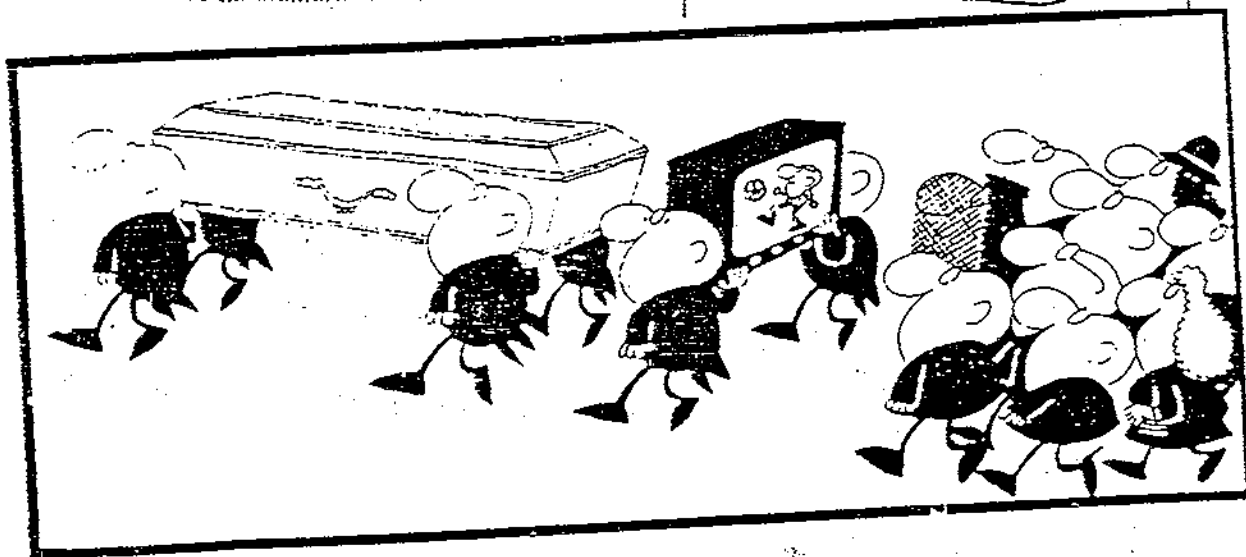
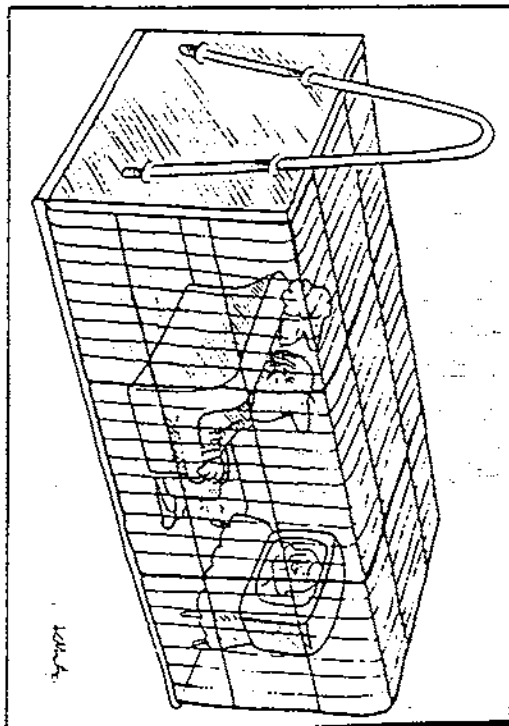
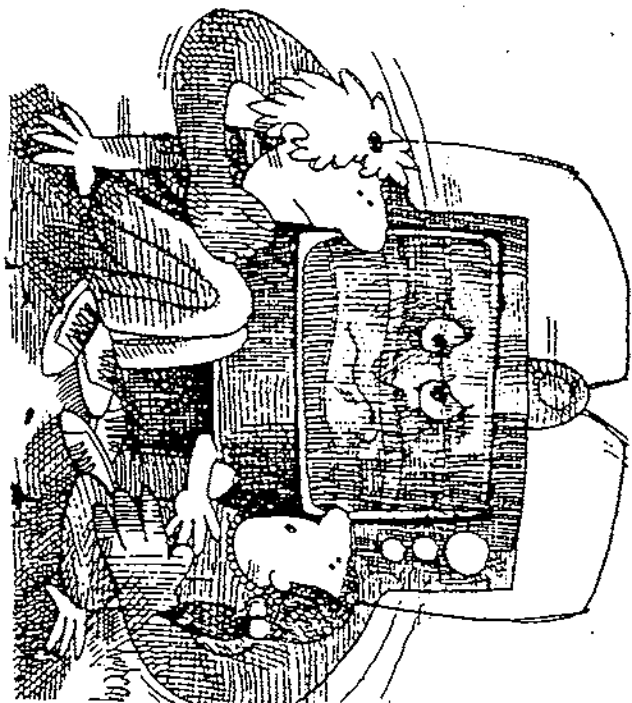
Κλείνοντας αξίζει να σημειωθεί ότι το πρόβλημα το οποίο αποτέλεσε αντικείμενο μελέτης της πτυχιακής μας ερνασίας, αρχίζει να γίνεται πλέον κατανοητό και να προσελκύει το ενδιαφέρον όχι μόνο των ειδικών, αλλά και μεγάλου μέρους της Ελληνικής κοινωνίας. Πιστεύουμε ότι πολύ λίγα βήματα έχουν γίνει ως προς την αντιμετώπισή του. Σίγουρα όμως το πρόβλημα υπάρχει σε σημαντικό βαθμό, και είναι αναγκαία η διεύρυνσή του σε βάθος.

10. Τέλος, προτείνουμε την ανάληψη, από άλλους σπουδαστές, μελέτης η οποία θα έχει ως αντικείμενο μια πιο

συγκεκριμένη ανάλυση μέρους των ΜΜΕ, όπως π.χ. συνέπειες της τηλεόρασης, ή του ραδιοφώνου, ή του έντυπου τύπου, με ανάλογη ερευνητική μελέτη, με σκοπό την διάσταση και το μέγεθος των επιπτώσεων που ασκούν πάνω στην οικονομία καθένα από τα παραπάνω μέσα ξεχωριστά.-

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

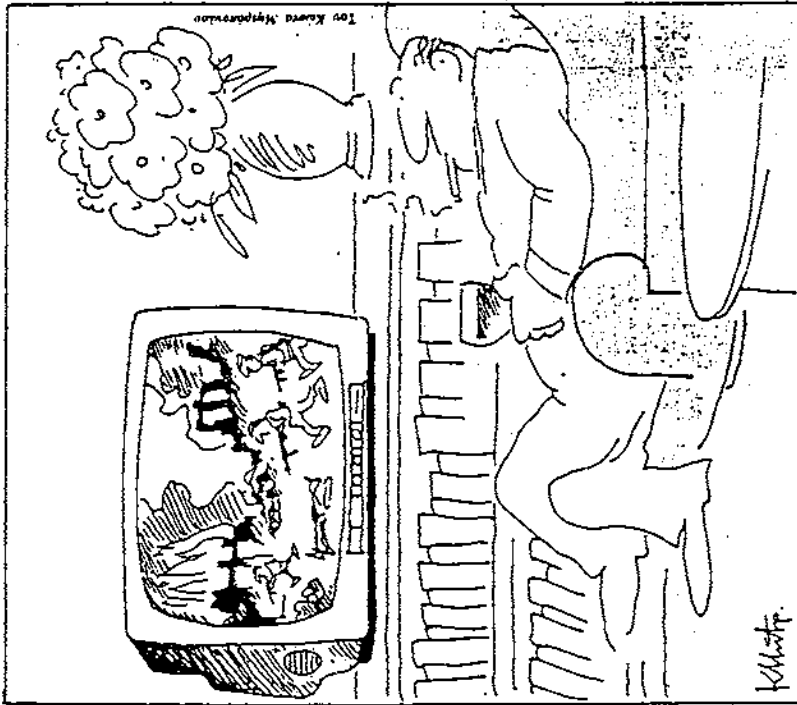
Γελοιογραφίες

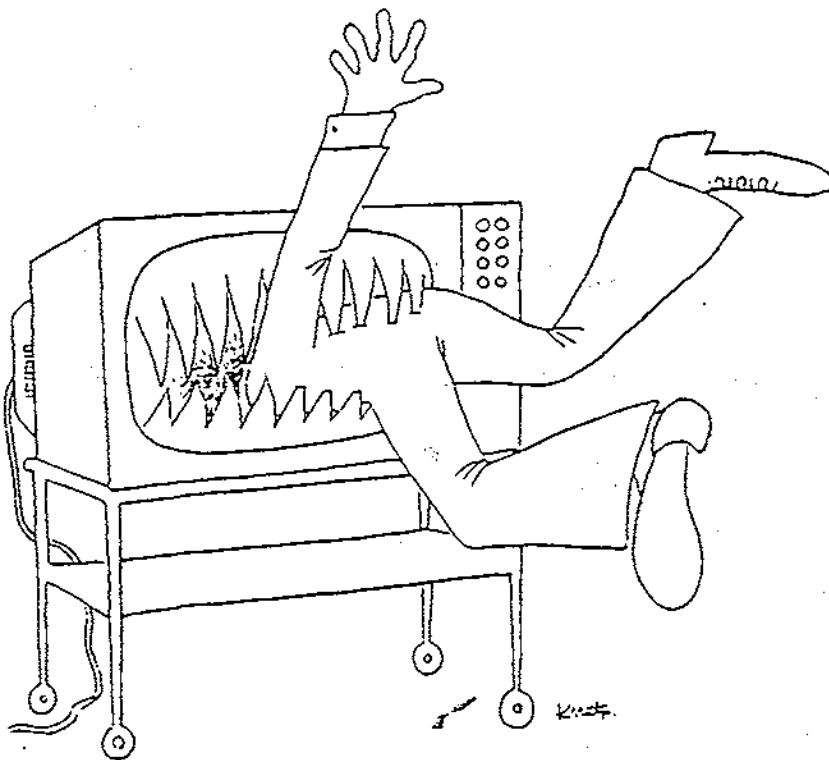
ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ

ΤΟΥ ΚΥΡ ΑΠΟ ΤΟ ΛΕΥΚΩΜΑ ΓΙΖ ΤΩΝ ΕΚΘΥΣΣΩΝ ΚΑΚΤΩΣ.

Η αποδοτικότερη αξιοποίηση του χρόνου!

18

ΤΟΥ ΚΩΣΤΑ ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ, ΒΗΜΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ 22-10-72)

Μά χρειάζονται λόγια;

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1) ARON RAYMOND, Βιομηχανική κοινωνία, μετάφραση :
Αγγελικής Γαβριηλίδου, εκδόσεις Κάλβος, Αθήνα 1972.

2) Ασπυμάκπουλος Ασπυμάκης, "Ασύρματη επικοινωνία", λήμμα
από την ΝΕΑ ΔΟΜΗ, εκδόσεις ΔΟΜΗ, Αθήνα, τόμος 4ος, σελίδες
356 - 362.

3) Βέλτος Γιώργος Σ. Κοινωνία των θεσμών, εκδόσεις
Παπαζήση, Αθήνα 1979.

4) BLOWERS ANDREW, E.T.C., Η πόλη του μέλλοντος,
μετάφραση : Ία Καρνάβου, εκδόσεις Κουτσούμπος Α.Ε., Αθήνα
1987.

5) Bonisch A. - Reichelt D., Αστικές θεωρίες για την
κοινωνία και η πραγματικότητα, μετάφραση: Στρατή
Αναστασιάδη, εκδόσεις Ιδεολογική πάλη, Berlino 1976.

6) Βουτυρά Σταύρου, Η γυναίκα στη μισθωτή εργασία,
εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1981.

7) Βραχνάς, "τυπογραφία", λήμμα από την Υδρία, ελληνική
εταιρία ελληνικών εκδόσεων, Αθήνα 1988, τόμος 51ος, σελ.
441 - 446.

8) Βουζάκη Ε.Κ., Ματιές σε σύγχρονα θέματα, εκδόσεις από το περιοδικό "Συζητήσεις", Αθήναι 1973.

9) Burns Tom, "Τεχνολογία", λήμμα από το Λεξικό Κοινωνικών Επιστημών UNESCO, εκδόσεις Νίκας Τενόπουλος, Αθήνα 1972, τόμος 3ος, σελίδες 972 - 974.

10) Γαρδίκη Ολυμπία, Νέοι : Διάθεση χρόνου - Διαπροσωπικές σχέσεις, εκδόσεις Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1988.

11) Γιαλουράκης Μανώλης, "Κινηματογράφος", λήμμα από τη ΝΕΑ ΔΟΜΗ, εκδόσεις ΔΟΜΗ, Αθήνα, τόμος 14ος, σελίδες 34 - 59.

12) Γιαλούρης Θανάσης, "Ψυχολογία της σύγχρονης Ελληνικής οικογένειας", "Η ψυχολογία σήμερα", Φεβρουάριος 1991, Β' τόμος, τεύχος 9, εκδόσεις Κονιδάρη, σελίδες 49 - 55.

13) Γκιζέλη Γ, "Παράδοση και νεωτερικότητα στις πολιτιστικές δραστηριότητες της Ελληνικής οικογένειας", εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα, 1984.

14) Γκίκα Σωκράτη, Κοινωνιολογία, Β' έκδοση, Αθήνα 1985.

15) Couley, Park, Το μήνυμα του μέσου, μετάφραση Αιώρα Λυκταροπούλου, Λευτέρης Αναννώστου, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1989.

16) Δοξιάδη Τριπ. Ανθή - Εύη Ζαχαροπούλου, "Ο έφηβος και η οικονένεια", εκδόσεις Βιβλιοπωλείου της "Εστίας", Αθήνα.

17) Δουλκέρη Τέσσα, "Η συμμετοχή της Ελληνίδας στην οικονένεια και στην εργασία", εκδόσεις ΣΑΚΚΟΥΛΑ, Αθήνα - Κομοτηνή 1986.

18) Δουλκέρη Τέσσα, "Μέσα μαζικής επικοινωνίας και ισότητας των δύο φύλων", εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

19) Δουλκέρη Τέσσα, Ραδιοφωνία - Τηλεόραση, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1979.

20) Egraman W. Henry, "Επιτροπή", λήμμα από το Λεξικό Κοινωνικών Επιστημών UNESCO, εκδόσεις Νίκας Τενόπουλος, Αθήνα 1972, τόμος 1ος, σελίδες 270 - 272.

21) Έκο Ουμπέρτο, Κήσορες και θεράποντες, μετάφραση : Καλλιφατίδη, Εκδόσεις Γνώση, 1987.

22) Ένκελς φρίντριχ, "Η καταγωγή της οικονένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους", εκδόσεις σύγχρονη εποχή, Αθήνα 1978.

23) Friedmann George, "Πού τραβά η ανθρώπινη εργασία;",
μετάφραση : Μαρίνα Λώμη, εκδόσεις Κάλβος, Αθήνα 1984.

24) Ζακόπουλος Ι. Νίκος, "Ο αυριανός κόσμος", εκδόσεις
ΦΙΛΙΠΠΟΤΗ, Αθήνα 1990.

25) Ζακόπουλος Ι. Νίκος, "Ο σημερινός κόσμος", εκδόσεις
ΦΙΛΙΠΠΟΤΗ, γ' έκδοση, Αθήνα 1990.

26) Καζνέβ Ζαν, "Ο άνθρωπος τηλεθεατής", εκδόσεις ΠΥΛΗ,
μετάφραση Ναταλίας Γκούφα, Αθήνα 1979.

27) Κακλαμανάκη Ρούλα, "Η θέση της Ελληνίδας στην
οικονομία, στην κοινωνία, στην πολιτεία", εκδόσεις
Καστανιώτη, Αθήνα 1984.

28) Καλομοίρη Αλεξάνδρα, "Το αποτέλεσμα της διαφήμισης :
"Το αρνητικό στερεότυπο των γυναικών", "Κοινωνική Εργασία",
1988, τεύχος 110, σελ. 23.

29) Καραποστόλης Βασίλης, "Η καταναλωτική συμπεριφορά
στην Ελληνική κοινωνία 1960 - 1975", εκδόσεις ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ, β' έκδοση, Αθήνα 1984.

30) Κατάκη Δ. Χάρης, "Οι τρεις ταυτότητες της Ελληνικής
οικονομίας", εκδόσεις ΚΕΔΡΟΣ, γ' έκδοση, 1984.

31) Κιτσάκη Κ. Αθ. Κοινωνικά δοκίμια, εκδόσεις, Βιβλιοπωλείου "Γρηγόρη", Αθήνα.

32) Κιτσάκη Κ. Αθ. "Προβλήματα της εποχής μας, εκδόσεις Νοπτάκης, Αθήνα

33) Κονκούλη Β. Ιωάννη, "Εισαγωγή στην Παιδαγωγική, εκδόσεις ΑΦΟΙ Κυριακίδη, 2η έκδοση, Θεσ/νίκη 1988.

34) Κοσμάς Δημήτρης, "Τηλεόραση", λήμμα από την εγκυκλοπαίδεια 2000, εκδόσεις 2000, Αθήνα, τόμος 19ος, σελίδες 341 - 344.

35) Κοσμόπουλος Β. Αλεξ. "Σχεσιοδυναμική Παιδαγωγική του προσώπου", εκδόσεις Γρηγόρη, β' έκδοση, Αθήνα 1990.

36) Κοσμόπουλος Β. Αλεξ., "Ψυχολογία και οδγητική της παιδικής και νεανικής ηλικίας", εκδόσεις Γρηγόρη, β' έκδοση 1990.

37) Κουρκουλή Μαρία, Κοινωνιολογία γ' Λυκείου, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα 1983, σελ. 21 - 30.

38) Λαμπαδιάρης, "Τεχνική", λήψη από την εγκυκλοπαίδεια Υδρία, εκδοτική εταιρεία ελληνικών εκδόσεων Α.Ε., τόμος 50ος, Αθήνα 1988, σελίδες 268 - 270.

39) Lang Kurt, "Αλλοτρίωση", λήμμα στο "Λεξικό Κοινωνικών επιστημών UNESCO", εκδόσεις Νίκας Τεγόπουλος, Αθήνα 1972, τόμος 1ος, σελίδες 16 - 17.

40) Λιαρομάτη Χρ. Ιακώβου, "Προβλήματα της σύγχρονης οικογένειας", εκδόσεις Ελληνική Αναγέννησις", Πάτρα.

41) Λορέ Φον Κάνιτζ 'Αννε, Πατέρας ο νέος ρόλος του άνδρα στην οικογένεια, μετάφραση Αγγελική Κουναλάκη, εκδόσεις Νότος, Αθήνα 1981.

42) Lowinski L. "Οικογένεια στην Βιομηχανική Κοινωνία", λήψη από την Μεγάλη παιδαγωγική εγκυκλοπαίδεια", εκδοτικός οργανισμός Ελληνικά Γράμματα, τόμος 4ος, Αθήνα, σελίδες 177 - 178.

43) Λυσιντής Χρήστος, "Κοινωνία εξουσία και μέσα μαζικής επικοινωνίας", εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελίδες 15 - 48.

44) Μασσανιώτης Ν., "Εμείς και το παιδί μας", εκδόσεις Αθανάσιος Χριστάκης, 4η έκδοση, Αθήνα.

45) Μουσούρου Μ. Λουκία, "Γυναικεία απασχόληση και οικογένεια στην Ελλάδα και αλλού", εκδόσεις βιβλιοπωλείο της "ΕΣΤΙΑΣ", Αθήνα.

46) Μουσούρου Μ. Λουκία, "Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας", εκδόσεις κοινωνιολογικού και ανθρωπολογική βιβλιοθήκη, Αθήνα 1989.

47) Μπουσνάκης Μιχάλης, "Τύπος", λήμμα από την εγκυκλοπαίδεια 2000, εκδόσεις 2000, Αθήνα, τόμος 20ος, σελίδες 89 - 90.

48) Νικολόπουλος Π. Βασ. "Τηλεόρασις: ευλογία ή κατάρα;" εκδόσεις Χριστιανικής Εστίας Πατρών, Πάτρα 1988.

49) Νικολοπούλου Π. Βασ. "Τηλεόραση και άνθρωπος: Ποιός είναι κυρίαρχος;", εκδόσεις Χριστιανικής Εστίας Πατρών, 2η έκδοση, Πάτρα 1989.

50) Νικολοπούλου Π. Βασ., "Τηλεόρασις: εχθρός ή φίλος;" εκδόσεις Χριστιανικής Εστίας Πατρών, Πάτρα 1988.

51) Επρωτύρη Ν. Ιω., "Η διαφήμιση από την κοινωνική άποψη και επίδρασή της", Ανατύπωση εκ του υπ' αριθμό 5 τεύχους μηνός Μαΐου 1969 του Δελτίου του Ε.Β.Ε.Θ., Θεσ/νίκη 1969.

52) Επρωτύρη Ν. Ιω. "Οικονομικές αξίες και ανθρωπιστικές αξίες", Θεσ/νίκη 1973.

53) Παπανούτσου Π.Ε., "Η κρίση του πολιτισμού μας", εκδόσεις ΦΙΛΙΠΠΟΤΗ, 11η έκδοση, Αθήνα 1989.

54) Πεπονή Ι. Αναστασίου, "Η μεγάλη επικοινωνία", εκδόσεις ΙΚΑΡΟΣ, Αθήνα 1974.

55) Ραϊνμοντ Γουίλλιαμς, "Κοινωνία εξουσία και μέσα μαζικής επικοινωνίας", μετάφραση Αλέξης Δεφνέρ, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελίδες 197 - 236.

56) Ράιτ Βίλχεμ, "Προβλήματα του καιρού μας", μετάφραση Σταύρος Καμπουρίδης, εκδόσεις ΡΑΠΠΑ, Αθήνα 1972.

57) Ράσσελ Μπέρτραντ, "Έχει μέλλον ο άνθρωπος", μετάφραση Σ. Πρωτοπαππά, εκδόσεις Αρσενίδης και Σία, Αθήνα.

58) Σεραφετινίδου Μελίνα, "Κοινωνιολογία των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας", εκδόσεις κοινωνιολογική βιβλιοθήκη, Αθήνα 1987.

59) Σταφυλλίδης Ανδρέας, Επίπτωση, λήμμα από το "Νέο Λεξικό της Ελληνικής", εκδόσεις Σταφυλλίδη, Αθήνα 1992.

60) Τάκαρη Ντίνα, "Η γυναίκα από την αρχαιότητα ως την τεχνολογική επανάσταση", Αθήνα 1984.

61) Τενόπουλος Χρήστος, "Τυπογραφία", λήμμα από την ΝΕΑ ΔΟΜΗ, εκδόσεις ΔΟΜΗ, Αθήνα, τόμος 27ος, σελίδες 230 - 231.

62) Τσαούση Γ. Δ., Η κοινωνία του ανθρώπου, εκδόσεις κοινωνιολογική βιβλιοθήκη, 3η έκδοση, Αθήνα 1985.

63) Τσαρδάκης Δημήτρης, Μαζική επικοινωνία και πραγματικότητα, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1990.

64) Τσινόρεμα Σταυρούλα, "Τηλεόραση, επικοινωνία και εξουσία: Brecht εναντίον Orwell", ανακοίνωση στην επιστημονική συνάντηση με θέμα Τηλεόραση και επικοινωνία, Ιωάννινα, Απρίλιος 17 - 20, 1986, σελίδες 97 - 110.

65) Φιλιάς Βασίλης, Κοινωνιολογία γ' λυκείου, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα 1983, σελίδες 38 - 54.

66) Volkart H Edmund, "Διαπροσωπικές σχέσεις", λήμμα από το Λεξικό κοινωνικών επιστημών UNESCO, εκδόσεις Νίκας Τενόπουλος, Αθήνα 1972, τόμος 3ος, σελίδες 954 - 955.

67) Weston La Barre, "Οικονέμεια", λήμμα από το Λεξικό κοινωνικών επιστημών UNESCO, εκδόσεις Νίκας Τενόπουλος, Αθήνα 1972, τόμος 2ος, σελίδες 618 - 622.

68) Χατζηφώτης Μ.Ι., "Βιομηχανική Επανάσταση", λήψη από την εγκυκλοπαίδεια Άλφα - Ωμέγα, εκδόσεις "Χάρη Πάτη", τόμος 4ος, Αθήνα 1978, σελίδες 12 - 14.

